

SOURCES OF ORIENTAL LANGUAGES AND LITERATURES

14

Edited by Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin

TURKISH SOURCES XII

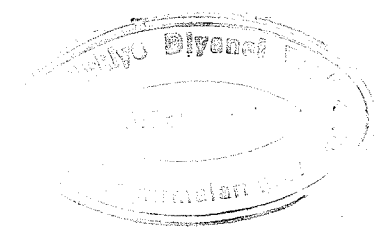
ŞEM' Ü PERVÂNE

FEYZİ ÇELEBİ

(A Seventeenth Century Ottoman Mesnevi
in Syllabic Meter)

Text, Interpretation and Facsimile
by
Gönül A. Tekin

Published at
The Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
1991

Kas. 9. el. 1. di
Fransız

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARININ KAYNAKLARI

14

Yayınlayanlar: Şinasi Tekin • Gönül Alpay Tekin

TÜRKÇE KAYNAKLAR XII

ŞEM' Ü PERVÂNE

FEYZİ ÇELEBİ

(XVII. yüzyılda hece vezniyle yazılmış bir mesnevî)

İnceleme - Metin - Tıpkıbasım

Hazırlayan
Gönül A. TEKİN

Yayınlandığı yer
Harvard Üniversitesi
Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü
1991

Copyright ©1991 by the editors
All rights reserved

Bütün telif hakları yayınlayanlara âittir

İÇİNDEKİLER . CONTENTS

I. Eser ve Tahlili, s.1-35:

1. Eserin tavsifi ve Feyzî Çelebi hakkında bilgiler (1-5).
2. Şem^c ü Pervâne'nin tahlili; imaj ve motifleri; N. Dāye'nin Mirşādü'l-'ibād'ı ile ilişkisi (6-27).
3. Bu araştırmada söz konusu olan imaj ve motiflerden Pervâne'nin anlamı ve menşei (27-35).

II. Şem^c ü Pervâne'nin tenkidli metni, s. 36-96.

III. Şem^c ü Pervâne'nin tıpkıbasımı, s. 97-157.

Managing Editor and Composer
of the Series
Carolyn I. Cross

Cover by
Nan Freeman and Feridun Özgören

Library of Congress Catalog Card Number 70-131003

This volume has been partially subsidized by The
Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University

I. Eser ve tahlili

1. Eserin tavsifi ve Feyzî Çelebi hakkında bilgiler.

Şem' ü Pervâne, Feyzî mahlaslı bir şâir tarafından yazılmıştır. Asıl adı ve kimliği hakkında şüara tezkirelerinde hiç bir bilgiye rastlanmamıştır. Onun hakkındaki bütün bilgimiz sadece mesnevisinin başında bulunan kendi ifadesine dayanmaktadır.

Eserin başında 1^b'de kitabın ve şâirin ismi “Kitâb-ı Şem' ü Pervâne yâ te'lif-i Feyzî Çelebî gûfira zunûbuhu temmet” şeklinde belirtilmiştir. Bu başlıktan anladığımıza göre Feyzî'nin ünvanı Çelebidir. İlk münâcat bölümünün sonunda Feyzî bizzat kendisi mahlasını açıklar.

27: Zihî kudret Feyziyâ Rabbü'l-vedüd
On sekiz biñ âlemi itdi mevcüd

Eserin ikinci münâcatı olan XIV. bölümünde Feyzî yine mahlasını zikreder.

263: Feyzî bî-çäreye merhamet kıl
Muştafâ şerî'atin hidâyet kıl

Ayrıca eserde bulunan beş gazeldeki yalnız 4.de Feyzî'nin mahlası bulunmamaktadır.

Şem' ü Pervâne'nin XI. bölümü devrin hükümdarına ayrılmıştır. Bu bölümün başlığı şöyledir:

Der evşâf-ı halife-i rüy-ı zemîn zübde-i Âl-i 'Osmân Sultânü'l-berreyn ve Hâkânü'l-bahreyn Sultân Ahmed ibn-i Sultân Mehemmed Hân [vr.6^b].

Sultan Ahmed'in adını tekrar şu beyitte görüyoruz:

164: Şâhib-i seyf ol kahramân-ı cihân
Pâk nijâd Sultân Ahmed Hân

Görüldüğü gibi yukarıdaki son mısra da hükümdarın adı Ahmed olarak yazılmıştır ama bin Mehmed ifadesi bulunmamaktadır. Onbirli hece veznini kullanan şâirin bu mısraı sekiz hecelidir. Eğer bu mısraa “bin Mehmed” eklenirse, vezin tamamlanacaktır. Belki de bu ifade müstensih tarafından unutulmuştur. Bu eser tek nüsha olduğuna göre, belki de Şem' ü Pervâne şâirin kendi eliyle yazılmıştır. Bu hususta eserin sonu eksik olduğu için hiç birsey söylenemez. Ancak Feyzî bu nüshayı kendi eliyle yazmış olsa bile, onun da “bin Mehmed”i unutmuş olması ihtimal dâhilindedir. Zira bu metin pek dikkatli yazılmış bir metin değildir.

Şâirin Şem' ü Pervâne'yi hükümdarın cülûsu sırasında yazdığını da şu ifadelerden anlıyoruz:

166: Fitne-i pür-âşüb itmişken gerdün
Tahta culûs itdi şanki Ferîdün

Ayrıca aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı gibi bu hükümdarın cülûsu sırasında veya biraz öncesinde memlekette bazı karışıklıklar olmuştur. Dış dünya ile de münasebetler pek iyi değildir. Zira hükümdar sefere hazırlanmaktadır:

165: 'Azim itseñ eger devrâna sefer
Hızır nebî saña olupdur reh-ber
167: Kimini kahrûnla eyledün helâk
Kimisini tiyguñ itdi sine-çâk

Fakat daha sonraki ifadelerden anlaşıldığına göre hükümdar tahta geçer geçmez, tekrar memlekette kanunları yürürlüğe koymuş ve devletin kontrolünü yeniden sağlamıştır (b. 167-170). XII. bölümde hükümdara dua eden şâir, bu hükümdarın âsitanesini zamanın şâirleri için tek ve yegâne başvurulacak yer olarak belirtir. Böyle bir karışıklık devrinde tahta çıkıp, memlekete adâlet ve düzen getirmiş olan ve aynı zamanda sanatçı ve şâirleri koruyan, destekleyen Ahmed bin Mehmed hangi Osmanlı hükümdarıdır?

Osmanlı İmparatorluğunda üç tane Ahmed adlı hükümdar vardır. Bunlardan II. Ahmed (1691-1695)'in babası Sultan İbrahim (1640-1648) olduğu için şâirimizin övdüğü hükümdar II. Ahmed olamaz.

III. Mehmed (1595-1617)'in oğlu olan I. Ahmed (1603-1614) Feyzî'nin övdüğü hükümdar olabilir. Zira III. Mehmed devri Anadolu'da Celâli isyanlarının fazlalaştığı, İstanbul'da yeniçeri isyanlarının başladığı ve Avrupa'ya yapılan seferlerin pek çoğunun başarısızlıkla sonuçlandığı bir devirdir.¹ Özellikle Zorba isyanı denen ve sipahilerin, son zamanlarda savaşlarda başarısızlığa uğrayan devşirme yeniçerilere karşı duydukları husumetin bir tepkisi olarak ortaya çıkan bu isyan da yine III. Mehmed devrine rastlamaktadır.² İşte böyle karışık bir durumda tahta çıkan I.Ahmed, Fatih Sultan Mehmed'in salatanat verâseti ile ilgili kanunnâmesine rağmen kardeşi Mustafa'nın (daha sonra I. Mustafa olarak tahta geçmiştir) hayatını bağışlamıştır.³ Ayrıca Sultan I. Ahmed, Bahtî mahlası ile şiirler yazmış iyi bir şâirdir⁴ ve hükümdar olur olmaz da Lehistan seferine çıkmıştır. Bütün bu tarihî veriler, Şem' ü Pervâne şâirinin anlattıklarıyla tam bir uygunluk içindedir.

Ancak IV. Mehmed (1648-1684)'in oğlu III.Ahmed (1703-1730) de Feyzî'nin övdüğü hükümdar olabilir. Zira Lâle Devri'nin başlarında yine memlekette karışıklıklar vardır. III. Ahmed de sanat ve şüirden anlayan, Necib mahlasıyla kendisi de şiirler yazan bir hükümdardır.⁵ Fakat III.Ahmed'in, Feyzî'nin övdüğü hükümdar olmadığına dâir kuvvetli bir delil metnin içinde bulunmaktadır. Zira Feyzî, mesnevîsinin XIII. bölümünde Şem' ü Pervâne'yi Niğbolu Mutasarrıfı Mehmed Paşanın adına yazdığını söylemektedir. Feyzî'nin anlattığına göre, Mehmed Paşa cömert, âdil, marifet sahibi, sanat ve edebiyattan anlayan bir insandır. Feyzî'nin ilim tahsil etmesinde büyük rolü olmuştur. Onun yanında yaşadığı müddetçe Feyzî en ufak bir sıkıntı bile çekmemiştir. Aşağıdaki beyitlerde bu ifadeleri görüyoruz:

- 196: Sayesinde iderdüm aña hizmet
Hadden efzûn eyledi baña izzet
197: Kerem ile iderdi gönülümü handân
Ma'rifet ehlini iderdi ihsân
198: Haşlı eylerdi baña terbiyet
Ol sebebden buldı gönülüm cem'iyet
199: Cümleden daği ol 'âlî neseb
'İlmi tahşil itmege oldı sebeb.

Niğbolu beyi olan bir Mehmed Paşanın, 1620 yılında Silistre Vâlisi ve Buğdan serdarlığına tayin edilen İskender Paşanın maiyyetinde Yaş civarında Lehistan ordusuna karşı savaşmış olduğunu biliyoruz.⁶

Kendisi Sarmısak ya da Tiryakî Mehmed Paşa olarak tanınmıştır. Buna göre Tiryakî Mehmed Paşa II. Osman (1618-1622) devrinde hâlihazırda Niğbolu beyi olarak görünüyor. Onun II. Osman'dan önce hükümdar olan I. Ahmed (1603-1617) devrinde, hatta I. Ahmed'in cülûsı sırasında yine Niğbolu beyi veya mutasarrıfı olarak Niğbolu'da bulunmuş olduğunu düşünmek herhâlde yanlış olmaz. Şu hâlde şâir Feyzî eserini I.Ahmed'in cülûsı sırasında (1603) veya bu olaydan hemen sonra yazmış ve Niğbolu mutasarrıfı Tiryakî Mehmed Paşaya ithaf etmiş olabilir.

Feyzî'nin hayatı hakkında bildiklerimiz yukarıdaki bilgilerden ibarettir. Hiçbir şüara tezkiresinde zikredilmemesinin sebebi, belki de onun hakikî anlamda bir divan şâiri olmamasından ötürüdür. Gerçi Feyzî, divan edebiyatının klâsik konularından sayılan Şem' ü Pervâne'yi eserinde işlemiş ve divan edebiyatının nazım şekli olan mesnevîyi tercih etmiş, yine divan edebiyatının nazım türü olan gazelleri mesnevîsinin içine serpiştirmiştir; ama divan edebiyatının vezni **arûz** yerine eserinde halk edebiyatına âit olan **hece** veznini kullanmıştır. Bu bakımdan bu eser şimdiye kadar eşine henüz rastlanmamış bir eser olup, bütün klâsik şiir kurallarının ve estetik anlayışının dışında kalıyor.

Acaba Feyzî, Şem' ü Pervâne'yi yazarken neden arûz vezni yerine halk şiirinin onbir heceli hece veznini seçmiştir? Bir an için bu seçimin bilgisizlikten ileri geldiğini düşünsek bile, Feyzî'nin divan şiirinin

bütün bir arka plânını hazırlayan tasavvufî düşünüşe tamamen hâkim olduğunu, tasavvuf sahasında yazılmış önemli eserleri bildiğini, hatta bu makalenin daha ilerisinde göreceğimiz gibi N.Dâye'nin meşhur eseri **Mirşâdü'l-İbâd**ını ezbere bildiğini gözönüne getirirsek, bu düşüncemizin doğru olmadığı kanaatine varırız. Ayrıca Feyzî, divan edebiyatının özellikle artık XV.yy'da iyice yerine oturmuş, hatta bazı konularda mesnevîlerde formül hâline gelmiş üslûp özelliklerini de çok iyi bilmektedir. Meselâ, eserin dua kısımlarında görülen formülleşmiş ifadeler, XV.yy. ve XVI.yy'a âit yine mesnevîlerde çok sık görülen soru-cevap şeklindeki kompozisyon özellikleri, islâm kültürünün tarihî ve efsanevî kahramanlarının hikâyelerini kullanma ve onların adını vererek Allaha münâcatta bulunma gibi kalıplaşmış ifadeler bunlar arasında sayılabilir. Öyle ki Feyzî'nin kullandığı dil ve üslûptan sanki mesnevîsini XVII.yy. başında değil de XV.yy. sonu ile XVI.yy. başında yazmış olduğu intibai kolayca uyanmaktadır. Bu eserin 1603 yılı veya civarında yazıldığını bildiğimize göre, şâirin devrinin klâsik edebiyatının üslûbunu, dilini ve veznini bir kenara bırakıp, halkın daha çok âşına olduğu, alıştığı daha eski bir edebî dili ve hece veznini kullanmasının bazı sebepleri olabilir:

Şâirimizin çok iyi bir tasavvufî bilgiye sâhip olduğunu görüyoruz. Bu bilgiler gibi Türk klâsik edebiyatının eserleri hakkındaki bilgileri belki de Niğbolu mutasarrıfı Mehmed Paşanın meclisine gelen bilgili ve kültürlü kişilerden dinleyerek öğrenmiş olabilir. Belki de bir kültür merkezi olan İstanbul'dan uzakta olduğu için hiç klâsik tahsil görmemiş olup, etrafındaki bilgili ve kültürlü insanların tavsiye ettiği kitapları okuyarak kendi kendini yetiştirmişti. Zira XVII.yy'da hiç şüphe götürmez bir şekilde İstanbul artık önemli ve belki de paraleli olmayan tek kültür merkezidir. Sanat ve edebiyat orada en mükemmel şeklini almakta, sanatta ve edebiyatta gelişme yine orada vukubulmaktadır. Dilin gelişmesi ve değişmesi hakkında kabul edilen genel bir teoriyi burada yine dille ilgili olduğu için Feyzî'nin durumuna uygulayabiliriz. "Dildeki değişme ve gelişmeler merkezden uzaklaştıkça azalır." Taşrada ve kültür merkezinden uzakta olanların dilleri daha tutucu, eski şekillerine daha bağlı kalırlar. Feyzî de gördüğümüz gibi taşrada yani Niğbolu'da yetiştirmiştir. Edebî dilin XV.yy. sonu ve XVI.yy. başındaki ifadelerine ve üslûp özelliklerine tabii olarak daha bağlı kalacaktır. Fakat bu izah tarzı Feyzî'nin mesnevîsini yazarken neden hece veznini kullandığı sorusuna yine cevap vermiyor. Bu soruyu cevaplayabilmek için yine XVII.yy'a çabucak bir göz atalım ve herkesce bilinen bir durumu hatırlayalım: XVII.yy. edebiyatımızda klâsik konulardan uzaklaşma, hayata daha çok açılma dönemidir. Sanatçılar bu yüzyılda kendi yaşadıkları hayatı dile getirmeye özen göstermeye başlamışlardır. Esasında bu mahallileşme arzusu daha XVI.yy'ın ikinci yarısında başlamıştır. XVII.yy'da şâirler daha çok halka açılmak, halk tarafından okunmak arzusunu duymaktadırlar ve bu arzuları onları halkın zevkine daha da yakın eserler vermeye doğru itmektedir. Nitekim XVIII.yy'da bu mahallileşme hareketi iyice yaygınlaşacak ve iptizale bile düşecektir. İşte Feyzî belki XIII.yy'da dörtlüklerle ve hece vezni ile yazılmış olan Halil oğlu Ali'nin **Yusuf ve Zeliha**'sını veya adı bilinmeyen bir şâirin yine hece vezni ve dörtlüklerle, kasîde tarzındaki Arapça aslından çevirdiği **Bedvü'l-Amâlisini**⁷ görmemiş olabilir, ama XVII.yy'da tekke şâirlerinin sufiyâne eserlerini hece vezniyle ve halk edebiyatının nazım şekilleriyle yazdıklarını muhakkak biliyordu. Ayrıca halkın kendi zevkine uygun eserlere daha çok değer verdiğini, toplantı yerlerinde bu tip eserlerin okunduğunu, hatta bestelendiğini fark etmiş olmalıdır. İşte eserinin halk arasında tanınmasını, sevilerek okunmasını sağlamak için eserini hece vezni ile yazmış olabilir.

Burada mâdem ki Feyzî eserinde hece veznini kullanmayı tercih etti, öyleyse neden klâsik divan edebiyatından bir konu seçti ve bu konuyu mesnevî şeklinde yazdı sorusu akla gelebilir: Feyzî'nin XVII.yy. başında yaşamış bir şâir olarak böyle bir seçimi yapmış olması tabiidir. Zira mesnevî nazım şekli XIII.yy'dan itibaren bütün sufi şâirlerinin ve dinî konuları işleyen şâirlerin eserlerinde kullandıkları bir nazım şekli hâline gelmiştir. Bir bakıma XIII.yy'da başlayan halk şiirinin nazım şekli dörtlüklerle eser yazma temayülü ile mesnevî şeklinde eser verme temayülü arasındaki yarış, mesnevînin zaferiyle sonuçlanmıştır. Öyleki geniş halk kitlelerine hitap eden her türlü dinî destan ve menkıbeler, küçük dinî hikâyeler, dini öğretici etiket kitapları, alegorik mistik eserler hatta manzum tarihler devamlı olarak

¹İ. H. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.III, s.142-228 vd.

²Aynı eser, C.III, s.216-217.

³Aynı eser, C.III, s.229.

⁴V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara 1970), s.433.

⁵İ. H. Danişmend, a. e., C.IV, s.1

⁶İ. H. Danişmend, a. e., C.III, s.278.

⁷Yusuf ve Zeliha için bk. V. M. Kocatürk, aynı eser, s.99. Bedvü'l-Amâlî için bkz. Şinasi Tekin, "The Turkish Translation of Bedvü'l-Amâlî in Quatrains," *Journal of Turkish Studies*, C.IV (Harvard University, Cambridge 1980), s. 157-206.

mesnevî şeklinde yazılmışlardır. Ayrıca mesnevî XVII.yy'da kullanım sahası çok genişlemiş bir nazım türü hâline gelmiştir. Özellikle klâsik divan edebiyatı tarzında eser yazan bütün tekke şâirleri bu yüzyılda da yine çoğunlukla mesnevî nazım şeklini kullanmışlardır. Şu hâlde, tasavvuf kültürünün içinde yetişmiş olan Feyzî, geleneğe uyarak mutasavvîf şâirlerin kullandıkları mesnevîyi tercih etmiştir. Böylece o, halkın zevkine uygun hece vezni ile, kullanım sahası çok geniş olan mesnevî nazım şeklini bir araya getirmiş ve hem divan edebiyatının hem de tasavvuf edebiyatının popüler ortak konusu olan **Şem' ü Pervâne** hikâyesini yazmıştır.

Ancak bütün bunları Feyzî'nin bilinçli bir şekilde yaptığını, yani edebiyatta bir yenilik yaratmak için sanat ve estetik kurallarına aykırı hareket ettiğini hiç sanmıyoruz. Feyzî bu değişikliği kendiliğinden, devrinin ruhundan aldığı gizli bir ilhamla yapmıştır. Kesinlikle onun bu küçük mesnevisi Türk edebiyat tarihî bakımından bir önem taşımaktadır. Zira, bu eser XIII.yy'dan beri süregelen hece-arûz çatışmasının hâlâ devam ettiğini gösterdiği gibi, çok daha sonraki yüzyıllarda başlayacak olan yeni şiir anlayışının da kapısını aralamıştır.

Bizim bu makalede amacımız Feyzî'nin mesnevisinin üslûp özelliklerini ortaya koymak olmadığı için, burada bu konu üzerinde derinleşmedik. Ne de eldeki nüshada bulunan imlâ özelliklerinin ve metinde sık sık tekrarlanan vezin bozukluklarının, eksiklerin ve müstensihinin dikkatsizliğinden doğan hataların üzerinde dikkatimizi toplamamız mümkün oldu. Fakat bütün bu meseleler metnin transkripsiyonu verilirken dip notlarda gösterilmiştir. Ancak burada bu eserin devrinin telâffuz şekillerini ortaya koyması bakımından ilginç bir eser olduğunu belirtmeliyiz. Tıpkıbasımı burada verilmiş olan eserin bu bakımdan incelenmesi Türk dili araştırmalarına önemli ve ilginç veriler getirebilir. Bu husustaki çalışmaları diğer meslekdaşlarımıza bırakarak, bu eserin elimizdeki bilinen tek nüshası hakkında bazı gerekli bilgileri vermek istiyoruz:

Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'si bugün özel kütüphanemizde bulunmaktadır. Bu yazma kitapçı E.J.Brill'den satın alınmıştır. E.J. Brill'in **Turcica** adlı kataloğunda yazmanın kısa bir tavsifi bulunmaktadır. Küçük bir mesnevî olan eser, yeşil mukavva ile sonradan ciltlenmiştir. Cildin sırtına siyah renkli deri geçirilmiştir. Sülüs kırması ile yazılmış olan eser 31 varak olup, 987 beyitten ibarettir: Her sahifede metin iki sütûn içine alınmıştır. Sütûnlar ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, metinde bazı mısralarda kelimelerin altına kırmızı mürekkeple çizgi çekilmiştir. Mesnevinin ilk başında 1^b'de bulunan başlık yaldızlı çiçek ve yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. Sonndan bir kaç sahifesi eksik olmasına rağmen 31^b'nin sonunda **temmetü'l-kitâb bi-^cavnih** ifadesi bulunmaktadır. Bu yazı, hiç şüphesiz müstensihe âit olmayıp, esere eksiksiz, tam bir yazma havası vererek onu satabilmek için sonradan ilâve edilmiştir. Bunu yapan, ayrıca müteâkip sahifenin ilk kelimesini⁹ yani râbitayı kazımış fakat tam silememiş. Geri kalan bu râbitanın izleri de açıkça eserin eksik olduğunu göstermektedir. Tabii mesnevinin sonu eksik olduğundan, bu nüshanın kimin tarafından ve hangi yılda istinsah edildiği bilinmemektedir. Ancak müstensihinin fevkalâde dikkatsiz olduğunu çok yerde eksik kısımlar bırakarak, vezin bozukluğuna sebebiyet verdiğini burada rahatlıkla söyleyebiliriz. Yazılışındaki bu ihmal, bu nüshanın müstensihinin, aynı zamanda onun yazarı olduğu ihtimalini çok zayıflatmaktadır. Yalnız, eserin sonundaki eksikliğin çok fazla olmadığını da burada belirtmeliyiz. Zira hikâye 31^b'de bitmiştir. Şâir, eserdeki kahramanların sembolik anlamlarını anlatmaya geçmiş bulunmaktadır. Ne yazık ki eser, metni anlama bakımından çok önemli olan bu kısmın ortalarında 31^b'de son bulmaktadır.

Şem' ü Pervâne mesnevisinin tek tek sembollerini incelemeye geçmeden önce, genel olarak eserin bütününe, sembolleri dışarıda bırakarak, bakalım. Eskilerin Kur'an dâhil olmak üzere herşeyin bir iç (batın) ve bir de dış (zâhir) anlamı vardır dediği gibi **Şem' ü Pervâne**'nin de bir iç bir de dış anlamı vardır. **Şem' ü Pervâne** dış anlamıyla ele alınırsa gerçekten mum ile onun etrafında dönerek, yorgun düşen ve nihayet bu mumun alevinde ölen pervânenin realist bir hikâyesidir. Mum, pek tabii ki geceleri yanacak, sabah eriştiğinde mumun etrafında dönen pervânelerin hepsi ölmüş olacak ve mum yapayalnız, tek başına kalacaktır. Nihayet eserin sonunda görüldüğü gibi, sabahın olmasıyla önemini yitirecek ve ortadan kaldırılacaktır. Dıştan bakıldığında hikâye, sadece tabii bir fenomenin realist bir anlatımıdır. Türk edebiyatında yazılmış diğer **Şem' ü Pervâne**'lerde, meselâ Zâtî'nin (1471-1546) devrinin renklerine boyanmış bir masal olan **Şem' ü Pervânesinde** ve Lâmiî (ö.1531)'nin tasavvufi bir havası olmasına rağmen daha çok bir aşk mâcerası olan **Şem' ü Pervânesinde** görüldüğü gibi, **Şem' ve Pervâne** bu hikâyede bir

alegori olarak temsil ettiği gerçek insan kahramanlarının başından geçen romantik veya masalımsı bir mâcera değildir.⁸ Bu hikâyede **Şem'** bir kavramı sembolize eden gerçek **Şem'**dir. **Pervâne** de yine bir kavramı sembolize eden gerçek **Pervâne**dir. İkisinin arasındaki ilişki de reel dünyada her zaman görülen bir olgudur (fenomendir). Yani, gerçekteki bir mum ile bir pervânenin ilişkisidir.

Bu hikâyenin iç anlamını ve neyi sembolize ettiğini anlamaya çalıştığımızda tasavvufi-mistik bir eserle karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Şâir hikâyesine başlarken eserini hiç bir başka eserden tercüme etmediğini ve onun kendi kalbinin hazinesinden geldiğini (b. 386-387) söylerse de, şâire bu konuda yol göstermiş mutasavvıfların bulunduğunu anlamak hiç zor değildir. Bunların arasında belki şâire gerçek önderlik yapmış olan ve Kübrevî tarikatının kurucusu Necmeddin Kubrevî (540-618/1145/6-1221)'nin talebesi, Kübrevî tarikatına mensup Necmeddin Razî (573-654/1177-1256)'dir.⁹ **Mirşâdü'l-İbâd mine'l-me'bde' ilâ'l-me'âd** adlı eseriyle şöreti, Kübreviyye tarikatının sınırlarını aşmış olan Necmeddin Razî daha çok Dâye ünvanıyla tanınır. N. D. dağınık, kopuk parçalar ve değişik görüşleri kapsayan tasavvufi fikirleri belli bir kâinat ve insan anlayışının etrafında sistematik bir şekilde toplayarak tasavvufa islâmîyete özgü çehresini kazandırmıştır. Ayrıca kişi olarak insanı, toplum teki olarak insanı ve toplumun kendisini hayatı yaşarken ve teşkilâtlanırken yönlendirmiştir. İslâm dünyasının kütüphanelerinde yukarda adı geçen eserin çok sayıda nüshasının bulunması onun çok okunduğunu gösterir. Necmeddin Dâye'nin, **Mirşâdü'l-İbâd**'ı Türk tasavvuf düşüncesini ve edebiyatını da çok derinden etkilemiştir. Onun eserinin hem Farsça orijinalinin hem de Türkçe tercümelerinin Anadolu kütüphanelerinde bulunan yazma nüsha sayısı diğer islâm dünyasındaki nüshalarından daha fazladır. Özellikle eserin Türkçe yazmalarının daha fazla olduğu dikkat çekicidir. Eseri, Kâsım b. Maḥmūd-ı Karahîşârî adında bir Osmanlı âlimi 22 Muharrem 825'de (16 Ocak 1422) **İrşâdü'l-mürîd ilâ'l-Murâd fî tercüme-i Mirşâdü'l-İbâd** adı ile tercüme edip II. Murad'a (tahta çıkışı 1421) ithaf etmiştir.¹⁰

Ayrıca XVIII.yy'da tanınmış sufilerden İsmail Hakkı Bursevî (ö.1136/1724) **Rûḥu'l-beyân** adlı eserinde **Mirşâdü'l-İbâd**'dan geniş parçalar almıştır.¹¹ Bütün bunlar gösteriyor ki **Mirşâdü'l-İbâd** Türk tasavvuf düşüncesinde ve edebiyatında geniş ve derin etkileri olan, çok okunmuş ve sevilmiş bir eserdir. Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'yi kaleme aldığı XVII.yy'da dahi unutulmak şöyle dursun, bilâkis Feyzî'nin devrini ve eserini gerilerde bırakarak XVIII.yy'da dahi etkisinin gücünü devam ettirmiştir. Bu yüzden Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'sindeki sembolik imajları ve motifleri daha iyi anlayabilmek için **Mirşâdü'l-İbâd**'a baş vurmak yegâne seçiminiz oluyor. Zira birisi bir romans diğeri bir dinî, felsefî bir eser olduğu hâlde Feyzî'nin bu hikâyesi ile **Mirşâd** arasındaki ilişkilerin yoğunluğu ve benzerliklerin çokluğu hemen göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi şudur: **Mirşâd**'da N. Dâye, **Şem' ü Pervâne** motifini kendi felsefî fikirlerinin merkezine almıştır. Hatta eserde ruhu ve nefsin temizlenmesini anlattığı bölümlerde **Şem'** ile

⁸Türk edebiyatında **Şem** ve **Pervâne** mesnevîleri hakkında geniş bilgi Günay Kut'un hazırladığı ve yayına hazır olan Lamiî'nin **Şem' ü Pervânesi** adlı eserinde bulunmaktadır. Bu konuda bilgi isteyenler, ileride bu esere müracaat etmelidirler.

İran edebiyatında yazılmış **Şem** ve **Pervâne** mesnevîleri için bk. Sa'îd Nefisî, **Tarih-i Nazm u Nesr der İrân ve der Zebân-ı Fârsî** (2 cilt, Tahran 1344 hş.), C. I, s. 304, 340,440, 445, 587, 625. Bu **Şem' ü Pervânelerin** çoğu XVI. yy'ın ilk yarısında yazılmıştır. Bunlar arasında Ehlî-i Şirâzî (öl. 933 veya 942)'nin eseri Osmanlı divan edebiyatında çok etkili olmuştur. Ayrıca Abdullah Şebüsterî, Osmanlı ülkesine geldikten sonra Fars dilinde bir **Şem' ü Pervâne** yazmış ve eserini Yavuz Sultan Selîm'e takdim etmiştir. Bu eserin Osmanlı şâirleri tarafından bilindiği ve okunduğu muhakkaktır. Fakat bizi burada ilgilendiren ve yine XVI. yy'da yazılmış olan bir **Şem' ü Pervâne** daha vardır. Yazarı Emîr Eminateddin Nezlâbâdî'dir. Eserin tam adı **Mişbâhü'l-kulûbdur** "Kalplerin lâmbası" adını taşımaktadır. İsminden anlaşılacağı gibi bu eserin, Feyzî'nin **Şem' ü Pervânesi** gibi tamamen tasavvufi bir temi işlemiş olması muhtemeldir. Ne yazık ki yukarıda Sa'îd Nefisî'nin eserinde verilen bu eserleri görmek mümkün olmamıştır.

⁹ Asıl adı Ebû Bekir 'Abdullah b. Muḥammed b. Şâhâver el-Esedî el-Râzî'dir. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Hamid Algar, **The Path of God's Bondsmen from Origin to Return** (translated from Persian, New York 1982), Introduction, s. 8 vd.

¹⁰ Bk. Journal of Turkish Studies, C. 12 (Harvard University 1988), s. 288: Hanna Sohrweide'nin **Türkische Handschriften**, Teil 5 adlı kataloğu münâsebetiyle Ş. Tekin'in yazdığı kısa not; H. Algar, a. e., s.16.

¹¹ Hamid Algar, aynı eser, aynı yer.

Pervâne'nin âdetâ bir hikâyesini yazmıştır ve ruhun zât-ı ilahîye kavuşması için deli bir pervâneye dönüşmesinin gerekliliği üzerinde sık sık durmuştur. Şimdi, biz Şem' ü Pervâne'de tasavvufî anlamları olduğu şüphe götürmeyen **Şem', Pervâne, Bâd-ı sarsar, Şeb-i târik, Subh-ı sâdık** ve **güneş** sembollerinin açıklamasını N. Dâye'nin eserindeki tasavvufî sistemde bulduğumuz paralelleriyle açıklarsak, elimizdeki metnin anlamını çok açık ve seçik bir şekilde ortaya koymuş olacağımızdan, bu motifleri N. Dâye'nin eserindeki açıklamalar ve bilgilerle karşılaştırmaya başlayalım.

2. Şem' ü Pervâne'nin tahlili; islâm tasavvufundaki yeri ve N. Dâye'nin Mirşadü'l-İbâd'ı ile ilişkisi.

Feyzî, **Şem' ü Pervâne**'nin sonunda eserdeki sembollerin anlamlarını açıklarken **Şem'** ile imanın kendisini kasdettiğini belirtmektedir:

979: Evvelâ dimiş idüm Şem'-i cihân
Andan murâd olmuşdı zâtü'l-îmân

Necmeddin Dâye'ye göre iman, nefsin kötülüklerinden sıyrılmış olan insanın kalbinde tecellî eden bir ışıktır. Bu ışık, egosundan temizlenmiş nefse, yani nefs-i mutma'ineye bir lâmba veya bir mum şeklinde görünür. Daha doğrusu bu lâmba veya mum o imanlı kişinin kalbinden başka bir şey değildir. Bu ifadeleri N.D.'nin kendi ifadesinden dinleyelim:

“ya'nî on yedinci (vr. 123^a),faşl. Envâr müşâhedesinüñ merâtibin bildürür Bilgi ki çün gönül tedric ile kelime-i Lâ ilâhe illâ'llâh mişkalinüñ taşarrufile şafâ bula ve tabî'at-ı jengi ve sıfat-ı beşeriye zülümâtı andan mahv ola . . . ol vakit gönül envâr-ı gaybî nakşlarına kabiliyet bulur . . . İmdi şöyle bilgi ki envârüñ menşe'i ya'nî kopduğu yir dürlü dürlüdür. Meşelâ ruhâniyet-i sâlik gibi ve velâyet-i şeyh gibi ve nübüvvet-i hâce gibi . . . meşelâ Kur'an ve imân ve ihsân ve islâm ve enva'-ı 'ibâdât gibi. Her birinüñ bir mahşûş nûrı vardır ve her bir menşe'den bir dürlü nûr zâhir olur ki ol nûr ol menşe'e münâsibdür ve her birinüñ bir zevki ve bir levni vardır ki daği birinde yokdur . . . Ol nûr ki **çerâğ** ve **şem'** ve **meş'ale** şuretinde görünür ol bir nûrdur ki şeyh vilâyetinden yâ hâzret-i nübüvvetden zâhir olur ki “sirâcen münîren ya Kur'an, ya imân nûrından zâhir olur ve ol **çerâğ** ve **şem'** gönüldür ki ol **mikdâr nûr** ile **münevver olmuşdur**.”¹²

Görülüyor ki N.Dâye'ye göre bir kalbde (gönülde) değişik mâhiyette ışıklar müşahade edilir. Bu ışıkların değişik biçimlerde ve renklerde olması bu ışıkların değişik kaynaklardan yani sebeplerden ötürü kalpte tecellî etmelerinden doğmaktadır. Kalpteki ışığın bir lâmba veya mum şeklinde tezahür etmesinin sebeplerinden birisi de **imandır**. Aslında bu lâmba veya mum, kalbin kendisinden başka bir şey değildir. İmanın ışığıyla kalp bir lâmbaya veya şeme (muma) dönüşmüştür. Şimdi de imanın ne olduğunu anlamaya çalışalım; Bizim metnimizde kasd edilen imanın, “Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in onun elçisi ve peygamberi olduğunu gönülle tasdik, dille ikrar, ve en iyi eylemlerle izhar etmek”ten daha fazla anlamı içeren bir kavram olduğunu N.Dâye'nin bize iman hakkında verdiği bilgilerden anlıyoruz. N.Dâye'ye göre, ruhlar meclisinde Allahın yakınında onun “enisi” olan ve onu dâima temaşa etmekte olan ruh, bedende cisim kazanması demek olan yeryüzüne doğru inerken inişi sırasında, bir çok âlemlerden süzülerek geçer ve bu varlık âlemine ulaşır. Her bir varlık kategorisinden süzülerek geçerken o âlemin özüne âit bir sıfatla donanır. Bunun için de bu âleme geldiğinde kendisi ile bir zamanlar “enisi” olduğu Allah arasında ışıktan ve karanlıktan yetmiş bin perde çekilmiş olur.¹³ Bu yüzden ruh gelmiş olduğu âlemi ve bir zamanlar

¹²Mirşadü'l-İbâd, Uppsala Universite Kütüphânesi, Zettersteen Kataloğu No. 483, vr. 123^a-124^b. Ayrıca krş. bir de Şinasi Tekin koleksiyonu, vr.121^{ab} vd. Hamid Algar, a. e., s.295-296.

¹³Bu perdelerin sayısı bazı rivayetlerde 360 bin olarak da gösterilir. Bu perde veya elbise, olarak kabul edilen Allaha insan ruhunu yabancılaştıran unsurlar bütün gnostik düşüncelerde bulunmaktadır. Özellikle Mani dininde ve mandeizm'de ruhun aşağılara doğru indirilmesi ve bu dünyaya atılması çok canlı ve etkili bir biçimde anlatılmıştır: “Soul continues in the downward direction in which it started and is described as ‘sinking’”: “How long shall I sink within all the worlds” and “Why did you carry me away from my abode into captivity and cast me into the stinking body.” Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, s.63. Bu yabancılaşmanın ancak iman ve din kanunlarıyla düzeltilebileceği düşüncesi maniheizmde ve mandeizmde açıkça belirtilir. Mandeist bir şiirde anlatılan bu tem için bkz. Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (gözden geçirilmiş ikinci baskı, Boston 1970) s.62-65-90, Ayrıca bu perdelerin hermetizmde bulunan şekli için bkz. a. e., s.157 vd. Bu hususta bir hadis de vardır: “Allah ışıktan ve karanlıktan yetmiş

temaşa ettiği Vahdetin güzelliğini unutmuş olur; böylece Allahın en yakınından en uzağına yani a'lâ-yı 'ilîyinden esfel-i sâfilîne atılmış olur. “Onlar Allahı unuturlar ve Allah da onları unuttur (K. 9:68)” şeklinde Kur'an'da bildirildiği gibi, bu ruhlar geldikleri âlemden hiç bir şey hatırlamaz olurlar. Böylece Allaha olan yakınlığı (ünsiyeti) dolayısıyla ruhlar âleminde insan diye adlandırılırken bu dünyada **nas**¹⁴ diye çağırılırlar. Onların bu gafletten ve unutkanlıktan uyandırılması gerekir.¹⁵ N. Dâye'ye göre bu hatırlatma imanla olur. Bu imanın özü ise aşk ve özlemdir. Nitekim N. Dâye “eğer hakikî vatan için kalbi harekete getiren sevgiyse, şu hâlde sevgi imanın özüdür, aslıdır” der ve “memleket sevgisi imandandır” hadisini bu düşüncesini kuvvetlendirmek için örnek olarak verir:

Ol vatan-ı aşlı muhabbeti eger gönülde hareket kılsa ol 'ayn-ı imândur ki hubbu'l-vağan mine'l-îmân.¹⁶

Eğer bu aşk ve özlem insanı harekete getirmez ve insan geldiği dünyanın maddî güzelliklerine kendini kaptırırsa bu, iman yokluğuna veya eksikliğine işarettir, ve bu insanlar kalplerinde yanan lâmbayı görmezler. Bir bakıma uyudukları uykudan veya içinde bulundukları gafletten uyanmamış olurlar. Şu hâlde kalpteki iman ışığını (lâmbayı veya mumu) görme “hakikî memlekete dönme eyleminin başlangıcı”dır. Yani insan bu uzun yolun henüz başındadır. Bu yolda daha bir çok merhaleler (makamlar) geçecek, bir çok makamlara göre kendisinde gelişen ruhî yaşantıları (hâlleri) yaşayacaktır. Şu hâlde iman ışığı bir davet, bir çağrıdır.¹⁷ Fakat böyle bir iman, böyle bir ışık her insanın kalbinde kolay kolay yanmaz. Nitekim Kur'an'da “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi” (K. 2:6-7) şeklinde bildirildiği gibi bazı insanların bu ışığı görmeleri imkânsızdır Aslında insan ruhlar meclisinde iken yani bedende cisim bulmamışken insan ruhuna Allahın sözünü duyma kapasitesi verilmiştir. Çünkü Allah ruhlara, 'âlem-i ervah'da “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (K. 7:171) diye sorduğu zaman, insan ruhu bu soruya “evet” (“kâlû belâ”) diyebilme kapasitesine sâhip olmuştu. Fakat bu dünyaya ulaşıp maddî dünyanın zevklerine ve pisliklerine bulaşınca Allaha verdikleri bu sözü unutmuşlardır. Aslında insanda, Allahla olan ünsiyeti bir çekirdek hâlinde bulunmaktadır. Ancak bu çekirdeğin iman ile, iyi eylemlerle beslenmesi ve canlandırılması lâzımdır. Ancak imanla ve Allahın istediği şekilde hareket etmekle bu madde zindanında hapsedilmiş olan insan ruhu, kendisindeki topraktan gelen ruh-ı hayvanîyi silkip atacak ve kurtulacaktır.

bin perde yaratmıştır”: H. Algar, a. e., s.125-126 vd.; Mirşadü'l-İbâd, (türkçesi için krş. yk. not 12): vr. 27^a vd. ve özellikle 39^a-b, 43^a-b: Perdeler ve insanın Allaha yabancılaşması, onu unutmaya ilişkindir.

¹⁴ Ey bizümle olan ünsi unudıcılar: “yâ eyyühe'n-nâs”, Mirşadü'l-İbâd, vr.41^a.

¹⁵Mani, Mani dinini, insanları bulundukları maddî dünya hapsinden kurtarmak; insandaki ışık parçası olan ruhu, kendi ışık kaynağına döndürmek için insanlara getirmiştir. Bu yüzden onun bir ünvanı da “kurtarıcı”dır. İran kanalıyla almış olduğu bu fikirleri N. Dâye islâmın bünyesi içinde kendi tasavvuf düşüncesine göre benimseyip, yorumlayarak almıştır. Bkz. G. Widengren, *Mesopotamian Elements in Manicheism* (King and Saviour II) (Uppsala Universitets Arsskrift 1946:3) s.158 vd. The epithets of the Saviour:

Mani hasta olan kalpleri iyi edicidir. Unutan, veya ışık tanrısı bilmeyen ışık parçacıklarına hakikati öğreterek, onları kurtarandır. Meselâ:

Thy cures are not of this world.

Thy healing is of the land of the living ones

s.158. Aynı düşünceler mandeistlerde ve hristiyan gnostiklerde Hz. İsa'ya atfedilerek bulunur. Bu düşünce islâmiyette pek tabii ki Hz. Muhammed'e ulaşacak ve onun getirdiği şeriat kanunları ve iman, insanı içinde bulunduğu gafletten uyandıracaktır. Nitekim Allah Hz. Muhammed'e “Onlara Allahla beraber oldukları günleri hatırlatın” (K. 14:5) demiştir. Ayrıca bkz. K. 3:72, 7:168, 7:174, 30:41, 32:21, 43:28, 46:27.

¹⁶Mirşadü'l-İbâd, vr.41^a, Hamid Algar, a. e., s.89-127.

¹⁷İnsanın geldiği yere dönmeye davet edilmesi ve insanın bu davete icabet ederek cevap vermesi bütün gnostik görüşlerde bulunur. Fakat özellikle maniheizm ve mandaizm'de çok önemli bir yer tutar. Bkz. Hanz Jonas, aynı eser, s.80-91. Meselâ Orta İranca bir Turfan Mani metninde şöyle söylenir: “My soul, o most splendid one . . . whither hast thou gone? Return again, Awake, soul of splendor, from the slumber of drunkenness into which thou hast fallen . . .” H. Jonas, aynı eser, s.83. Bu ifadelerin bir benzeri “Ey nefis-i mut'maine Rabbına geri dön” (K. 89:27) şeklinde Kur'an'da bulunması çok ilginçtir. Ayrıca bkz. Hamid Algar, a. e., s.353; ve bir de bkz. G. Widengren, *Mesopotamian Elements*, s.74-78 vd. Bu motifin eski Sümer metinlerine kadar indiği görülüyor.

Ancak böyle bir lutfu erişmek sadece Pervâne'nin gayretleriyle olmamıştır. Zira Şem° kendisinin bilinmesini sevilmesini arzu ettiği için, Allah onun bu dileğini yerine getirmiş ve Pervâne'nin kalbine bir ışık vermiştir. Zira Kur'an'da da bildirildiği gibi 'kalpleri mühürlenmiş' insanlardan olsa idi (K 2: 6-7); Allah onun kalbine kendi ışığından vermek istemese idi (K. 24:35) Pervâne bu makama erişemezdi. Yani hakikat yolunda önce davet (çağrı) Allahdan gelir ve kul ona cevap verir yani icâbet eder. Bu durum 464-480. beyitlerde anlatılmıştır.

Gazalî (öl. 505/1111) de N. Dâye'nin anlattığı mâhiyette bir imandan şöyle bahseder: "İmanın üçüncü derecesi âriflerin imanıdır. Bu iman yakîn nûruyla müşahade edilen imandır."¹⁸ Fakat her insanın kalbinde böyle bir iman, böyle bir ışık yanmaz. Kur'an'da "Allah onların kalplerini mühürledi" (Kur'an 2:6-7) şeklinde belirtildiği gibi bu ışık ancak Allahın seçtiği insanlara verilir. Bunlar peygamberler başta olmak üzere velîler, yani evliyalar ve hakikî sufilerdir, yani seçilmiş insanlardır. Bunlar maddî nefislerinin pisliklerinden kurtularak Allaha yönelmiş olanlardır. Bir çekirdek hâlinde var olan iman ancak bu insanların kalplerinde iyi eylemler ve işlerle gelişir. Nitekim Kur'an'da istediğine ışığını verir denmesinin sebebi budur (K. 24:35; 106:6).¹⁹

Buraya kadar anlatılanlar, kalbinde iman şeminin ışığını görmeye başlayan Pervâne'yle tam bir uygunluk içindedir. Zira metinde Pervâne bu Şebistan adlı ülkeye başka bir yerden, uzak yollardan gelmiş bir seyyahdır:

- 481: Meger ki ol şehrin içinde nâ-gâh
Var idi anda bir piyâde seyyâh
483: Gedâ şeklinde ehl-i hiffet idi
Lîk<in> gâyet ehl-i ma'rifet idi
485: Tarîk-i 'ışık içre ol mürşid <ü> pîr
Ehl-i 'ışkın rüyâsın itdi ta'bir

Gerçi Pervâne ehl-i marifetdendir ama, şu beyit bize onun daha bu uzun yolun başında olduğunu gösteriyor:

- 489: Bâğ-ı ma'rifetde berk-i ter idi
Ol anda olmuş müheyya ber idi²⁰

Yani "Pervâne daha bu marifet bağında yeni filizlenmekte olan bir yapraktır. Pervâne, nefsinin temizlenmeye başlamasıyla kendi hâlinde parlayan lâmbayı görür, fakat bu ışığı uzaktan seyretmeye benzer, henüz ışığa ulaşmamıştır. Özellikle ışığın parlayan ateşine dalıp, kendi vücudunu o ateşte yok etmemiş, o ateşe dönüşmemiştir. Tıpkı odun yandığı vakit, odunluğunu kaybedip kendisinin hakikî cevheri olan ateşe çevrilmesi gibi, Pervâne'nin de, siyahlıktan kurtulup bu ışığa dönüşmesi gerekmektedir.²¹ Gerçi odun yanarak, odunluğunu kaybeder ama, hakikî özü olan ateş olur.²² Ölerək, yeniden asıl hakikatiyle dirilmek demek olan bu durumun meydana gelmesi için Pervâne'nin daha çok gayret sarfetmesi, bir çok sınavdan geçmesi gerekmektedir.

Pervâne'nin bu zahmetli sergüzeştini anlatmaya geçmeden evvel, Pervâne imajının neyi sembolize ettiğini anlamaya çalışmalıyız. Zira çok kompleks olan Pervâne'nin yapısını açıklamadıkça, metnimizi lâyıkıyla anlamamıza imkân yoktur. Feyzî, eserinin sonunda Pervâne motifi (imajı) ile neyi ifade etmek istediğini şöyle anlatır:

- 981: Hem dimiş idüm Pervâne-i nâ-şād

¹⁸ İmam-ı Gazalî, *İhyâ-i Ulûm-id-Dîn* (Mütercimi: Ali Arslan, 10 cilt, İstanbul 1978), C.VI, s.36-37, İman bahsi, C.I, s.400 vd. Müminin kalbinin bir lâmba olduğu belirtilir, s.424. Nefis, ruh ve kalp hk. bkz. C.IV, s.7-10.

¹⁹ H. Algar, a. e., s.127-130, ve s.360 vd.

²⁰ İkinci mısradaki ber "yemiş, yaprak, tohum" mânâsına geldiğinden burada beytin anlamına uygun olarak bu kelimeyi "tohum" diye manalandırmak gerekiyor.

²¹ Pervâne'nin geldiği memleketin adı Şebistan olup, siyah renklidir. bkz. b. 433-434.

²² H. Algar, a. e., s.329; *Mirşadü'l-İbâd*, vr.136^a "Ol od şecere vücüdün cemi' eczâsını rûşen kılar şöyleki şecerenün vücûdî şırf od olur. Eger şimdiye degin şecere oldıyse imdengirü hep od oldı, lâcerem vişâl-i hâkikî bunda el virdi."

Bir dil-i bî-çâredür andan murâd

Demek ki "Pervâne" ile şâirin kastettiği şey insanın gönlü yani kalbidir. Sufilerin kalpten ne anladıklarını anlamak için yine N. Dâye'nin kalp hakkında söylediklerini gözden geçirmek gerekmektedir. N. Dâye'ye göre bütün mahlûkatın (âlemlerin yani kâinatın) yaratılmasının sebebi insandır. İnsanın yaratılmasının sebebi kalbidir. Kalbin yaratılmasının sebebi ise marifettir, 'Allahı bilme'dir²³.

Marifet Allahın insana emanetidir (K. 33:72 "Biz emâneti ...ve dağlara teklif ettik, onlar bunu yüklenmekden çekindiler... onu insan yükledi..."). Çünkü bu emaneti yalnız insan taşıyabilir.²⁴ Marifet dinin içinde gizlidir. İnsan ne kadar dindar olursa marifetten o kadar çok hissesi olur. Şu hâlde marifet dinin meyvasıdır ve bu meyva yalnız insan kalbinde meydana gelir. Gerçi bu bilginin meydana gelişinde insan vücudunun diğer organlarının da kendilerine göre hissesi vardır. Ama kalbin, vücudun diğer organlarıyla paylaşmadığı bir özelliği, kendine mahsus bir başka ruhu vardır. Bu ruh, öteki vücut organlarının taşıdığı ruha bir ilâvedir. Kalbin dış şekli yani maddî kısmı, madde dünyasının özünden yapılmıştır:

Kalbün şüreti vardır ve bir rûhı vardır. Ammâ şüretini bu âb u kıll lâfîfinden aldılar kim ol 'âlem-i 'anâsırdur ve rûhın dağı 'âlem-i ervâhuñ hulâşasından aldılar kim 'âlem-i melekûtdur. Zirâki 'anâşır ki od, yil, şu, toprakdur bunlaruñ hulâşasından aldılar gıdâ-yı nebâtiyât düzdiler, andan nebâtûñ lafîfinden hayvânatuñ gıdâsın düzdiler ve bu hayvânât lafîfinden gıdâ-yı âdemi düzdiler ve anuñ lafîfinden dağı âdemûñ bedenini düzdiler ve anuñ lafîfinden dağı aldılar kalbün şüretin düzdiler. Kalbün rûhı dağı bunculayındur. Zirâ ervâh-ı melekütiyâtuñ lafîfinden ervâh-ı melekî aldılar, anuñ lafîfinden dağı ervâh-ı beşerî aldılar ve anuñ lafîfinden dağı kalbün rûhın aldılar. Pes kalb 'âlem-i cismânînün ve 'âlem-i rûhânînün lafîfi ve hulâşası oldı. Lē-cerem ma'rifetün mazharı kalb oldı.²⁵

Görüldüğü gibi kalp bütün görünen ve görünmeyen âlemlerin özünü kendinde toplamıştır, yani kâinatta ne varsa onun bir paraleli insanın kalbinde bulunmaktadır. Bu yüzden de marifeti ancak kalp bilebilir. İnsanın vücudundaki hiç bir başka organ marifeti, dolayısıyla imanı da taşıyamaz.²⁶ Şu hâlde insanın görünen ve görünmeyen âlemleri bilmesi için insan ruhunun bedende cisim bulması ve kalbin teşekkül etmesi gerektir. Çünkü Dâye'ye göre insandaki bilgi organları ancak insan ruhunun beden bulmasıyla mükemmelleşecektir. Ancak o zaman marifet tam olarak bilinecektir. Şu hâlde nasıl dış dünyayı bilmek için gereken bilme organları, yani görme, işitme, dokunma, tatma, koklama olarak beş duyu varsa, görünmeyen ruhî âlemi (batın) bilmek için de ayrı bilme organları bulunmaktadır. Bunlar nefis, akıl, kalp, sır, ruh ve hafî olmak üzere beş tanedir.²⁷

Yalnız dikkat edilirse, iç âlemleri bilmek için yukarıda sayılan beş organdan kalp, diğer bilme organlarını kendi içinde ihtiva etmektedir. Zira Dâye kalbi anlatmak için kullandığı lâmba imajını şöyle anlatır:

Ademûñ balçıgın yogurduğı vakit . . . anda bir kalb düze. Zücâce şıfatında şöyle kim anuñ keşâfeti ola ve hem letâfeti gâyetde ola. Andan soñra anı mişkât içinde kodı kim ol bedendür. Döndi ol kalb zücâcesinün ortasında bir mişbâh düzdi kim ol çerâğdur nitekim buyurdi "el mişbâh fî zücâcetini" (K. 24:35). Mişbâh didüğü ol sırrdur ki kalbün içindedür andan fitile düzdi çerâğun içinde kim ol hafidür. Döndi cân yağın kalbün zücâcesine dökdi kim ol şecere-i mübarekeden alınmışdur ki "minrûhî"dur. Şöyle ki ol şecere-i mübareke ne şarkidür ve ne garbidür. Şarkî didüğü 'âlem-i melekûtdur ve garbî didüğü 'âlem-i mülkdür (K. 24:35). Ya'nî bir şecere kim bu iki 'âlemden degildür. İmdi ol yağ ki didük gâyet şafâ ve nûrâniyetdeydi. Dilerdi ki mişbâha nûr bağışlaya. Egerçi oda yitişmemişdi . . . pes ol nûrâniyetün 'aksi zücâceden mişkâtuñ içindeki hevâya dokundı, mûnevver eyledi. 'Aqıl ol

²³ 'Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim' *Küntü* kenzen mahfiyen şeklinde ifade edilen bir hadistir. Bu hadis bütün varlığın yaratılış sebebini, Allahın kendini bilmek istemesine bağlar. Fakat Allah ancak en mükemmel şekilde insanın kalbinde tecellî ederek kendisini orada temaşa etmiştir. H. Algar, a. e., s.140-147.

²⁴ H. Algar, a. e., s.142-143. *Mirşadü'l-İbâd*, vr. 58^b-59^a.

²⁵ *Mirşadü'l-İbâd*, vr. 59^b.

²⁶ Bu yüzden Kur'anda şöyle der: "Allah onların kalplerinde imanı tesbit buyurmuştur" (K. 58:22).

²⁷ *Mirşadü'l-İbâd*, vr. 44^b-45^a, H. Algar, s.136.

nürâniyetden 'ibâret oldu. Andan ol mişkâtun içindeki hevâ kim zücâce nürâniyetinün 'aksine kâbildir aña kuvvâ-yı beşerî didiler. Ya'nî ol kuvvetler kim insan anuñla kâimdir.²⁸

Bu ifadelerden açıktır ki kalbin maddî (et) kısmı lâmbanın cam kısmıdır. İçindeki yağı ruh yani candır, bu ruhtan kalbe yani camın içine yayılan ışık sırdır. Yağın içinde bulunup yağla birlikte yanıp ateş ve ışığa dönüşecek olan fitil, hafîdir. Lâmbanın cam kısmından vücuda akseden parlaklık akıl ve nefsdır. Herkesin kalbinde ruhunun yağından gelen bir parlaklık vardır. Bu parlaklık lâmbanın yağının yani ruhunun parlaklığının aksinden doğmuş olan insanın akli, diğer insanî melekelerin ve beş duyu organının parlaklığıdır; nefis ile ilgilidirler. Bunlar sadece insandaki ruh yağının parlaklığından haberdar olurlar. Oysa Allah lâmbanın yağını kendi ışığından bir ışıkla parlatır. Allahın ışığı, lâmbadaki can yağının üstüne düşünce nûr üstüne nûr olur (K. 24:35).

Yukarıda görüldüğü gibi "sır", "ışık" ruhun kalple "hafî"de ruhun gayb âlemiyle ilişkisine işaretler. Özellikle sonuncusunun bir fitil "ip" olması onun bir ucunda ruhaniyet âlemi öteki ucunda insanın ruhu olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Ruhla beraber bu mesafe (fitil) yandığı zaman bu iki âlem birbirini yakından tanıyacak, karşı karşıya gelecektir. Böylece sır, ruhun aslını bilme gücünün ortaya çıkmasıdır ki bir bilinmeyenin ortaya çıkmasını lâmbadan vücudun içine "vücüd-nişîn"e yayılan ışıktan daha iyi ne ortaya koyabilir. Şu hâlde sır ve hafî, kalp, ruh ve nefis arası ilişkilere işaret ederler. Nefs, kalp ve ruh ise insanın manevî varlığının özüdür. Bunlardan kalp; nefis ve ruhun taşıyıcısıdır. Bu açıdan kalbe baktığımız zaman Feyzî'nin kalp olarak bize sunduğu pervâne imajının aslında nefis ve ruh bütünlüğünü sembolize ettiğini anlamış oluruz. Şu hâlde, Pervâne'yi tanımak için önce "nefsin" ne olduğunu açıklamamız, sonra "ruhun" kimliğini ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi saptamamız gerekiyor.

N. Dâye'ye göre nefis insanın en büyük düşmanıdır.²⁹ Onu terbiye etmek savaşların en büyüğüdür. Ama nefisini terbiye eden sonunda nefisini tanıır ve nefisini tanıyan da Allahı bilir.³⁰ Ancak terslik şuradadır ki nefis bilinmeyince terbiye edilmez. Nefsin terbiyesi tam olarak başarılamazsa Allahın bilgisine erişilemez. Nefis bilgisi nedir sorusuna şöyle cevap verebiliriz: Tarikat ehlinin kullanımında (istilâhat) nefis şundan ibarettir: "Nefs 'ibâretdür ol buhâr-ı laîfiden ki anuñ ma'deni kalbdür ve hükemâ ol buhâr-ı laîfe rûh-ı hayvânî dirler. Ne deñlü şîfat-ı zemîm varise anuñ menşe'i ve ma'deni rûh-ı hayvânîdür."³¹ Bu kötü sıfatların bir diğer adı da nefis-i emmâredir (K. 12:53). Bu nefsin yeri insanın kalbi olmakla birlikte, o kalpten çıkarak insanın bütün vücudunu sarar: "Ol buhâr bedende ne deñlü eczâ varise anuñ cümlesin ihâtâ kılmuşdur. Ol yağ gibi ki susâmuñ cemî' eczâsında vardır. İmdi kalan hayvânâtun dañi nefsleri bedenlerinde buncalayındur."³² Bu durumda insanın vücudunu hayatta tutan bütün hayatî güçler nefsin içinde toplanıyor: Bütün istekler, çoğalma içgüdüğü, kendini koruma içgüdüğü, zevk alma vs. ve bu güçlerle ilgili pratik akıl yani insan egosunun menfaatlarını düşünen ve isteyen akıl, nefsi meydana getiriyor. Yalnız Dâye'ye göre, insan nefsinin hayvanda olmayan bir sıfatı vardır; o da bekâ "kalıcılık" sıfatıdır. İnsan nefsi, bu sıfatı yüzünden vücut öldüğü zaman, vücutla birlikte ölmez. Vücuttan ayrılır ve bâki kalır; yaşamaya devam eder. Yaptığı eylemlere göre cennete veya cehenneme gider. Nefsin bu bekâ sıfatının nasıl meydana geldiği sorusunun cevabı şudur:

1. Ebedî ve bâkî olan Allah insanın balçığını kendi eliyle yoğurduğu zaman, insan nefsinin mayası olan su ve toprağına bekâ istidadını koydu. Böylece insan nefsi Allahın "kayyüm" adının bir işareti oldu.
2. İnsan nefsinin bir parçası âlem-i ervâhdan "ruhlar dünyası"ndan gelmiştir. İşte önceliği olmayan, yani Allah tarafından sonradan yaratılmış olan ruhlar âlemi ve melekût âlemi bakîdir. Allah ruhlar âleminde ruhu kendi nefesiyle insanın bedenine üflediği için (K. 15:29), ruh bedene girdiğinde, yani ruh bedenle izdivaç kıldığında (evlendiğinden) nefis bekâ sıfatını kazanmış oldu. Bu şuna benzer: bir erkek olarak düşünülen ruh (can) bir kadın olarak düşünülen bedenle evlendiği zaman, onlardan

²⁸ Mirsâdü'l-ibâd, vr. 49b-50a-b, H. Algar, s.143-145.

²⁹ Mirsâdü'l-ibâd, vr. 70b "Nefsin insanın en büyük düşmanı" olduğu bir hadistir: H. Algar, a. e., s.190, not 2 vd.

³⁰ "Nefsin bilen Allahı bilir" Bir hadistir: H. Algar, a. e., a. y., not 4; Mirsâd, vr. 71a.

³¹ Mirsâdü'l-ibâd, vr. 71a.

³² Mirsâdü'l-ibâd, vr. 71a. Dikkat edilirse, N. Dâye, lâmba motifinde lâmbadaki yağı "ruh" anlamında kullanmıştır. Şimdi, susamın her tarafına yayılan yağı "nefs" anlamında kullanmaktadır.

iki çocuk doğar. Bunlardan biri kız, biri erkektir. Kız, "nefs" olup annesi bedene, erkek "kalp" olup babası ruha benzer. Beden su ve topraktan yani en aşağı seviyede olan maddeden yaratıldığı için anneye benzeyen nefis, kötülüklerle doludur. Ama babası ruh olduğu için, kendisinde ruhun sıfatı olan bekâ sıfatı bulunmaktadır.

İşte nefsin bu sıfatının kemâle ermesi için şariat kanunlarıyla eğitilmesi gerekiyor. Nefsin eğitilmesi gereken annesinden aldığı iki aslı sıfatı vardır: Heva (arzu, istek) ve gazab (öfke). Nefsin bütün diğer kötü sıfatları bu iki sıfattan türemiştir. Bu iki sıfat su, yel (hava, rüzgâr), toprak ve ateş olan dört aslı unsurun hepsini ihtiva ederler. Heva (arzu): su ve topraktır. Meyli, aşağıya doğrudur, gazap: ateş ve yeldir (hava) ki meyli yukarıya doğrudur. Bunlar nefsin yapısından ayrılmazlar. Zira nefis heva ile faydalıyı kendine çeker, gazap ile de zararlı olanı kendinden uzaklaştırır. Bunları insanın yapısından yok etmek imkânsızdır. Önemli olan bu iki sıfatı dengede tutmaktır. Bu da ancak şariat kanunlarıyla olur. Bu iki sıfat dengeli olduğu vakit vücut ruhen ve bedenlen sıhate kavuşur. Meselâ heva denge sınırını aşarsa aç gözlülük, cimrilik, şehvet, ihanet başlar. Gazap denge sınırını aşarak fazlalırsa, düşmanlık, kızgınlık, kibirlilik, vurup kırma, öldürme vs. meydana gelir. Fakat şariatın kanunlarıyla bu iki sıfat dengede tutulursa onlar ancak şariatın istediği şekilde, ve şariatın kontrolü altında eyleme geçerler. Bundan zamanla nefste değerli sıfatlar belirir.³³ Bu duruma gelince nefis, Hz. Muhammed'i gökyüzüne çıkaran "Burak" gibi olur ve ruhu tekrar vatanına geri götürmek için onun bineği hâline gelir. Görülüyor ki nefis, gökyüzüne yükselebilecek bir varlık hâline gelebiliyor. Nefsin, bu durumda kanatları olması lâzım gelir. Nitekim "Burak" bir çok yerlerde kanatlı bir hayvan şeklinde tasavvur edilmiştir.³⁴ Mandeist ve maniheist görüşler dâhil olmak üzere diğer gnostik görüşlerde bedenden ayrılan ruh bir kuş gibi tasavvur edilmiştir.³⁵ Esasında ruhun bir kuş gibi tasavvuru gnostik görüşleri aşan ve daha da gerilere ulaşan bir tasavvurdur. Zira G. Widengren kuşu, Asur-Bâbil dininde ruhun sembolü olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını, bu görüşün Suriye hristiyan gnostiklerine ve islâmdaki âhiret ile ilgili tasavvurlara geçtiğini ve mandeizmde devam ettiğini söyler.³⁶ Biz burada bu görüşlerin bir uzantısı olarak bu tasavvurun hem islâm tasavvuf edebiyatına, dolayısıyla Türk tasavvuf edebiyatına ve divan edebiyatına girdiğini biliyoruz. Zira klâsik edebiyatta ruh, daha doğrusu gönül, beden adlı bir kafese kapatılmış bir kuştur.³⁷

Mirsâdü'l-ibâd'da, nefis-i mutmaine, yani kendi aşağı egosundan temizlenmiş nefis, Burak, at, ya da kuş gibi tasavvur edilir.³⁸ Yani nefsin bu makamdaki tasavvuru çoğunlukla kanatlıdır. Zira nefsin aşağı ve yukarı hareket edebilmesi için iki çocuğa "hava" ve "gazap" adlı kanatlarına ihtiyacı vardır. Bunu allegorik söyleşinin dışına çıkarırsak, Allahın huzuruna dönebilmesi için nefsin iki aslı sıfatı olan heva ve "gazap" ruhun yegâne dönüş vasıtasıdır diyebiliriz. Çünkü heva, kendi sınırlarını aşıp yükseldiği vakit "aşk"a dönüşür; gazap da kendi sınırlarını aşıp, kendisinin üstüne çıktığı, ululaştığı yani yükseldiği zaman şevk ve himmet hâline dönüşür. Böylece ancak bir aşk ve şevk hâline dönüşen nefis, kendi üzerine binmiş olan ruhu, yani kendisiyle dâima yan yana ve iç içe bulunan ruhu, geldiği eski vatanına ulaştırabilir.³⁹ Ancak,

³³ Mirsâdü'l-ibâd, vr. 70b-71ab, 72ab-76ab, H. Algar, a. e., s.190-194 vd.

³⁴ Burak için bkz. Mirsâdü'l-ibâd, 75b, 76a.

³⁵ H. Jonas, a. e., s.120: Bir mandeist ilâhîde: "The soul flies and proceeds on its way" denmektedir. Plato'nun Phaedrus adlı eserinde kanatlı, birbirine benzemeyen iki atın çektiği ruh arabasından söz edilir. Bu araba da kanatlıdır. Bkz. Henri Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (Fransızcadan çeviren: Willard R. Trask 1980) s.178-183. Esasen Platon ruhun kendisini kanatlı bir varlık olarak tasavvur ettiğini söyler. Güzel, iyi ve akıllı olan, ruhunun kanatlarını kuvvetlendirir, geliştirir, a. e., 178-179. Ruhun kanatla ilişkisi hakkında bilgi için bkz. G. Widengren, *Mesopotamian Elements in Manichaeism*, s.105.

³⁶ G. Widengren, *Mesopotamian Elements in Manichaeism*, s.151, not 1.

³⁷ Ruhu kuş olarak sembolize eden en önemli tasavvuf eserlerinden birisi Attar (öl. 1193)'ın Mantıku't-tayr adlı tasavvufi eseridir. İkincisi İbn Sinâ (öl. 1037)'nın yazdığı felsefi-mistik eseri Risâletü't-tayr'dır. Maddeden kurtulmuş ve ilâhîlik kazanmış olarak Allahın bulunduğu yere doğru yükselen ruhtur kuş. Aynı şekilde Suhreverdî'nin Risâle-i Garbiyye (Recital of Occidental Exile) adlı eserinde avcıların yakaladığı kuş motifi bulunur. Suhreverdî'nin Risâle-i safir-i Sîmurg ve Risâle-i 'Akl-ı surh eserlerinde de ruhun kuşla sembolize edildiği görülür. Bu eserlerin açıklamaları ve yorumları için bkz. H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital*, s.178-203.

³⁸ Platon'un da ruh arabasını çekenler birbirine zıt iki tane kanatlı attır. Dâye'nin nefsi bir "kerkes" gibi tasavvuru için bkz. Mirsâdü'l-ibâd, vr. 75b.

³⁹ H. Algar, a. e., s.198-199, Mirsâd, vr. 75a-76a.

nefsi, N. Dâye, eserinde kuş, Burak gibi kanatlı varlıkların yanısıra, belki onlardan daha fazla yine kanatlı bir varlık olan Pervâne ile sembolize etmiş, Pervâne'nin gerçek hayattaki mâcerası yani ateşte can vererek ölmesi, maddesini kayp ederek ateşe dönüşmesi olgusunu nefis hakkındaki fikirleri için çok daha uygun bulmuş ve eserinde bu sembollerini çok severek ve nefsin temizlenmesi ve ruhun süslenmesi bahisleri başta olmak üzere eserinde çok sık olarak kullanmıştır. Meselâ nefsin, ruhu yukarılara doğru nasıl taşıdığı şöyle anlatılır:

Nefs-i tevsen-sıfat şol pervâne-i divâne gibiydi. Bu iki sıfat ucından ki hevâ ve gazabdur biri zâlim ve biri câhil. Lâ-cerem Celâl-i ahadiyyet şem'ine urdu kendü ve ol mecâzî vücudını terkidüp elini şem'ün boynına hamâyıl kıldı tâ kim şem' ol mecâzî vücudunu ki pervânelikdür vücud-ı hakîkiye mübeddel kıla ki ol şem'likdür . . . ya'ni her ki nefsin pervânelikle bildi pes Hazreti Şem'likle bildi.⁴⁰

Aynı şekilde ruh bahsinde Dâye yine Pervâne'yi bu defa ruhun sembolü olarak kullanır:

Rûh Cemâl-i şamadiyyet şem'inün pervânesi olur ol kanadlarla ki anâsıra te'alluk dutduğundan hâşıl kılınırdı. Biri zâlimlik ve biri câhillik ki ta'alluk-i anâsırûn fâidesi budur. Pes ol kanadile ahadiyyet bârgâhın şem'i dâiresini pervâz idüp tavaf kılar. Ser-mest âşıklar gibi ışık ile şeydâ olup ol vakit eltâf-ı ilâhî bu kazıyyece ki "men takarreb ilâ takarrabtu ileyhi zir'an"⁴¹ dimişdur anı karşılar ve ruha kurbet bisâtinâ yol virür ve ol sevgülü ki "yuhabbühüm ve yuhabbâne"⁴² den hasıl olan ortaya getirür.⁴³

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi Dâye Pervâne'yi hem nefis-i mutmaineyi hem de ruhu sembolize ederken kullanmıştır. İlk bakışta Dâye insanın manevî özünün iki ayrı görünümünü aynı sembolle anlattığı için çelişmeye düşmüş görünürse de, gerçekte bu doğru değildir. Çünkü yukardaki örneklerden de anlaşılacağı gibi nefis ile ruh bir bütün âdeta birbirine sarılmış ikiz gibidirler. Zira nefis buranın binicisi olan ruh, nefste meydana gelen aşkla ve himmet/şevkle dolup taşıdığı vakit ikisi arasında fark kalmaz.⁴⁴ Nitekim N. Dâye, Nefs-i insanının zâtının geldiği yere dönüşünü şöyle anlatır: "Ruh bedene bağlanırken ruh adıyla anılmıştır. Çünkü ruh hem kalbin hem nefsin dayanağı, temeli, babasıdır. Şu hâlde insanın zâtı, özü, ruh, kalp ve nefsdan oluşur. İşte bu özü geldiği yere, ruhlar âlemine, dönmesi için, önce Allahın onu çağırması "ey nefis-i mutmaine razı olarak ve razı olunarak geri dön" (K. 89:28) diye hitap etmesi lâzımdır. Bu dünyaya gelirken insanın özü (çekirdeği)nün adı ruh, bu madde dünyasından geriye dönerken ise adı nefstir.⁴⁵ N. Dâye bu durum için ağacın tohumunu ve meyvasını anlatan şu güzel misâli verir:

Vakti ki ruh mercû eyleye anı nefis lafziyle zikr iderüz. Zîrâ ki nefsi itlâk idüp zâtı dirler. Pes nefsü's şey ve zât ikisi bir olur. Hak ta'âlâ hem kendü zâtını nefis lafziyle zikr eyledi . . . Görmez misin bağ-bânı ki tohumı bâğa iledür tâki dike ammâ çünkü kemâle irişe yemişi iledür evine ve tohum hõd yemişde dâhil olur. Dikdöğü vakt adı tohumidi, götürdüğü vakt adı yemiş oldı.⁴⁶

Şu hâlde "nefs ve ruhun" mecazî olan vücudunu Pervâne temsil etmektedir. Bu nefis ve ruh da kalp lâmbasının içinde bulunmaktadırlar. "Bu yüzden Feyzî, "Şem' ü Pervâne" adlı mesnevîsinde Pervâne'yi "kalp/dil" olarak göstermiştir. Çünkü nefis ve ruhun bütünü kalpten ayrı ve farklı bir şey değildir.

Buraya kadar Pervâne'nin hikâyedeki durumu şöyledir: Nefs önce, şeriatın kanunlarına kesinlikle riayet etmiştir ve kalpde bu iyi işlere paralel olarak iman nûru doğmuştur. 488-493'ncü beyitler buna bir işarettir. Bu demektir ki Pervâne'nin kalbinde sevgiliye aşk, eski vatana geri dönme özlemi (şevki) belirmiştir. Bu da Pervâne'nin gayretleriyle, yani bir "ehl-i hıffet ve ehl-i ma'rifet" olmasıyla kendisinden

⁴⁰ *Mirşadü'l-İbâd* 76a-76b. Bu varaktaki son cümle "Nefsini bilen Allahı bilir" hadîsine işaret eder. Bu parçanın bütününde "O, benimle duyar, benimle işitir, benimle konuşur" yani "ben onun duyan kulağı, gören gözü, konuşan dili olurum" hadîs-i kutsîsine işaret vardır. Bkz. H. Algar, a. e. s.200.

⁴¹ Hadîs-i kutsî: "Bana bir karış yaklaşıp ben bir arşın yaklaşıyorum." Bkz. H. Algar, a. e., s.227.

⁴² K. 5:54.

⁴³ *Mirşadü'l-İbâd*, vr.88a-88b, H. Algar, a. e., a. y.

⁴⁴ Ruhun nefisle sıkı ilişkisi hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. H. Algar, a. e., s.224-225, *Mirşadü'l-İbâd*, vr.87a-87b.

⁴⁵ H. Algar, a. e., s.334-335, *Mirşadü'l-İbâd*, vr.137b.

⁴⁶ *Mirşadü'l-İbâd*, vr.137b.

bahsedilerek metinde işaret edilmiştir. Ancak böyle bir lûtfâ erişmek sadece Pervâne'nin gayretleriyle olmamıştır. Zira Şem' kendisinin bilinmesini ve sevilmesini arzu ettiği için,⁴⁷ Allah onun dileğini yerine getirmiş ve Pervâne'nin iyi işlerini mükâfatlandırmış, onun kalbine iman ışığını vermiştir. Eğer, Kur'an'da bildirildiği gibi Pervâne "kalpleri mühürlenmiş insanlardan" (K. 2:6-7) olsaydı; "Allah onun kalbine kendi ışığından bir ışık vermeseydi (K. 24:35), Pervâne bu makama erişemezdi. Yani hakikat yolunda çağrı (davet) önce Allahtan gelir ve kul ona cevap verir (icabet eder).⁴⁸ Şem'in bilinmek ve sevilmek arzusu metnin 464-480. beyitleri arasında anlatılmaktadır.

Bu mertebe, yani kalpde iman ışığını görme mertebesi "mertebe-i imân"dan nefsin eski vatanına dönmeyi arzu etmesi, olan "mertebe-i ikân"⁴⁹ ile Pervâne'nin Şem'de vücudunu yakıp fena fi'llah mertebesine erişinceye kadar yürüdüğü yol veya ruhî yaşantılar metnimizde kısaca şöyle sıralanmıştır: Pervâne Şem'i görüp, onun aşkıyla yanmaya başlayınca, yavaş yavaş nefsinin kirli ve kötü yönlerini temizlemeye başlar. Fakat âşık olanın bu yolda ızdırap çekmesi gerekir. Çünkü bu dünya aldatıcı bir güzeldir (beyit 515-529). Pervâne bunu bilir ve nefsinin kötülüklerinden kaçmağa, ruhunun ışığını fazlaştırmaya çalışır. Nihayet o kadar ızdırap çeker ki bu ızdıraptan yüzü sapsarı olur:

530: Şararur beñzi anuñ hemçü altun
Seyl-i eşki akmakdan olur Ceyhûn

Nihayet sevgilisine karşı duyduğu aşk o kadar fazlaşır ki bu aşk ile kıpkızıl bir divane olur:

536: "Âşık oldı şem'a çünkü Pervâne
"İşk ile oldı kıpkızıl divâne

Pervâne'nin hakikat yolunda geçtiği mertebeler, yukardaki beyitlerdeki sarı ve kırmızı renklerinden anlaşılır. Zira hem Necmeddin-i Kübrâ, hem de Necmeddin-i Dâye sâlikin kalbinin temizlenmesinin derecesine göre gaybdan tecellî eden ışıkların belli renkleri olduğunu belirtirler.⁵⁰ Bu kalpte tecellî eden ışıklar yani ruhun göklerinde görülenle, sâlikin yaşadığı ruhî yaşantı birbirine uygundur. Pervâne sarı renkli bir yüze sâhip olduğu anda ruhun ışığı (ilâhî güzelliği bilme derecesi), bilgisizlik derecesine yani nefsin karanlığına galip gelmeye başlamıştır. Sarı N. Kübrâ'nın ifadesine göre nefsin zayıflığını temsil eder. Kırmızı ise himmetin yani kudretin işaretidir; sâlikin nefis-i emmâre ile yaptığı savaştaki güçlülüğünü gösterir. N. Dâye'nin diliyle, nefsin karanlığının iyice azalması, yani nefis-i emmâreden kurtularak nefis-i levvâme durumuna erişmesi demektir.⁵¹ Böylece kendi değerinin bilincine varan nefis aslı vatanını deli gibi arzulamaya başlar ve kıpkızıl bir divane olur. İşte bu mertebede Pervâne aşk ve hasretle dolu olarak ve ne yaptığının farkında olmayarak açıklık yerlerde bir serseri gibi dolaşmaya ve derdine çare aramaya başlar.

Metnimizin bu noktasında Feyzî'nin diğer önemli bir sembolü olan Bâd-ı sarsar "sarsar rüzgârı"yla karşılaşırız. Açıklık, kırılık yerlerde dolaşırken Pervâne bâd-ı sarsar ile karşılaşır ve ona derdini anlatır. Bâd-ı sarsar, Pervâne'nin hâline acır ve ona yardım etmeye karar verir. Henüz nefis-i levvâme hâlinde olan Pervâne'nin yardımına gelen bu Bâd-ı sarsar kimdir? Bu sorumuza önce Feyzî'nin nasıl cevap verdiğine bakalım. Feyzî, Bâd-ı sarsar ile ne demek istediğini şöyle anlatıyor:

⁴⁷ "Gizli hazine idim, bilinmek istedim" hadîsi kutsîsine işaret etmektedir. Yani yaratılışın sebebi Allahın bilinmek istemesidir. Yarattığı mahluklarda kendisini seyretmekle, Allah kendisini seyreder. Bkz. *Mirşadü'l-İbâd*, vr. 2a.

⁴⁸ Bkz. burada not 17.

⁴⁹ *Mirşadü'l-İbâd*, vr.41a, H. Algar, s.126: Mertebe-i ikân'ı mertebe-i 'irfân takip eder. Sâlik bu mertebede durmayıp tarikat yolunda ilerlerse derece-i 'ayân'a erişir.

⁵⁰ H. Corbin de kalpte tecellî eden ışıkların renkleri ve bu ışıklar ile sâlikin içinde bulunduğu ruhî yaşantı arasındaki paralellikler üzerinde durur (bk. H. Corbin, *The Man of Light*, s.93). Özellikle Necmeddin Kübrâ'daki renklerin ışık tecellileri olarak görünmeleri hak. bkz. 81-82. Kırmızı ışık burada da nefis-i levvâme olarak gösterilir. Yalnız bu durum insan-ı sagirde yani mikrococosmos olarak insanda böyledir. N. Dâye'de de kırmızı aynı anlamdadır. *Mirşadü'l-İbâd*, vr.126a-126b, H. Algar, s.300. Ayrıca bkz. N. Kübrâ, *Tasavvufî Hayat, Fevâihu'l-cemâl*, s.95-97.

⁵¹ Nefs-i levvâme: Kendi kendini kontrol eden, ayıplayan nefis. Nefs-i mutmaine durumuna ulaşmadan önceki nefsin durumudur. Duygulara ve kör isteklere, akıl hayır demektir. Bu mertebede nefis, kendi kendisinin şuurundadır. Bilinç altının etkisinden, ve vücudunun sebep olduğu arzu ve isteklerden kurtulmuştur.

983: Bâd-ı şarşar didük ehl-i zerâfet
Hevâ vü hevese oldu işâret.

Demek ki Bâd-ı şarşar iki şeye işaret ediyor. Bunlardan birisi dünyevî ve maddî zevklere kendini kaptırmış ehl-i zerâfet, diğeri de hem bunların hem de Pervâne'nin nefsi-i emmâre denilen nefislerinin (egolarının) arzuları ve istekleri. Fakat heva ve hevesle dolu olan ehl-i zerâfetin Pervâne'yi istediği yere ulaştırmasına imkân yoktur. Çünkü ehl-i zerâfet ile hevesler, arzular madde dünyasına âittirler; bu dünyadan çıkıp libas-ı beşerîden soyunmak isteyen Pervâne'ye bilmedikleri bu yolda bunlar yardım edemezler. Şu hâlde Pervâne kendisine yardımcı yanlış yerde aramıştır.

Üstelik ehl-i zerâfete arkadaşlık eden, ancak Pervâne'nin heva ve arzuları olacağından kırmızılık mertebesinde bulunmasına rağmen Pervâne'nin kendisinde hâlâ nefsi-i emmâre izleri kalmış demektir; bu da onu sevgilisine kavuşturmak için en büyük engeldir. Nitekim Pervâne ile birlikte Şem'in bulunduğu yere gelen Sarsar rüzgârı büyük bir mukavemetle karşılaşır. Bu mukavemet Şem'in dostu Fânus'dan gelmiştir. En nihayet Bâd-ı sarsar başarıya erişemeyeceğini anlayarak geri döner. Pervâne, Şem'in bulunduğu yerde yalnız başına kalır. Bu durum, aynı zamanda Pervâne'deki son heva ve isteklerin de kendini terkedip gittiğine işaret etmektedir.

Biz burada Fânus ile şâirin neyi anlatmak istediğine geçmeden evvel Bâd-ı sarsar üzerinde biraz durmak istiyoruz. Hikâyenin Bâd-ı sarsar ile ilgili kısmında onun kimliği hakkında daha başka bilgiler de ediniyoruz. Bu bilgilere göre Bâd-ı sarsar, hem insanın hem de kâinatın maddesini meydana getiren dört unsurdan birisi olan havadır. Bu dört unsur, ateş, hava, su, toprak her zaman bir arada bulunurlar ve birbirlerinden hiç ayrılmazlardı (b. 572-575). Bir hisarda hep beraber otururlardı. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki bu metinde bâd-ı sarsar iki düzeyde ele alınmıştır:

1. Makrokosmoz (âlem-i kebîr veya insan-ı kebîr) meydana getiren dört unsurdan biri olan heva, dolayısıyla atmosfer ve rüzgâr.
2. Mikrokosmoz (insan-ı sagîr) meydana getiren dört unsurdan biri olan hava, yani insanda bulunan nefsi-i emmâreye, insanın egosuna ve bilinç altına âit istekler, arzular.

Tasavvuf dâhil bütün gnostik görüşlerde madde dünyasının karanlık bir kuyuya,⁵² bir ejderhaya, bir zindana, kafese, duvarlarla çevrilmiş bir şehre, bir hisara benzetildiğini biliyoruz. İşte bu madde dünyasının yani makrokosmozun bir unsuru olarak **hava** yani rüzgâr, Pervâne'ye Şem'in babasından şikâyet eder ve şöyle söyler:

- 570: Zîrâ aña buluşmağa iktizâ var
Eskiden beynimüzde mâ-cerâ var
571: Pederi çok cefâ etmişdi baña
Dilerem bundan intikâm almağa
577: Ol zamân apuñ büyük pederi nâr
Sırça-veş kalbümü itdi inkisâr
578: Tekebbürlük eyleyüp bize her an
Âlî makâmlar gözedür her zamân
579: Murâdum bu dünyâdan bir kâm almak
Bârî oğlundan bir intikâm almak.

Yukardaki ifadelerde “eskiden” “ol zaman” ibareleri gösteriyor ki bu dört unsurun hep beraber oldukları çok eski bir zaman var. O zamanda Şem'in büyük babası, rüzgârla daha yakın bir durumda bulunuyordu. Şu anda ise bu ateş rüzgârın erişemeyeceği bir yerdedir. Bu yüzden de rüzgâr, oğlu Şem'den, daha doğrusu insanın kalbinde Allahdan gelen⁵³ ışıktan intikâm almak istemektedir. Şem'in

⁵² Kuyu motifi, N. Kübrâ'da da vardır. Bkz. **Tasavvuf Hayatı** (haz: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları 1980), s.96. Aynı motifi Senaî'de (512-548/1118-1152) de görmek mümkün. Hakîm Abû'l-Majd Macdûd Sanâî of Ghazna, **The First Book of the Ḥaḍīqatu'l-Ḥaḡīqat or the Enclosed Garden of the Truth**, ed. and trans. Major J. Stephenson, New York [kuyu: s.155, zindan: s.109, şehir: s.107].

⁵³ Şem'in bu metinde bir erkek olarak düşünüldüğünü rüzgârın bu ifadesinden anlıyoruz. O halde ona âşık olan nefsi-i levvâme (nefs) N. Dâye'nin ifadesine uygun olarak bir kadın gibi ruh ve kalp de bir erkek tahayyül edilmiştir. Ancak metinde nefsi-i levvâmeyi sembolize eden Pervâne de bir erkek gibi tasvir ediliyor. Bu noktada nefsin kadın olması, daha sonra gerçek hayatta güzellik kadının sıfatı olarak

büyük dedesi olan nâr “ateş” madde dünyasına âit dört unsurdan biri olan “ateş”ten farklı bir şey olmaktır. Zira Şem’ “ışık” madde dünyasına âit olmadığına göre onun büyük babası veya babası olan “nâr”da madde dünyasına âit olmamaktadır. Bu sistem içinde madde karanlık, onun karşısında bulunan ilahî güç de aydınlık olarak tasavvur edildiğine göre Şem'in büyük dedesi nâr, ilahî ışık olan, ışığın bizâtihi kaynağından ilk neşet eden “nûr” (ilk akıl, Nûr-ı Muhammedî, Platon ve Philo'da Nous, maniheizmde ilk ışık Âdem) olmalıdır. Gnostik düşüncedeki ilk ışık ve karanlık adlı bu iki prensibin savaşını ve kâinatın, bütün varlığın meydana gelişini değişik gnostik görüşlerde anlatan, görünüşte değişik fakat aslı prensiplerde aynı olan mitolojilere kendimizi kaptırmadan, biz önce burada N. Dâye'nin, bütün bu varlık dünyasının yani kâinatın nasıl yaratıldığı hakkındaki görüşünü inceleyelim. **Mirşâdü'l-İbâd**, 22^a'da N. Dâye bir eski rivâyete dayanarak şöyle anlatır: “Allah bu dünyayı yaratmak istediği zaman, bir cevher yarattı. Bu cevhere heybetli bir nazarla baktı. Bu nazardan cevher ikiye bölündü. Bir yarısı su, bir yarısı ateş oldu. Ateşi su üzerine salınca buhar (duman) hasıl oldu. Bu buhardan Allah gökleri yarattı; suyun üzerindeki köpüklerden ise yeri meydana getirdi.⁵⁴ Biraz ileride 22^b'de N. Dâye Allahın bu cevheri nasıl yarattığını şöyle anlatır: Allah ilk defa Nûr-ı Muhammedî'yi, ilk ışığı, yarattığı vakit, ona sevgiyle bakınca, bu sevgiden duyduğu haya ile Nûr-ı Muhammedî ikiye ayrılır Nûr-ı Muhammedî'nin bir yarısı ruh (aşk / hayat), bir yarısı akıl (akl-ı küll, ışık) olur. İşte hayat ve ışık olarak ruhdan kopan aşk ve akıldan kopan ışık pasif olarak durmazlar. Onlar da aşağıya doğru bir hareketle hareket ederek melekût âleminin (ideler âlemi, âlem-i misâl) bütün kategorilerinin içinden geçerler. Şimdi bu hareketin nasıl olduğunu N. Dâye'den öğrenelim:

Bilgil ol nesne ki h^vâcenûñ - ‘aleyî's-selâm rûhî pertevinden seyr idüp ervâhuñ melekûtiyâtına irişdi andan sefer kıldı tâ mevcûdâtûñ âhırı ki ‘anâsır-ı müfrede melekûtiyâtıdır aña irişdi. Ve ol nesne ki nufûsuñ melekûtiyâtına güzer kılup irişdi ki ol dañi hem hâcenûñ rûhî nûrînuñ pertevindendi aña ‘aql didük, tâ âhır ‘anâsır melekûtında tamâm oldu. Şol pergâr mişâlinde ki dâyirenûñ çevresin devrân ider vakti ki âhıra yetişe ikisi yine bir olur. Nite ki dâîrenûñ evveli bir nokţadır. Vakti ki per-gârla

düşünüldüğünden Şem' güzelliği dolayısıyla zihinlerde hep kadın gibi tasavvur edildiği için önemini yitirmiş olabilir ve böylece bu iki tasavvurun bir birine karıştırılması mümkündür. Bir başka önemli nokta da evrensel nefsi yani maniheizmde İzgadda adı verilen nefsi-i küllî tanrıdan inen üçüncü nur (elçi) olarak kendini madde dünyasının karanlık devlerinin kadın olanlarına erkek, erkek olanlarına kadın olarak göstermiştir. Yani Allahdan insanın kalbine inen ışık parçasının belli bir cinsiyeti yoktur. Bu Mani dininden gelen etkilerin çok uzak bir yansıması olarak islâmî metinlerde belirsizlik yaratmış olabilir. Hatta bu “Sophia” figürünün bir adı “Sophia prunikos” “Fâhişe (kötü kadın) Sophia”dır. Bu ad belki de eski aşk tanrıçasının fâhişeleri temsil etmesiyle de ilişkili olabilir. Problemin çözülebilmesi için üzerinde ciddi araştırma yapmak gerekiyor. Bkz. Hans Jonas, **The Gnostic Religion**, s.176-177. Böylece yukarıda zikir edilen metinlerin Mani devrini yani milâdî II.-III. yüzyılları aşarak daha gerilere gittiği de görülmektedir. İslâm tasavvufuna uluşuncaya kadar bu mitolojilerin yalnız belirsiz müphem izleri kalmıştır. Yalnız biz burada Lucius Apuleius (doğumu aş.yk. M.s. 125)'ın da yazdığı **Cupid and Psyche** (Aşk ve Ruh) hikâyesine de değinmek istiyoruz. Burada nefis, güzel bir kadın olarak temsil edilir. Onun Cupid'e (aşk) olan sevgisi bir şamdan/mum aracılığı ile Cupid'i görmesiyle başlar. Fakat görmemesi gereken aşk tanrısını gördüğü için cezalandırılır. Çünkü aşk tanrısı ruhun gözünden kaybolur. Sonucunda gökyüzüne doğru derece derece yükselerek Aşk'ı arayan ruh, mistiklerin geçirdiği ızdıraplı ruhi yaşantılara benzer, ruhi yaşantılar yaşar. Sonunda yeteri derecede sınıdıktan sonra Aşk'a kavuşur. Burada Aşk'tan evvel ruh bir canavarla evlendirilir. Bu canavarın madde olduğu tabii ki açıktır. Platon'un takipçilerinden olan Apuleius'un bu gnostik hikâyesi Aşk ve Ruh Romalılar ile Anadolu'ya yayılmış olmalı ki, bu tasavvurlar tasavvufî islâm edebiyatını çok derinden etkilemiştir. Hatta Şeyh Galib'in Hüsni Aşk'ında bile onun izlerini bulmak mümkündür. Daha ilginç olanı, Anadolu'da, söylenen Pambuğu Peri masalının bu hikâye ile olan ilişkisidir. Bu hikâyeyi ben Trabzonlu anneannemden dinlemiştim. Bu hikâye için bkz. Gönül A. Tekin, “Beş Trabzon masalı ve bir tahlil denemesi,” *Journal of Turkish Studies*, C.5 (Harvard University 1983), s. 99-130.

Mani dinindeki İzgadda adı verilen üçüncü ışık için bkz. F. C. Burkitt, *The Religion of the Manichees* (Cambridge 1925) s.28-29.

Aşk ve Ruh hikâyesi için bkz. Apuleius, **The Golden Ass** (Loeb Classical Library, ed. G. P. Goold, with English Translation by W. Adlington [1566], London 1977) s.187-285.

⁵⁴ Ayrıca bkz. H. Algar, a. e., s.86-87: Bu aynı zamanda bir hadîstir.

anı çekseñ dâ'ire vücûda gelür ve dâ'irenüñ nihâyeti hemân girü ol noktadır ki dâ'ire andan vücûda geldi. İmdi ol iki lâ'ife ki biri rûhdan ve biri 'akıldan kopmış idi pes seyreyleyüp ervâh ve nüfûs melekûtuna güzer kıldılar âhır merâtibe degin ki ol 'anâsırüñ merâtibidür. Aña varıcağ biribiriyle buluşup ulaşıldılar ve herçi ki ol lâ'ifüñ şâfisiydi harç olmuş-idi-şol tarîk üzre ki zikroldı. Ol bakıye ki kutâre gibi kalmışidi. Pes andan bir cevher yarattı, niteki buyurur: Ol cevhere nazar-ı heybetile nazar eyledi pes iki pâre oldu. Yarısı od ve yarısı şu oldu. Andan odı şuya havâle kıldı tâ ki şudan düttün zâhir oldu ve ol düttün yüksege kaşd eyledi ve od dağı bilesince 'uluvva yüz dutdı. Gâyet le'âfetinden ve hem tizliginden. Ammâ şu yirinde kaldı. Gâyet kesâfetinden ve tab'atı süstliginden. Ve dağı bu lâ'ifeyi işitgil ki çün Hağ te'âlâ ol cevheri kendi nazariyle manzûr eyledi pes ol cüz' ki Rûh-ı Muhammedî pertevinden kopmışidi ol cüz'den ki 'akıldan kopmışidi seçilüp ayrıldı. Şevk buña gâlib olmuşidi pes imdi ol cüz' ki Rûh-ı Muhammedî pertevinden kopmışidi ol nazardan inileyen 'aleve kaşd kıldı. Ve ol cüz' ki 'akıl . . . ? . . . den kopmışidi etegi yaş olup bunda girü kaldı. Ve bu hâsiyeti andan hâşıl itmişidi ki Rûh-ı Muhammedî'nün dürlü dürlü sıfâtı vardır. Niteki şerhi zıkr oldu. Ve ol sıfâtdan birisi muhabbet şıfatıydı ve bir sıfâtı nûr idi. İmdi muhabbet bir oddur yandırucu ve nûr bir süst nesnedür sinüp durucu pes ol lâ'ife ki Rûh-ı Muhammedîden kopdı ervâh merâtibine uğrayıp geçdi imdi ol muhabbetdendi ve ol cüz' ki 'akıldan kopmışidi nüfûs merâtibine güzer kıldı pes ol nûrdandı.⁵⁵

Bu bilgileri kısaca özetlersek şöyle diyebiliriz: Allah, ilk yarattığı Nûr-ı Muhammedî'ye (Akl-ı küll, ilk ışık Âdem, Nous, Kalem vs.) sevgi dolu bir şekilde bakınca Nûr-ı Muhammedî ikiye ayrılır Ruh (hayat) ve Akl-ı küll (ışık) olarak. Yukarıda da belirtildiği gibi bunların sıfatlarından olan Ruha âit aşk (muhabbet) ile Akl-ı küll âit akıl (ışık) feyzi hem ruhlar âleminin hem de henüz yaratılmamış olan bu kâinatı her varlığın değişmeyen, neyse o oldukları, özleri demek olan melekût âleminin en karmaşık varlık kategorisinden en basit varlık kategorisine kadar hepsini seyrederek.

Ruh (hayat) muhabbet, yani aşk, olarak melekût âleminde meleklerin, insanın, cinlerin, hayvanın, bitkinin ve dört unsurun melekûtuna doğru inerken, akl-ı külden kopan ilk akıl (ışık) olarak arşın, kürsünün, oniki burcun, yedi seyyarenin melekûtunu geçerek cansız tabiatın, madenin, ve dört unsurun melekûtuna ulaşır. İkisi yani Ruh muhabbet yani ateş olarak, Akl-ı de ışık olarak dört unsurda birleşir. Ancak her ikisi de bu dört unsurun melekûtuna ulaştıklarında kendi ışıklarındaki parlaklığın büyük bir kısmını kaybetmiş olurlar. Bu durumda kaynatılarak siyah renkli sertleşmiş bir hâle gelen şekerin durumuna benzerler. İşte bu siyah sert bir cisim hâline gelen bu cevhere Allah ikinci heybetli bir bakışla bakınca, cevher duyduğu hayadan (utançdan) ateş ve su olarak ikiye ayrılır. Su ağır olduğu için aşağıda kalır. Ateş suya etki edip ondan dumanlar yükseltir. Bu dumanlar ve ateş hafif ve çabuk hareket edici oldukları için yukarı çıkarlar. Bunlardan gökyüzü meydana gelir. Ateşten yıldızların, dumandan veya buhardan da atmosferin meydana geldiğini kolayca düşünebiliriz. Aşağıda kalan su üzerindeki köpüklerden ise yer yüzü yaratılmıştır. Bu cevherde potansiyel hâlinde az da olsa bulunan Ruh ve Akıl da bu arada ikiye ayrılır. Ruh muhabbet olarak sıfatı ateş olduğu için maddeyi terk ederek yukarı çıkar. Yayılıcı ve eşyaya sinip kalan ışık yani Akıl bu vasfından ötürü maddenin içinde kalır.

Şimdi bu izahları anlayabilmek için kâinatın yaratılışını hemen hemen aynı ifadelerle anlatan bir başka gnostik görüşe dönelim. Bu görüşü anlatan metin Hermes Trismegistus'a izafe edilen Yunanca (miladî 2. ve 3.yy'lara âit) bir külliyyatın içindeki ilk risâle olup Poimandres adını taşımaktadır. Bu Hellenist Mısır'da gelişen hermetik düşünce, "İlk Âdem" in madde dünyasına, aşağıya doğru yavaş yavaş kayıp gömülüştüğünü kendisine merkez edinerek kâinatın yaratılışını şöyle anlatır:⁵⁶

I behold a boundless view, everything become light, serene and joyful. And I became enamored with the sight. And after a while there was a Darkness borne downward . . . appalling and hateful, fortuously coiled, resembling a serpent. Then I saw this Darkness change into some humid nature, indescribably agitated and giving of smoke as from a fire and uttering a kind of sound unspeakable,

mournful. Then a roar (or: cry) came forth from it inarticulately, comparable to the voice of a fire. From out of the Light a holy Word (logos) came over the nature, and unmixed fire leapt out of the humid nature upward to the height; it was light and keen, and active at the sametime; and the air, being light, followed the fiery breath, rising up as far as the fire from earth and water, so that it seemed suspended from it; but earth and water remained in their place, intermingled, so that the earth was not discernible apart from the water; and they were kept in audible motion through the breath of the Word which was borne over them. But the divine Nous, being and rogy nous, existing as Life and Light, brought forth by a word another Nous, the Demiurge, who as god over the fire and the breath fashioned Governors . . . Forthwith the Word of God leapt out of the downwardborne elements upward into the pure (part of the) physical . . . and became united with the Nous-Demiurge, for he was of the same substance. And thus lower elements of Nature were left without reason.⁵⁷

Bu iki metin arasındaki ifade benzerliklerini karşı karşıya getirelim:

1. N. Dâye'de Nûr-ı Muhammedî'den neşet eden **Akl** (ışık) ve **Ruh** (hayat) aşağıya doğru hareket ederek dört anasırın melekûtunda birleşir ve aşağıya doğru hareket ederek siyah renkli bir cevher meydana getirirler. Poimandres'de sonsuz ışık dünyasında aşağıya doğru hareket eden bir karanlık meydana gelir.
2. Bu cevher Dâye'de Allahın heybetli bakışı ile ateş ve su olarak ikiye ayrılır, Poimondres'de bu karanlık önce şeklini değiştirerek ıslak, sulu bir ejderha yapısı kazanır. Bu sulu yapı üzerine kutsal söz yani Logos inince, ondan yukarıya doğru bir ateş yükselir. Burada Logos ile cevher'e bakan Allahın bakışı aynı mahiyettedirler. Neticede N. Dâye'deki gibi Poimondres'de de karanlık maddeden ateş ve su meydana gelmiştir.
3. N. Dâye'de inleyen, sesler çıkaran ateş, sudan meydana gelen buharla birlikte yukarı doğru yükselir. Poimondres'de de ıslak yapılı maddeden bir ateşten çıkar gibi bir duman yükselirken inlemeye benzer sesler duyulur. Neticede duman ve ateş N. Dâye'deki gibi yukarı doğru yükselir.
4. Hem Dâye hem Poimondres, ateş ve dumanın hafif olduğunu ve çabuk hareket ettiklerini bildirirler.
5. Hem Dâye hem Poimondres, su ve toprağın ağırlıkları yüzünden aşağıda kaldıklarını söylerler. Her ikisi de su ve toprağın henüz birbirinden ayrılmamış, belirsiz olduklarını özellikle ifade ederler. Dâye'ye göre toprak henüz köpük hâlinde su üzerindedir. Poimondres'de ise birbirlerinden henüz ayrılmayan su ve toprağı, onların üzerinde bulunan Kutsal söz hareket hâlinde tutmaktadır. N. Dâye'de de Nûr-ı Muhammedî'nin bir parçası olan Akıl (ışık) madde üzerinde kalmıştır.

Varlığın yaratılmasında aydınlık ve karanlık olarak iki prensip kabul eden bazı gnostik görüşlerin tersine, hermetik görüş aydınlığı tek yaratıcı prensip olarak kabul etmektedir. Zira karanlık bilinmeyen bir gelişme sonucu aydınlığın içinde daha sonra teşekkül etmiştir. N. Dâye bu monoteizm temâyüllü hermetik görüşü islâmi görüşteki Allah tasavvuruyla kolayca birleştirmiştir. Ancak bu iki metin arasında bazı ayrılıklar da bulunmaktadır. Şimdi onları gözden geçirelim:

1. N. Dâye'de Allahın ilk bakışı Nûr-ı Muhammedî üzerine olmuş ve o **Ruh** (hayat) ve **Akl-ı küll** (ışık) olarak ikiye ayrılmış ve bu ikisi son dört unsur melekûtuna kadar varlık kategorilerinden geçerek aşağıya doğru iki koldan inmiş ve cevheri yaratmıştır. Çünkü daha sonra bu cevheri Ruh (hayat), aşk olarak terk edecek, yukarı aleve doğru yükselerek gökleri ve âlem-i ulvî'deki herşeyi yaratacak, Akıl (ışık) da yeryüzünü ve ondaki bütün varlıkları meydana getirecektir.⁵⁸ Allahın ikinci bakışı cevhere olmuş ve onu ateş, su ve buhar olarak ayırmıştır. Poimondres'de ilk Logos sulu yapılı madde üzerine yani N. Dâye'deki cevherin karşısında olan karanlık üzerine inmiştir. Karanlıktan ateş, suyun ve buharın çıkmasına sebep olmuştur. Demek ki metinde belirtilmemesine rağmen, karanlığın inildemesinden anlıyoruz ki karanlık (cevher gibi) bu ilk Logos tarafından meydana getirilmiştir ve karanlık bu ilk Logosu tanıdığı ve ona ulaşmak istediği için inildemektedir.

⁵⁵ Mirsâdü'l-İbâd, 22^a-23^a; ayrıca krş. H. Algar, a. e., s. 87-88.

⁵⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (3. baskı, 1970), s.147 vd., s.3-41. Kurt Rudolph, *Gnosis, The Nature and History of Gnosticism* (Harper and Row, New York 1983), Hermetik Külliyyat (*Corpus Hermeticum*) için bkz. 25-26.

⁵⁷ H. Jones, a. e., s.148-150. G. R. S. Mead, *Thrice-Greatest Hermes, Studies in Hellenistic Theosophy and Gnosis* (London 1949), C.II, s.4-5.

⁵⁸ Mirsâdü'l-İbâd, vr.24^a-24^b.

Bu bakımdan her iki metinde de karanlığın meydana gelişine sebep olan Allahın ilk bakışı veya ilk Logostur. Ancak ateş ve suyun meydana gelişi N. Dâye'de ikinci bakışla olduğu hâlde, Poimondres'de bunları meydana getiren de ilk Logostur. Poimondres'de ikinci Logos ateş ve buhardan gökyüzünü ve felekleri yaratır. N. Dâye'de ise ikinci bakışla ateş ve duman gökyüzüne yükselir, ama bunların felekler ve gökyüzü şeklinde şekil alması, cevherden ayrılan Nûr-ı Muhammedî'nin Ruh kısmının göklere yükselmesi ile tamamlanır. Yani ikinci bakışla karanlığa yeni bir ışık inmiyor. Allahın ikinci bakışı bir bakıma cevherdeki ruhu geri çağırma oluyor. Buraya kadar prensip olarak aynı olan iki metin en sonda ayrılır. N. Dâye'de cevherdeki Ruh'dan (aşktan) ayrılan Akıl (ışık) maddede kalır ve su üzerinde ve içinde yayılır. Oysa Poimondres'de sulu madde üzerinde kalan ilk Logos, gökleri yaratan ikinci Logosun yanına yükselerek maddeyi tamamen akılsız veya düşünceden yoksun bırakır. Ancak gökler yaratılınca kadar ilk Logos sulu maddeyi (kaos) belli bir düzen içinde tutmuş olmaktadır.

Aksi hâlde göklerin yaratılmasından evvel hemen ikinci Logosun yanına yükselirdi. Demek ki ilk Logosun, N. Dâye'deki ilk Akıl gibi bu kâinatın yaratılmasında bir rolü vardır.

2. Bu farklılıklar içerisinde belki bizim için en önemli olan farklılık şudur: Poimondres'e göre ateş ve duman (buhar) yukarı doğru çıkarken buhar, ateş ile su, toprak arasında asılı kalmıştır. Yani ateş, feleklere de ışığından vererek geldiği yere geri dönmüştür; duman (buhar) ise felekler ile yer yüzü arasında kalarak atmosferi meydana getirmiştir. Bu ifade N. Dâye'de yoktur. O sadece ateş ve duman çabuk hareket ettikleri için yukarı yükseldiler, der. İşte Poimondres'deki bu ifade bizim metnimizdeki bâd-ı sarsarın ateşe duyduğu hıncı açıklamaktadır. Çünkü daha kâinatın yaratılışında ateş havadan daha yukarı çıkmıştır; üstelik Nûr-ı Muhammedî bu ateşe çıkarak onunla felekleri, ayı, güneşi, yedi seyyareyi, oniki burcu meydana getirmiştir ve geldiği yere dönmüştür. Atmosfer, hava, ateşle, toprak, su arasında kalmıştır ve tamamen ateşin kontrolü altındadır. İşte bu ateş, içinde Nûr-ı Muhammedî'nin bir parçasını taşıdığı için insanda Allahdan bir ışık olarak tasavvur edilen Şem'in büyük babası veya babası olarak tasavvur edilmiştir.⁵⁹ Böylece N. Dâye'de açık olarak belirtilmeyen Poimondres'deki bu bilgiyle biz metnimizde gördüğümüz rüzgârın ateşe olan hıncının sebebini daha iyi bir şekilde çözebiliyoruz.

⁵⁹ Yalnız bu iki metnin son kısmındaki ayrılık, bize N. Dâye'nin Mani metinlerinden etkilenmiş olduğunu düşündürmektedir. Zira, Mani dininde ışık Allahdan neşet eden ilk Arketip Âdem, Nous, karanlıkla savaşmak için aşağıya gönderilir. Fakat Âdem, karanlık şeytanî güçlere yenilir. Onu kurtarmaya gelen ikinci ışık (akıl, nous) ilk Âdemi kurtarmasına rağmen ilk Âdemin karanlıkla savaşmak için beraberinde getirdiği beş tane ışıktan silâhını karanlık dünyası yuttuğu için, bu silâhları karanlığa feda etmek zorunda kalırlar. Türkçe Mani metinlerinde **beş tanrı** adıyla anılan bu beş silâh ışık, rüzgar, ateş, su ve (nesim veya nefes) olarak geçen büyük bir ihtimalle ruh (can) olan **ether**, Uygurcada **tınturadır**. İlk Âdem kurtarılıp geldiği yere geri dönmesine rağmen, onun beş parçası karanlığa kaptrılmıştır. İşte bütün kâinat bu ilk Âdemin silâhı diye anılan nefsinin kurtarmak için yaratılmıştır (bkz. A. von Le Coq, **Türkische Manichaica aus Chotscho I**, Berlin 1912 [ABAW 1911], s. 21. Ayrıca bkz. F. C. Burkitt, **The Religion of the Manichees** [Cambridge 1925] s.20-35).

Aynı şekilde cevherin içinde bulunan Rûh-ı Muhammedî'nin bir yarısı Ruh (hayat) cevherden ayrılarak yukarı doğru yükselir, göklerin meydana gelişine sebep olur ve oradan geldiği yere döner. Fakat Nûr-ı Muhammedî'nin diğer yarısı olan **akıl** ise yeryüzü varlıklarını meydana getirir, ama maddenin içinde ilk aklın ışıktan beş silâhı gibi kapalı kalır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen N. Dâye muhakkak ki Mani dinini iyi biliyordu. Onun, Anadolu'ya geldikten sonra Harran ve Mesopotamya'da islâmî dönemde hâlâ koloniler hâlinde yaşayan hermetik toplulukların düşünceleriyle de temasa gelmiş olması çok muhtemeldir (G. R. S. Mead, a. e., C. II, s.56-57). Bunlardan müslüman Arap tarihçilerin bahsetmiş olduklarını da biliyoruz. Esasen Anadolu, Suriye, Mezopotamya, Mısır, hristiyanlığa, Musevilğe, putperestliğe âit gnostik ve neoplatonik görüşlerin milâdın 2.yy'ından itibaren gelişip, yayıldığı yerlerdir. Gnostik görüşlere âit bilgiler N. Dâye ve onun yetiştirdiği devirdeki ve ondan önceki bütün müslüman sufilerin kolayca elde edebilecekleri bilgilerdi. Nitekim N. Dâye, yukarıda kâinatın yaratılışı hakkındaki görüşü bir rivayetten aldığını açıkça bildirmektedir (**Mîrşâdü'l-İbâd**, 22^a). N. Dâye'nin Mani dini etkisinde kalmış olmasına rağmen, daha çok hermetik görüşten yararlanarak kendi mistik görüşlerini sistematik bir bütün hâline getirmesi, bu görüşün, islâmiyetteki monoteist Allah görüşüne daha yakın olmasıyla ilgili olabilir. İnsan hakkındaki diğer sufi görüşlerle Hermetik insan görüşü arasında da büyük benzerlikler göze çarpar. Ancak, bütün bunlar bizim konumuzun dışında olduğu için, sadece burada değinmekle yetiniyoruz.

Şu hâlde tamamen madde dünyasına mensup olan rüzgârın pervâneyi Şem'e yani ilahî kaynağına ulaştırmasına imkân yoktur. Nitekim daha evvel gördüğümüz gibi Pervâne ile birlikte Şem'in bulunduğu yere gelen rüzgâr büyük bir mukavemetle karşılaşır. Zira Şem'in bir dostu vardır. Fânus adındaki bu dost gece gündüz onunla birliktedir ve onu büyük bir kıskançlıkla korumaktadır. Kimseyi onun yanına sokmamaktadır. Fânus'un gayreti karşısında başarısız kalan Sarsar rüzgârı Pervâne'yi yalnız bırakarak geri döner. Buradaki dış anlamıyla alınırsa Fânus, normal olarak mumdanlıkların üstünde bulunan ve mumu rüzgârdan korumak için mumun üstüne geçirilen cam şişedir. Ancak Fânus'un allegorik olarak neye işaret ettiğini anlamak için yine önce Feyzî'nin Fânus ile ne kastettiğine dâir verdiği izahatına bakalım:

984: Ol ki Fânüs dinmişdi Şem'e nikâb
Fi'l-meşel insânda yetmişbiñ hicâb

985: Vücüd-ı insânda oluben hâ'îl
Mânî' olur olmağa Hakk'a vâşıl

Ruh-i insanî Allahın vahdetinden ve âlem-i ervahdan (ruhlar âleminde) koparak hem melekût âlemindeki (gayb âlemi, âlem-i misâl) hem de mülk âlemindeki (görünen dünya, madde dünyası) bütün varlık kategorisinden geçtikten sonra insanın bedeninde cisim ve şekil kazanır. İnsan ruhu, her varlık kategorisinden geçerken o dünyaya mahsus önemli bir öz ve karakter kendisine bahşedilmiştir. Böylece insanda, geçerken arkasında bıraktığı her varlık dünyasından bir hâtıra, gizli bir hazine kalmıştır. Yani makrokozmos denilen kâinatta (âlem-i kebir) ne varsa, o insanın ruhunda ve vücudunda da bulunmaktadır. Bu yüzden insana mikrokozmos denilmiştir. Nihayet ruh, bedene girdiği zaman kendisi ile asıl vatan olan ruhlar dünyası arasında 70 bin tane aydınlık ve 70 bin tane karanlık perde girmiş olur. Bu perdeler dolayısıyla insan ruhu, hem ruhlar âlemini hem de Allahın zâtının cemalini bir zamanlar yakından seyrettiğini ve güzelliğinden ve O'na olan yakınlıktan duyduğu zevki unuttur.⁶⁰ İnsan ruhu bu durumda, yani "Onlar Allahı unuttular, Allah da onları unuttu" (K. 9:68) durumuna düştüğü zaman⁶¹ tamamen gelmiş olduğu yere yabancılaşır.⁶²

Ruhun, daha bedene girmeden önce ruh âleminin ve mülk âleminin melekûtlarından (idealarından) topladığı özellikler kendisiyle Hz. İzzet arasında perde olmuşlardır.

Ruh bedene girip, bu dünyada vücut bulunca bu perdeler, onda psikolojik özellikler olarak nefsin insanîsinde (anima humane) ortaya çıkar. Yani ruhun vücutla izdivacından sonra doğan nefsin meydana

⁶⁰ **Mîrşâdü'l-İbâd**, vr. 41a-b-43a-b, H. Algar, a. e., s.124-125. Bu özellikler aynı şekilde Hermetik görüşte de bulunmaktadır:

To this complex of ideas Gnosticism gave a new turn by conceiving the planetary constituents of the soul as corrupting its original nature contracted in its descent through the cosmic spheres. The Christian Arnobius reports this as a Hermetic teaching: "While we slide and hasten downwards to the human bodies, there attach themselves to us from the cosmic spheres the causes by which we become ever worse." (Adv. not. II. 16)

A very close parallel (in inverse direction) to the Poimandres account of the soul's ascent is found in the following description of its descent: As the souls descend, they draw with them the Torpos of Saturn, the wrathfulness of Mars, the concupiscence of Venus, the greed for gain of Mercury, the lust for power of Jupiter; which things effect a confusion in the souls, so that they can no longer make use of their own power and their proper faculties. (Servius In Aln. VI. 714)

The expressions make it clear that what attaches itself to the soul on its downward journey has the character of substantial, though immaterial entities, and these are frequently described as "envelopment, or garments." (Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, s.157-158)

Görülüyor ki gnostik görüşlerde, özellikle Hermetik görüşte ve Mani dininde elbise ve "örtü, zarf" olarak geçen bu kozmik dünyadan alınmış yabancı, insanın maddî dünyaya âit nefsinin özellikleri N. Dâye'nin dilinde "perde" olarak geçmektedir.

⁶¹ El-Kâtibi-i Harranî'de buna benzer bir ifadeyi bulmak mümkündür: "From the moment the Soul forgot herself, she forgot her original habitation, her true center, her eternal being" (Bkz. H. Jonas, a. e., s.63).

⁶² Gnostik düşüncede belli bir özelliktir bu. Bu dünyaya gelen tam bir gaflet içinde, veya uykuda, ya da sarhoş gibi yaşar. Bir vesile ile, meselâ bir çağrı sonucunda ruh, başka bir yerden geldiğini anlar. Bu defa bu dünyada kendini yabancı hisseder. İstirap çeker. Bkz. H. Jonas, aynı eser, s.49-50.

getirdiği perdeler ile bu dünyada vücut bulmadan önce melekût âlemindeki seyri sırasında her bir âlemde aldığı özelliklerle meydana gelen perdeler aynıdır ve maddeye âit değildir. Nefsin bu dünyada yaptığı bir kötü eylem ile bu perdeler giderek çoğalır. Ruhun ve nefsin terbiyesi ile bu perdeleri ortadan kaldırmak mümkündür.⁶³ Bu perdelerin açılması, tasavvufi dilde düğümlerin çözülmesi, bağların açılması, zincir halkalarının teker teker kırılması şeklinde dile getirilir.⁶⁴ Nefsin bu bağlarından (perdelerinden) kurtulması için insanın elinde bir anahtar vardır. Bu anahtar şeriat kanunlarıdır. Şeriatın dış anlamıyla insanın vücudu, iç anlamı olan tarikatta da insanın kalbinin içi açılır. N. Dâye'ye göre, insanın vücudu, nefsi, kalbi, ruhu birbirine sınıksız sarılmıştır. Dördü arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bu insanın yapıcı birbirine zıt olan ruhanî ve cismanî kısımlarının birbiriyle böyle sarmaş dolaş olmaları bir tılsımdır. Allah bu tılsımın şeriat anahtarıyla açılmasını emretmiştir. Bu anahtarın beş dişi vardır. Bunlar: İslâmın şartları olan kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât ve hacdır. Bu beş dişe paralel olarak insanın kalıbı (vücudu) beş duyu tılsımıyla bağlanmıştır. Bu beş duyu yüzünden insan bu dünyada hayvan durumuna düşmüştür. Bu yüzden insan nefsi ve vücudundaki bu tılsımın açılması gerekir. İnsanın ruhuyla ilgili tılsımın açılması ise şeriatın iç anlamı olan tarikatla olur. Bu insanın kalbinin, nefsinin ve ruhunun terbiyesidir. İnsanın kalbi olan bu kapı tam mânâsıyla, doğru bir şekilde açılırsa, güzel ve temiz işler, eylemler nefse ulaşır. Nefisten kalbe, kalbden ruha, ruhdan gayb âlemine ulaşır. Böylece gayb âleminden aşağıya doğru inen nûr-ı iman (iman ışığı) gönülde (kalpte) kendini gösterir.

Bedenden ne kadar çok güzel, doğru, temiz işler ve eylemler meydana gelirse gaybdan gelen iman ruhu o kadar fazlalaşır, tıpkı Kur'an'da “onlar imanlarına iman eklemek suretiyle çoğaldılar” şeklinde anlatıldığı gibi.⁶⁵

Bu izahlardan anlaşıldığına göre bağların açılması, perdelerin kalkması, kalpte iman nûrunun tecellî etmesiyle başlamaktadır. Şu hâlde bu 70 bin aydınlık ve 70 bin karanlık perdenin insanda, üst üste sardığı yer kalptir. Öyleyse bu perdelerin bir varlığı vardır, ama bu, maddî, elle tutulur, gözle görülür bir varlık değildir. Bu perdeler nefsi-i insanî'yi (anima humane) meydana getiren insanın psikolojik ve duygusal yönü ve kuvvet-i beşerî adı verilen insanı hayatta tutan, yaşatan bedensel güçlerdir.⁶⁶ Karanlık ve aydınlık perdeler hâlinde tasavvur edilen nefis, kalbin en dış kısmında oluştuktan sonra, buhar hâlinde kalbin cidarlarından süzülerek bütün vücuda yayılır.⁶⁷ Şu hâlde nefsin yeri kalbin en dış kısmındadır. Nitekim, Dâye'nin anlattığına göre nefse âit bütün ayartıcı fısıltılar kalbin sadr, göğüs adı verilen dış kısmına kadar ulaşabilirler. Hiç bir maddî kötülük buradan içeri giremez:

Nite kim gönül her tabakası bir ılduzuñ yiridür ki anda seyreyler şöyle ki yidi kat gök ve yidi ılduz ki seyyâredür, anlaruñ maḥallidür. Ḳalbüñ daḫi yidi tavrı vardır ve her bir tavrı bir gevherüñ şadeḫi ve maḫdenidür Anuñ evvelî tavrı nâşdur dirler . . . o daḫi şeyṭānuñ vesveseleri yiri olur ki . . . şadrur. İmdi ol ḳalbüñ derisidür. Hemen andan içerü giremez. Zîrâ ki ḳalp bir ḫaḳikatdur. Gök şıfatındadır ve şeyṭānuñ ḥöd göke çıḳmaḡa çâresi yoktur.⁶⁸

⁶³ Mîrşâdü'l-ʿibâd, vr. 87^b.

⁶⁴ Aynı benzetmeler ve ifadeler, gnostik görüşlerde de bulunur. Ancak tasavvufta insanın iç dünyasında meydana gelen bu durumlar, ruhun bil-fil geldiği yere geri dönmesinde, soyunarak, çıplak, ne ise o olarak dönmesi mevzu bahisdir. Ölümünden sonra gökyüzüne yükseliş özellikle mandeizmde, Mani dininde ve hermetik görüşte önemli yer tutar. Bu ilk arketip Âdemin, mitolojik geri dönüşünün bir tekrarıdır. H. Jonas, a. e., s.165-167.

⁶⁵ K. 48:4; 87:14 Mîrşâdü'l-ʿibâd, vr. 64^a-b-68^a-b vd.; H. Algar, a. e., s.179-181 vd. ve 308. Bu hususta bir hadîs de vardır: “Kalbiniz müstakim olmayınca, hiç birinizin imanı müstakim olmaz. Herkimin ki dili müstakim değildir, kalbi müstakim değildir. Her kimin ki yaptığı işler müstakim değildir, dili müstakim değildir.”

⁶⁶ H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (tercümesi: Willar R. Trask; Dallas, Texas), s.110-111. Mikrokozmosdaki bu iki türlü nefis nefsi-i insanî (anima humane) ve nefsi-i mutmaine'yi Corbin nefsin iki yüzü olarak kabul etmektedir ve “intellectus activus ve intellectus contemplativus” şeklinde adlandırılan nefsin bu iki yüzünü ruhun sağdaki ve soldaki melekleri olarak anlaşıldığını bildirir. İnsandaki bu ikili yapı aynen makrokozmos da, her bir felekde de bulunmaktadır. Her feleğin bir nefsi bir de düşünen aklı vardır. Her feleğin nefsinin aklına olan ilişkisi, insanın nefsinin aklına ilişkisinin aynısıdır. Bu perdelerle ne kasd edildiği hakkında ayrıca bkz., Kurt Rudolph, *Gnosis*, s.186-187.

⁶⁷ Bkz. not 31, 32 ve bunlarla ilgili metin.

⁶⁸ Mîrşâdü'l-ʿibâd, vr.79^b-80^a.

Görülüyor ki nefsin bulunduğu yer kalbin derisidir. Bu bilgilerin ışığı altında, N. Dâye'nin kalp için kullandığı “lâmba” sembolü büyük bir önem kazanıyor.⁶⁹ Zira lâmbanın cam kısmı olan Fânus kalbin en dış kısmı olan derisi olmuş oluyor. Lâmbanın bu cam kısmı bir taraftan içerdeki ruh ve marifet ışığını korurken, onun sönmemesini sağlarken, bir taraftan da bu ışığı kendi içine hapis etmiş oluyor. Vücut denen karanlığa (K. 24:35) sadece bu lâmbanın ışığının aksi vurur. İşte bu akis bir lâtif buhar gibi insanın bedenine, karanlığına yayılan pratik akıldır. Nitekim Feyzî Fânus'u şöyle tarif eder:

Yârin dünyâya bakduḡın istemez
Yüzini kimseye aṣlâ göstermez
Gördiler ol zamân <da> bir dîv rakîb
Kimseyi uğratmaz yârına ḳarîb
O gülî ḥıfz ider <di> nite ki ḫâr
İñledür <di> hep ʿuṣṣâkı bülbül-vâr (b. 599, 603-604)

Yani Fânus⁷⁰ bir taraftan ışığı kendi içine hapsettiği gibi, onun yanına hiç bir nesnenin girmesine de mücadele etmez. İşte bu yüzden heva ve heves, şeytanî fısıltılar, kalbin ilk kısmı olan derisinden öteye yani Fânus'tan içeri girememiş ve bu yüzden heva ve hevesin sembolü olan Bâd-ı sarsar, Şem'in bulunduğu hisardan⁷¹ geri dönmüştür.

Şem'in bulunduğu yerde tek başına kalan Pervâne, artık bütün heva ve heveslerinden kurtulmuştur. Daha doğrusu Pervâne'de nefsi-i insanînin bir vasfı olan bu heva ve heves “aşk”a dönüşmüştür. Bu yüzden artık toplumun öteki bireylerine benzememektedir. Toplumun dışında kalmıştır. Öteki insanların açısından bakıldığında aklını kaybetmiş bir delidir (beyit 614). Bu mertebede ruh, (nefs) ahadiyet Şem'inin Pervânesi olur.⁷² Bu mertebede âşık ile maşuk arasındaki azarlama, kasden üzme, naz etme devri başlar “nâz ile niyâz ki âşık ile maʿşûḳ arasında vardır ʿitâb şîvesince şurûʿ itmeye başlar.”⁷³ Bu makama ʿaraf makamı denir. Bu makamda ruhun uzun bir süre tutulması gerekir. Yani sâlik Hak teâlânın sıfat-ı gülistanının cenneti ile insaniyet zulmatının cehennemi arasında ısrâp çekmelidir. Yusuf Peygamberin cennetin kapısında beş yüz yıl bekletilip, bütün dünya sırlarından tamamen arınması sağlandığı gibi, Nefs de vücuttan kalan her şeyden temizlenmek için beklemeğe mecburdur.⁷⁴

Nitekim Şem', bu devrede Pervâne'ye “itab” eder. Ona bir mektup yazarak, Şem'in bulunduğu yerden uzaklaşmasını ister. Zira Pervâne, Şem'e olan sevgisini herkese göstermiştir. Şem'e duyduğu bu sevgiyle iftihar etmektedir. Bu durum Pervâne'nin henüz egosundan kurtulmadığını, yani kendi varlığının bilincinde olduğunu göstermektedir. Pervâne'nin Şem'e olan sevgisini dahi farketmeyecek kadar kendi varlığından habersiz olması gerekiyor. İşte bu yüzden onun Araf makamında beklemesi gerekmektedir.

N. Dâye'ye göre Arafda hapsedilen ruhun, sevgiliye olan şevki ve hasreti daha da fazlalaşır ve öyle bir mertebeye ulaşır ki gayb âleminden (görünmeyen dünyadan) ona kerametler ve inayetler ulaşmağa başlar.

⁶⁹ Bkz. not 28.

⁷⁰ N. Dâye, kalbin paralelini âlem-i kübrâ'da yani makrokozmos'da gökyüzü olarak verir:

Bu ḳalb ki Tûrkî dilinde gönül dirler gök mişâlinedür ve ten yir mişâlinedür. Zîrâ ki cān güneşi gönül gökinde toḡar, ten yirine nûrın saçar pes ol teni hayât nûrile mûnevver ḳılır ve diri eyler nitekim yir yidi iḳlîmdür ve gökler yidi ṭabâkadur ten daḫi yidi ʿuzuvdur ve ḳalb daḫi yidi tavrdur ve yidi kat gök meşâbesinde ki . . . nitekim göküñ her ṭabakası bir ılduzuñ yiridür ki anda seyr eyler şöyle ki yidi kat gök yidi ılduz ki seyyâredür anlaruñ maḥallidür ḳalbün daḫi yidi tavrı vardır (Mîrşâdü'l-ʿibâd, vr.73^b.)

Şu hâlde kalp karşılığı olan gökyüzü camdan bir fânus gibi bütün yıldızların etrafını sarmıştır. Bu ışıkların yeridir ve onları korumaktadır. Bu bakımdan klâsik islâm edebiyatında gökyüzü bir fânusa, lâmbaya benzetilir.

⁷¹ Buradaki hisar kelimesi çok ilginçtir. Zira Mani dinine ve mandeizme âit metinlerde, kalbin makrokozmosdaki karşılığı olan gökyüzü, kuleler bulunan ve nöbet beklenen yerler “watch houses, house of toll keeper” veya büyük kapılar şeklinde tasavvur edilir. Bkz. K. Rudolf, *Gnosis*, s. 179-183; ayrıca bk. G. Widengren, *Mezopotamian Elements...*, s. 35-36. Kalp ve gökyüzü mâhiyetçe aynı olduğuna göre (bkz. not 70) kalp de bir hisardır.

⁷² Mîrşâd, 88^a.

⁷³ Mîrşâd, 88^b.

⁷⁴ Mîrşâd, a. e., a. y.

Eğer sâlik bu makamda ulaştığı bu lûtfâ kanıp, onlar ile gururlanırsa Hazret-i Perverdigârdan tamamen mahrum olur. Bu yüzden bu makam çok tehlikeli bir makamdır. Zira çoğu kere keramet ehli, keramet (mucize) örtüsünün altında örtülü kalır ve Allahı bırakıp bu mucizevî duruma tapar.⁷⁵

Bu mertebe, yani sâlikin kerametler gösterdiği devre aynı zamanda mükâşefe-i ruh devresidir.⁷⁶ Sâlik bu devrede zaman ve makam ile sınırlandırılmaz. Geçmiş, geleceği, altı boyutu aynı anda kavrayabilir. Yine bu Araf makamında, ruhaniyet nûrları, gönül gözünde müşahade edilmeğe başlanır. Ve sâlik kalbinin göğünde yıldızları, ay ve güneşi temaşa eder:

“Ve ger ‘ulviyât şüretinde görse, meselâ ılduzlar, aylar ve güneşler gibi ol rûhâniyet envârından olur ki gönül gökinde tulu‘ ider. Gönülün safâsı mîkdârı zâhir olur. Meşelâ çünkü gönül âyinesi ılduzlar mîkdârı şakâlet bulsa rûh nûrî anda kevkeb mîkdârı zâhir olur ve gâh olurki kevkeb âsmân üzerinde görür ve gâh olurki âsmân görür kevkebsüz. İmdi âsmân gönül cirmidür ve kevkeb rûh nûridurki gönül şafâsı denlü . . . çünkü gönül âyinesi tamâm şâf ola ay tamâm görünür . . .”⁷⁷

Feyzî’nin Şem’ ü Pervânesinde, N. Dâye’nin bu izahlarına benzer durumlar, Pervâne’nin Şem’in yanından uzaklaştırılmasıyla başlar. Pervâne için bu devre Araf makamı devresidir. Bu devrede Pervâne önce kendisini hasret ateşine atar. Gönülündeki aşk gittikçe çoğalır. Nihayet kalbinin göklerinde yıldızlar ve ay müşahade eder. Yani bu yıldızlar ve ay ruhunun gittikçe büyüyen ışıklarıdır. Kalbinin varlık pislighinden temizlenmesine paralel olarak, ruhunun aydınlığı kalp aynasında kendini önce yıldızlar sonra ay olarak gösterir.

Bu ruhî yaşantılar metnin 722-757. beyitleri arasında anlatılmıştır. Ancak Pervâne içinde bulunduğu mertebenin câzibesine kapılmaz. Onun aradığı tecellî nûrları kalbinin gökünde gördüğü bu ay ve yıldızlardan daha başka bir ışıktır. İşte bu yüzden sevgilisine olan hasreti ve aşkı daha da artar. Bu aşk ateşiyle Pervâne öyle bir hâle gelir ki kendi varlığından bile bezer. Sevgiliye kavuşmak için bütün maddî varlığından, yani vücut elbisesinden tamamen sıyrılır. Bu durum bizim metnimizde 802-803. beyitlerde Fânusun ortadan kalktığı belirtilerek ifade edilir. Bu mertebe “fakr” mertebesidir ki Dâye bunu şöyle anlatır:

Eğer bir demde biñ kerre hitâb-ı Hazret yitişirse ki ey bende ne dilersin cevâb vire ki bendenün ne dileği olsun dilek senüñdür diye zîrâ ki dilek varlıkta bulunur biz hüd yoklıktan dem ururuz.⁷⁸

Ne yazık ki insan gücü bu makamdan öteye bir adım atamaz. Bu mertebeye ulaşmış olan insan kendi aczinin farkına varır ve tam bir hayret içine düşer. Bundan sonra insan olarak yapacağı tek eylem Allaha yalvarmaktır. Nitekim Pervâne de aynı şeyi yapar ve acz içinde yüzünü Allaha döndürerek ona yalvamaya başlar. Bu kendi aczini idrâk ve Allaha yakarma metnimizin 758-788. beyitleri arasında yer alır.⁷⁹ İnsanın hakikat yolunda bundan sonra ilerleyebilmesi için Allahın bir lûtfunun o sâlike bir cezbe veya bir vecd şeklinde ulaşması gerekmektedir.

Allahın lûtfu metnimizde Pervâne’ye Şeb-i târîk “karanlık gece” olarak ulaşır. Şeb-i târîk, tasavvufî bir semboldür. Onun çok kompleks olan anlamlarına değinmeden önce, yine Feyzî’nin Şeb-i târîki ne anlamda kullandığını görelim:

986: Şeb-i târîk dimişdüm Şem’ün yâri

Hakikatde oldı ‘inâyet-i Bârî

987: ‘Âşıklara olupdur ecr-i Cemîl

Kim hidâyet râhına oldı delîl

Beyitlerden açıkça anlaşılıyor ki Şeb-i târîk “karanlık gece” Allahın bir lûtfudur. Sâliki Allaha götüren yoldur ve âşıklar için güzel bir mükâfatdır.

Şeb-i târîk ile ilgili bir karanlığı H. Corbin, *The Man of Light* adlı eserinde çok mükemmel bir şekilde açıklamıştır. Biz onun bu açıklamasına pek büyük bir katkıda bulunamayacağımız için onu takip ederek, metnimizde geçen bu “Şeb-i târîk” sembolünü anlatmaya çalışacağız:

Şimdiye kadar metnimizde bir “karanlık ülke” vardı. Bu karanlığın insanın maddesinin (vücudunun) sembolü olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Metnin sonunda karşılaştığımız bu ikinci “karanlık”ın birinci karanlıkla hiç bir ilgisi olmadığını, esasen Feyzî’nin ifadelerinden anlıyoruz. Birinci karanlık insanın vücudu, varlığı, ikinci karanlık Allahın Pervâne’ye gönderdiği bir lûtf, Allaha giden bir yoldur; şu hâlde bu iki karanlık arasında hiç bir ilgi yoktur. Yalnız bu ikinci karanlık olan Şeb-i târîk’i anlayabilmek için baştan beri zikretmekte olduğumuz nefsin çeşitlerinin asıl psikolojik mahiyetleri üzerinde durmak, ve ilk vücut karanlığını temsil eden nefs-i emmâre ile işe başlamak gerekiyor. H. Corbin’e göre nefs-i emmâre, insanın hayvanî yönü olan aşağı egosudur. Bu bir içgüdüsel bendir. Nefs-i levvâme insanın kendi varlığı ve değerinin bilincine varmasıdır. İnsanın tenkit eden, hüküm veren değerli ve değersiz ayıran yönüdür. Buna akıl “düşünen ben”de diyebiliriz. Nefs-i mutmaine, mistiklerin kalp dedikleri nefistir. Nefs-i levvâme âdeta terazinin dili gibidir. Terazinin bir kefesinde bulunan nefs-i emmâreyi, egoyu boşaltmaya, öteki kefedeki nefs-i mutmaineyi ise ağırlaştırmaya çalışır. Sâlikin, tarikat yolunun başında gördüğü siyahlık tamamen egoya âittir. Yani bu siyahlık insanın kendi tabiatının karanlığıdır. Bizim metnimizde bu Pervâne’nin bir şebistânda “gece ülkesi, yatak odası” bulunması şeklinde anlatılmıştır. Necmeddin Kübrâ ve onun okuluna mensup sufiler büyük bir dikkatle insanın iç dünyasındaki gelişmeleri gölge ve ışık fenomeniyle analize etmişlerdir. Yani beyindeki ışık bölgesi beynin bilinçlilik hâli olup (nefs-i levvâme) karanlık bölgesi de bilinç altına (nefs-i emmâre)ye tekabül etmektedir. Fakat insanın beyinde bir tek bilinmezlik bölgesi olduğunu kabul etmek doğru değildir. Bilinmezlik sadece bilinç altında yer almaz. İnsanın bilincinin üstünde de bir bilinmeyen alan vardır. Bu duruma göre Corbin nefs-i emmâre’yi yani bilinç altını (subconsciousness veya infraconsciousness) olarak nefs-i mutmaineyi de bilinç üstü (superconsciousness veya supraconsciousness) olarak kabul ediyor.⁸⁰

Yani çok yoğun bir şekilde kendisini belli bir objede teksif etmesi sonucunda bilincin kendi sınırını aşması ve düşündüğü objenin bütün bilinci kaplaması sonucunda insan beyinde meydana gelen bir durumdur bu. Bu iki kademede olur. Önce bilincin değerli bulduğu bir obje veya idea üzerinde bilinçli olarak kendisini teksif etmesiyle bu objeye âit bir bilinç üstü alan teşekkül eder. Bu bilinç üstü alanlarda ruhun idrâk ettikleri sadece o ruha âittir. N. Dâye’nin “sır” dediği şey budur. Böyle bir bilinç üstü durumunu, o insandan başka kimse bilemez ve yaşayamaz. Daha sonra, bilinç kendini daha da teksif ederek, bilinç üstünde düşündüğü objeyle kendini özdeşleştirir; yani tamamen bilinç üstündeki geliştirdiği varlığın hüviyetine bürünmesiyle, yani kendini onda kaybetmesiyle “fenâ fillâh”, kendini kaybetme, şuuru kaybetme (transconsciousness) durumu meydana gelir ki, bu Dâye’nin lâmba imajındaki fitil, kalp sembolündeki hafî “gizlilik, gizlenmiş olan”dır. Zira lâmbanın içindeki yağ durumunda olan ruhu, fitil gayb âlemine bağlayan bir bağdır. Yanmadığı müddetçe gizlidir. bu fitilin yanıp bitmesiyle ruhun nûru, Allahın cemâl veya celâl tecellîsinin nûruna mazhar olur. Kuran’daki “nûr üstüne nûr” (K. 24:35) durumu budur. Bu iki nûr arasında yanmadan duran fitil bu ikisi arasındaki karanlık bir yoldur. Bu iki nûru birbirinden ayırdığı, yanmadığı müddetçe karanlıktır. Benzer benzerle bulunduğu anda, yani fitil yandığı anda hakikî ışık tecellî etmiş olur.

Şu hâlde, insan beyindeki kutuplaşma bilinç ile bilinç altında değil, iki bilinmezlik bölgesi olan bilinç altı ile bilinç üstü arasındadır. Bilinç altına âit olan karanlık insanın maddî vücudunun karanlığı, bilinç üstüne âit olan karanlık ise sufilerce **nûr-ı siyah** diye anılan bir karanlıktır.

Bu hakikî tacellîden biraz evvel karşılaşılan ışıktır.⁸¹ Bu durumu fizikî düzeyde anlatmak istersek şöyle açıklayabiliriz: Fizikî alanda bir objenin görülmezliği ya ışık olmadığından, ya da ışığın fazlalığından ileri gelir. Bir tarafta, insanın içindeki ışığın görülmezliği, insanın maddesindeki karanlıkta hapsedilmiş olmasıyla olur. Öte yandan bütün ışıkların, bütün görülen şeylerin ilk kaynağı olan bir görünmezlik daha vardır. Bu ikisinde ortak olan yön her ikisinin de bilincin sınırlarından ötede olmalarıdır. Birincisinde görünmezlik bilinç altı durumuna yani madde durumuna bağlı olarak ışığın yokluğundan, ikincisinde

⁷⁵ Mirşâd, vr. 89^a.

⁷⁶ Mükâşefe için bkz. Mirşâd, vr. 128^a-b-129^a-b, H. Algar, a. e., s.306-307.

⁷⁷ Mirşâd, vr.124^b, H. Algar, a. e., s.296-297.

⁷⁸ Mirşâd, 89^b.

⁷⁹ Mirşâd, 89^b-90^b.

⁸⁰ H. Corbin, *The Man of Light in Iranian Sufism* (Fransızcadan tercüme: Nancy Pearson; London 1978), s.66, s.94-96.

⁸¹ H. Corbin, a. e., 99-100. Bu ışık, maddesi olmayan, karanlık bir ışıktır. Zira bu ışık, hâlihâzırda maddenin içinde emilmiştir. Ancak tarikat yolu ile zikir ve diğer ibâdetlerle maddenin içinde çıkartılıp alınabilir. Yani bu yıldızların vatani olan siyah bir gök yüzüdür; gecedir.

ışığındaki parlaklığın çok fazla olmasından doğan bilinç üstüne âit, ama durumuna bağlı olarak ışığa çok yakın gelmiş olmaktan doğan görünmezlik söz konusudur. Bu bilinç üstüne âit olan gerçeklikler dâima çok kişisel, yalnız o kişi tarafından yaşanan gerçekliklerdir. Zira insan, kendi bilinç üstünün yarattığı dünyaya, herkesle paylaştığı ruhî durumları yaşayarak değil, tek başına sadece kendi yönettiği bir ruhla geçer.⁸²

Bu ışığın fazlalığından doğan karanlık ışık, nûr-ı siyah, nûr-ı Zât, Zât-ı ilahî'nin karanlık ışığı diye anılır. Bu karanlık ışık, gizli bir hazinedir. Sufiler, bu ışığı “Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim” şeklindeki bir hadîs-i kutsî ile izah etmeye çalışırlar. İşte Allah bu gizliliğini açığa çıkarmak için mahluk dünyasını, bütün kâinatı yaratmıştır. Böylece Allah bir obje durumunda kendisini kendisine göstermiştir.⁸³ Öyleyse bu siyah ışık, sâlikin bilincini teksif ederek bilinç üstünde Allahın cemâlinin tecellî edeceğine işaret eden bir cezbe, bir vecid hâlidir. Nitekim metnimizde Şem’ bilinmeyi ve sevlmeyi’ arzu ettiği için Şeb-i târik Pervâne’yi bulmak üzere yola çıkar. Şem’in bilinmek, sevlmek arzusu metnin 808-812. beyitlerinin arasında yer almıştır.

Şu hâlde Şeb-i târik, Allahın kâinatı yarattığı an ile insanın kendi varlığını yok ederek (fena fillâh) Allahda yeniden dirilmesi (beka billâh) demek olan hakikî özünü, gerçeğini bilme anı arasında uzanan bir yol, bir köprüdür. Ayrıca hem âle Allahın varlık dünyasında doğacağına, hem de insanın kendi maddî varlığından çıkarak başka bir biçimde yeniden doğacağına habercidir. Şöyle ki insanın kişi olarak yaşadığı Şeb-i târik, kâinatta Allahın bütün isim ve sıfatlarının tecellî etmesinden, yani varlığın yaratılmasından önce Allahın, Ahadiyetin karanlığında (Amâ'da) bulunmasına paralel bir durum taşır. Bir başka deyişle kâinatın yaratılması demek olan Allahın ilk tecellisinden önceki “Amâ,” her sufînin kendi potansiyeline göre Allahda yeniden doğuşundan önce Şeb-i târikle bir kere daha yaşanır.⁸⁴

Şeb-i târik'in vasıtasıyla Pervâne nihayet Şem'in huzuruna girer. Onun sohbetine nâil olur. İki sevgili beraberce eğlenirken, Şem’ büyük bir coşkunlukla Pervâne’ye olan sevgisini izhar edip, pırıl pırıl parlayınca, Pervâne, sevinç ve mutluluğundan kendini kaybeder ve kendisini Şem’in ateşine atarak, Şem’in ışığı içinde kaybolur. Daha doğrusu vücudu Şem’in ışığına dönüşür. Zaten gecenin de sonu gelmiştir. Subh-i sâdık “hakikî sabah” adında bir server bu karanlık ülkeyi istilâ eder ve bütün dünyayı hükmü altına alır. Onun Afitâb “güneş” adlı bir oğlu vardır. Bu genç kudret sahibi, bütün âleme iyilik saçan ve her an semâ eden birisidir. Bu güneşi gören hiç kimse artık Şem’e itibar etmez. Esasen Şem’ de durumun farkında olduğu için kendini saklar. Böylece Şem’in kurmuş olduğu bütün düzen bozulup, hiç bu dünyada var olmamışa döner.

Dış anlamıyla metin çok açıktır. Zira sabahın olması ve güneşin doğmasıyla artık muma (Şem’) ihtiyaç kalmamış ve ortadan kaldırılmıştır. Ne yazık ki Şem’ ü Pervâne’nin sonu eksik olduğu için bir sembol oldukları kesin olan bu “Subh-ı sâdık” ve “Afitâb” ile Feyzî'nin ne kasdettiğini bilemiyoruz. Buraya kadar verilen motif-imajların sembolik anlamlarını göz önüne alarak ve N. Dâye’nin tasavvufî eseri **Mirşâd-ı l-ibâd**’ın kılavuzluğu ile biz bu iki motifin sembolik anlamlarını tasavvufî görüşün sınırları içinde kalarak açıklamaya çalışacağız.

N. Dâye’ye göre insanı yakan, bilincini yok eden, kendinden geçiren tecellî Allahın celâl tecellisidir. Bu tecellî siyah bir ışık şeklinde görünür ve her şey bu ışıktaki kaybolur:

Ammâ ol envâr kim şîfât-ı Celâlûndür Hakkûn kahr ‘âlemindendür ol imdi fenâ fî'l-fenâ ve fenâ el-fenâ iktizâ ider . . . beyân bu ahvâlûn şerhine ‘âcizdür . . . pes evvel bir nûr-ı muhrikdür . . . ve şîfâtı celâl envârı şîrf zulmâtı olur. Pes ‘âkl niçe idrâk eylesin nûr-ı zulmâtı ki kendüsi nûrânîdür . . . ‘Âkl hõd kara odı niçe derk eylesün ki kendü aq nûrânîdür. Pes andaki hakikat-ı vahdetdür. Nazar idecek olursañ iki ‘âlemde herne ki nûr ve zulmet var anuñ lutfi ve kahrı şîfâtınuñ envâr-ı pertevindendür. Nite ki buyurdu “Allah nûru’s-semâvātu va’l-arḍu.” (K. 24:35)⁸⁵

Şem’ kendisini bu tecellî ile Pervâne’ye gösterdiği için, Pervâne bu ateşte yanmış ve bu tecellînin ışığında kaybolmuştur. Yani **fenâ fî'l-lâh** adı verilen mertebeye ulaşmıştır. Bu mertebeye çok nâdir ulaşılır. Bu mertebe, başka bir vücutla Allahın ışığında yeniden hayata doğma demek olan **bekâ bî'l-lâh** mertebesinin eşîğidir. Fena fillâh sâlikin kendi vücudunu öldürmesi, Beka billâh ise başka bir biçimde yeniden yaşamaya başlamasıdır.

Metnin sonuna gelmiş olduğumuz bu noktada, artık Şem’ ile Pervâne’nin birbirinden ayrı, farklı kişilikleri olmadığını anlamış bulunmaktayız. İnsanın varlık bütünlüğünü, kendisini “kalp olarak anlayacak olursak,” Şem’ ile Pervâne bu kalbin içinde iki ayrı görünümünden başka bir şey değildirler, sonucuna hemen varabiliriz. Kalbin karanlık görünümünü (yüzünü) temsil eden Pervâne, kalbin aydınlık yönünü (yüzünü) temsil eden ışıktaki kendini kaybetmiştir. Bir başka deyişle yakan ile yanan birbirinden farklı değildir. Bu bir bakıma, bir yandan kişinin kâinattaki yeri bakımından çok arkaik devirlere uzanan ilk yaratılış anındaki aydınlık-karanlık (düzen-kaos) çatışmasının, yeniden kişide bir kere daha yaşanması, başka bir yönden ise, bireysel düzeyde, kişinin kendi iç bütünlüğü bakımından, kendi kendisiyle iç dünyasında yaptığı savaşı, aydınlık yönün zaferiyle sonuçlandırmasıdır.⁸⁶ Bu savaş sonunda kişinin öğrendiği şey (marifet) kendi kalbinin aynasında tecellî eden imajın kendisinden başka birisi olmadığıdır. Ama bu marifeti elde edebilmek için kişinin Pervâne kısmı, Şem’de yok olmuştur. Yani kendi karanlık kısmı ortadan kalkınca karşısında veya içinde bulduğu ışık yine kendisidir. Bunu Gazalî çok güzel bir şekilde izah ediyor: Işık hem kendisini gösteren hem de kendisiyle bir başka objeyi gösterendir.”⁸⁷ Yani Allah kendi ışığını gönderdiği, aksettirdiği anda sâlikin kalbinin ışığını gösteriyor; ve o ışığı (kalbi) gösterirken kendini de göstermiş oluyor. Şu hâlde sâlikte bulunan ışık ile, onun kalp aynasında tecellî eden ışık aynıdır.

Bir başka deyişle, sâlikin kalp aynasında kendi tecellîsini seyreden Allahdır (yani Allahın insanda bulunan ışığıdır). Bu tecellînin yeri ve şekli ise o insanın ruhudur, kalbidir. Şu hâlde bu ruh kalp nasılsa bu tecellî de ancak öyle olacaktır. Şu hâlde her kişinin Allahı kendi kalbinde bulması ve görmesi ancak o kişiye mahsus çok özel bir tecrübe, ve yaşantı olacaktır. İşte bu aydınlığa kavuşan Allahın seçilmiş kulu, bir lâmba veya mum olan eski varlığından sıyrılarak bir başka biçimde yani bir güneş olarak yeniden hayata doğacaktır. Şu hâlde Subh-ı sâdık Pervâne’nin ulaştığı marifet, Afitâb da Pervâne’nin fena fî'llâh mertebelerinden geçerek beka bî'llâh’da kavuştuğu hakikî varlığıdır.

Metnin anlamı bakımından açıklanmasıyla ilgili bu kısmı bitirmeden evvel Feyzî’nin Şem’ ü Pervâne’nin şekil bakımından kurgusunu yazarken, düşüncesinde lâmba imajını ön plânda tuttuğunu hemen belirtmeliyiz. Zira bu metinde sâlikin hakikat yolunda yürürken kalbinde yaşattığı bütün ruhî yaşantıların lâmbanın çeşitli unsurlarıyla tam bir paralellik gösterdiğini görüyoruz. Öyle ki Feyzî iç dünyayı bilme organı olan nefis, ruh, sır, hafiyi kapsamış olan kalbi ve lâmbayı karşı karşıya koymuş ve hikâyesinin çatısını öyle çizmiştir. Şimdi bu görüşümüzü açıklamak için kalp ile lâmba imajını ele alalım ve sırasıyla Feyzî’nin yürüdüğü yoldan yürüyelim: Sâlik hakikat yolunda yürürken önce lâmbanın cam kısmının dışında kalan ve lâmbanın ışığının aksettici yerde yani bedendeki mevcut rüzgârlar yok olmuştur. Bu **Sarsar rüzgârları** nefis-i emmârenin beş duyu organıyla teşekkül etmiş yönüdür. Sonra kalbin en dış kısmını saran beşeriyet libası ya da 70 bin tane karanlık ve aydınlık perdenin engeli ortaya çıkmıştır. Bunlar ruhun vücut bulmadan evvel geçtiği âlemlerden getirdiği özellikler olup, vücutta şekil kazanınca insanlarda psikolojik ve biyolojik olarak ortaya çıkan özelliklerdir. Bu perdeler kalbin en dış kısmında yer almışlardır ve lâmbanın **Fânu**suna tekabül etmektedirler. Sâlik hakikat yolunda ilerleyince yavaş yavaş bu perdelerden içeri doğru kayar. Böylece kalbin aynasında ruhun ışıkları ay, yıldızlar gibi görünmeye başlar. Ruh lâmbanın yağı olarak düşünüldüğü için parlak ve ayna gibi aksettirici özelliğe sâhiptir. Ruhun bu parlak yağ aynasında gerçek dünyanın göklerindeki ay ve yıldızlar seyredilmektedir. Ruh yağı ne kadar şeffaf ve parlaksa bu ışıkların gerçekliği de o kadar keskin bir şekilde seyretilmektedir. Nihayet ruh yağında akseden bu ışıkların hakikîyatını fark eden kalp, artık ilahî izzetin huzurunun eşîğine varmıştır. Bu kalbe âit olan bilme güçlerinden N. Dâye’nin sır dediği durumdur.

⁸⁶ Mircea Eliade, **The Myth of the Eternal Return or Cosmos and History** (tercüme: William R. Trask; Princeton University Press 1974). “Özellikle Archetypes and Repetition” ve “The Regeneration of Time” bölümleri.

⁸⁷ Al-Ghazalî’s **Mishkat Al-Anvar** (“The Niche for Lights”; trans. with Introduction by W. H. T. Gairdner, London 1924), s.46.

⁸² H. Corbin, a. y.

⁸³ H. Corbin, a. y.

⁸⁴ Mahlûkat yaratılmadan önce Rabbimiz neredeydi sorusuna Hz.Muhammed “Altında ve üstünde hava olmayan Amâ'da idi” cevabını vermiştir. Yani yaratılıştan evvel Allah “bilinmezlik”te idi. Bkz. Ahmed Avni Konuk, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi** (haz: Dr. Mustafa Tahral, Dr. Selçuk Eraydın, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987) C. I, s.45-46.

⁸⁵ **Mirşâd**, 127^a; H. Algar, a. e., s.300-301.

Fakat buradan daha öteye gitmesi insanın gayretiyle olacak bir iş değildir. Lûtf-i ilahînin gizli bir yolla kalbe ulaşması gerekmektedir. Feyzî'nin diliyle bu Şeb-i târîkdir. Lâmbadaki karşılığı fitildir. Yani hakikati bilme organı olan **hafî**dir. Hafî “gizli, saklı” demektir. Şeb-i târîk kananlık ve gizlidir. Fitil de yanmadığı, müddetçe karanlıktır. Üstelik ip şeklinde olduğu için kalbin nûrunu, öteki ucunda bulunan Allahın tecellî nûruna bağlamaktadır. Bu karanlık yol Allah tarafından yanmağa başladığı anda lâmbadaki ruhun yağı da onunla yanacak, ortada yalnız tecellînin ışıkları kalacaktır. Şu hâlde şemamızı şöyle çizebiliriz: Lâmbanın camı dışında kalan yer -fânus-yağ-ışık-fitil: kalbin dışında kalan nefis-kalbin dış veya et kısmı-ruh-sırr-hafî- “ışık üstüne ışık“ (K. 24:35).

Şu hâlde Feyzî'nin hikâyesinde Şem' ve Pervâne ile nefis ve ruh olarak iki yüzü olan “kalp” sembolize edilmiştir. Ancak burada metindeki tarifinden de açıkça gördüğümüz gibi Şem' basit bir mum değildir. Bir camdan mumdanlık içinde oturtulan ve üzerine fânus şeklinde bir şişe geçirilen, bir nevi lâmba olmalıdır.⁸⁸

Tasavvufî düşüncede “insan kâinatın bir kopyasıdır”, “âlem-i kübrâ”da yani makrokozmosda ne varsa “âlem-i sugrâ,” mikrokozmos olan insanda da o vardır, görüşü bulunduğundan, çoğu zaman mutasavvıflar bir defalık kişiye âit yaşantıyı anlatırken aynı zamanda kâinata âit gerçekleri de anlatmak isterler.⁸⁹ Aynı durum Şem' ü Pervâne hikâyesinde de bulunmaktadır. Şem' ü Pervâne mikrokozmosda yani insanın kalbinin sembolü ise, makrokozmosda da kalbin karşılığı olan gökyüzünün bütününün de sembolüdür. Zira N. Dâye' nin bize verdiği bilgiye göre kalp, kâinata gökyüzüne tekabül eder. Her ikisi de yedi kattır. Her bir katında yedi yıldız bulunan gökyüzü gibi kalbin de yedi katında kendine özgü tavırları vardır.⁹⁰ Şu hâlde bu yazının Fânus bölümünde de gördüğümüz gibi Fânus kalbin en dış kısmında bulunduğundan şâirimiz gökyüzünü de bir büyük Fânus gibi düşünmektedir. Fânusun iç kısmında bulunan yıldızlar ve ay geceleyin bu Fânusta yanan ışıklardır. Sabah olup, güneş doğunca, ay ve yıldızlardan gelen ışıkların yerini güneş alır. Nitekim Şem' ü Pervâne hikâyesinin sonunda da sabah olmuş ve güneş doğmuştur. Hikâye bu bakımdan dış görünüşüyle geceyi gündüzün takip etmesini anlatan bir hikâyedir. İç anlamı açısından ise hem aydınlığın karanlığa yani geceye, karşı zaferidir, hem de ışık olarak daha güçsüz olan ay ve yıldızların, güneşin güçlü ışığı içinde kendilerini kaybetmeleri, eriyip onun ışığı hâline gelmeleridir. Şem' durumunda olduğu gibi. Bu konumun içinde lâmbadaki Fânusun ve ışığın makrokozmosdaki yerini bulduktan sonra Pervâne'nin de yerini tespit etmek gerekiyor:

Eski çağdan islâm dönemine ulaşan ve islâmî kâinat anlayışında da aynı güçle geçerliliğini devam ettiren Ptolemaeus'un sistemleştirdiği eski astronomi bilgisine göre, gökyüzü yedi felek şeklinde düşünülmüştür. Her bir felekte yedi gezegen yıldızdan biri bulunur. Bunlar dünyanın üstünde üstüste yerleşmişlerdir ve dünyayı bir fânus gibi örtmüşlerdir. Bunlar dünyaya en yakın olan aydan başlayarak sırasıyla Utarî, Zühre, Mirrih, Müşteri ve Zuhâl'dir. Bu yedi yıldızın bulunduğu yedi feleğin üstünde, bu yedi feleği saran ve felekü'l-felek diye adlandırılan, Kürsü adı da verilen oniki burcun feleği yer almıştır. Kürsünün üstündeki dokuzuncu, yıldızsız felek Arş ise bilinmezlik bölgesi olup, Allahın tahtının bulunduğu yerdir. Bu felekler devamlı olarak kendi yörüngeleri üzerinde dönerler. Her feleğin tıpkı insanda olduğu

⁸⁸ Bu lâmbanın, çok eskidenberi yakın doğuda kullanılan fitilli yağ lâmbalarıyla bir ilgisi vardır. Bu gün bütün müzelerde bulunan, hatta çeşitli taklitleri Anadolu'nun turistik bölgelerinde satılan bu tip kandillerin eski çağda düğün, daha doğrusu gelin odalarında kullanıldığı bilinmektedir. Bkz. Nelson Glück, **Deities and Dolphins** (New York 1965), s. 148- 150; 228-230.

Şu hâlde, iki sevgilinin yani karanlık maddede hapsolmuş ışıkla onun kurtarıcısı ışığın birbirine kavuşmasını anlatan bu hikâyede bu tip bir lâmbanın şebistanda 'yatak odası'nda kullanılması pek tabiidir.

⁸⁹ Bu görüş gnostik düşüncede de aynen bulunmaktadır. Meselâ K. Rudolph, bu ilişkiyi şöyle anlatıyor:

It is the same with the parallelism between the body and the world: here too the macrocosm corresponds to the microcosm and vice versa. This correspondence appears even in the terminology. It is sometimes difficult - for example in mandean texts - to distinguish between individual and general statements about material and bodily existence: the body is described as a world (and therefore negatively) and the converse. The whole destiny of the world can be demonstrated in the figure of Adam. (Gnosis, s.67)

⁹⁰ Bkz. not 68 ve 70, 77.

gibi bir nefsi, bir de aklı (nous) vardır. Her felek bir önceki akıldan (nous) çıkmış olduğu için, hepsinin yaratılmasının sebebi ilk sebep olan ilk Akl (nous, Akl-ı evvel, Akl-ı küll) prensibine bağlanır. Yani aklıyla, her felek dâima kendisini meydana getiren bir önceki feleği bilir ve ona ulaşmak ister. Bu istek onu harekete getirir ve işte bu yüzden devamlı olarak şevkle kendi yörüngesinde döner. Feleğin nefsi ise kendi varlığı hakkındaki bilgisidir.⁹¹ Bu çok kısa ve basit açıklamadan anlaşılacağı üzere, kendisini meydana getiren bir önceki feleğin ışığı (aklı) için dönmekte olan her feleğin nefsi, insandaki paraleli olan insan nefisini sembolize eden bir pervâne gibidir. Eğer gök yüzündeki ışıkları birer mum olarak düşünürsek bunların etrafında dönen felekler bu ışıkların pervâneleridir. Gökyüzünü en dıştan saran felekü'l-felek, yani Kürsü bunları her taraftan sarıp örten fânustur. Şu hâlde, **Şem' ü Pervâne** hem insanın karanlık maddesinde hapis olmuş, aslı vatanına, kendisini yaratana dönmek isteyen ilahî ışığın (ruhun), hem de kendisini meydana getiren yani kendisinin kaynağı ve sebebi olan bir önceki feleğe ulaşmak özlemi ve şevki ile dönmekte olan feleklerin trajik durumunun hikâyesidir. İnsanın kurtuluşu tarikat yoluyla, maddesinden kopmakla yani ölmekle, feleklerin kurtuluşu ise kıyametle olacaktır.

3. Bu araştırmada söz konusu olan imaj ve motiflerden Pervâne'nin anlamı ve menşei.

Şem' ü Pervâne'de gördüğümüz gibi ilahî bir ışık parçası olan ruhun madde dünyasındaki karanlıkta hapsedilmesi, sonra ışığın varlığın en aşağı derecesi olan maddeden yavaş yavaş yukarı doğru yükselerek, geldiği aslı vatanına, fizik ötesindeki kaynağına dönmesi ve bu iki başlangıç ve son arasında geçirdiği, mâcerayı ve yaşadıklarını anlatan hem islâmî devrede yazılmış islâmî-tasavvufî eserler hem de islâmiyetten önce kaleme alınmış gnostik eserler vardır. Bunlardan Suhraverdî (ö.1191)'nin **Risâle-i Garbiyye?** (Recital of the Occidental Exile) adlı eseri, Acts of Thomas'da yer alan bu çeşitten gnostik ruh anlayışını sembolik bir ifade ile anlatan **İnci Şarkısı** veya **Ruhun İlâhisi**,⁹² Sanskritçe **Amritakunda** adlı bir eserden çevrilmiş olup, yanlışlıkla İbn-i Sina'ya atfedilen **Risâlatü'l-Mabdâ' wa'l-Ma'ad** ünvanlı eser ile bir hikâye veya romans olmadığı hâlde aynı konuyu işleyen Necmeddin-i Kübrâ'nın **Fevâihu'l-Cemâl** adlı tasavvufî bilgileri belli imajlarla işleyen eseri, benzeri bir çok eserin arasından misâl olarak gösterebildiklerimizdir.⁹³

Hem tasavvufî hem de gnostik görüşlerde, her defasında insanın karanlık maddesi karanlık bir ülke, meselâ Mısır, veya bir kuyu, veya içinden çıkılmayan bir hisar, duvarlarla çevrilmiş bir şehir ve daha arkaik metinlerde kanatlı veya kanatsız bir ejderhadır. İnsan ruhu bu karanlık içinde hapsedilmiş bir esirdir, kafese hapsolünmüş bir kuştur, veya uzak yerlerden gelmiş, geldiği yeri unutmuş bir yabancıdır, bir seyyahdır. Nitekim Şem' ü Pervâne'de kahramanımız Pervâne karanlık ülkeye başka bir yerden gelmiş bir seyyahdır. Bir yabancıdır. Bu karanlık ülkenin adı Şebistan'dır. Şebistan “Gecenin bulunduğu yer, gece ülkesi” ve “yatak odası” anlamına gelmektedir. Karanlık, gece ülkesi olması açıktır. Zira bu ülke varlık ülkesidir. Varlık karanlıktır. “Yatak odası” olarak anlamı daha da zengindir. Çünkü Şem' ile Pervâne, yani ışık ışıkla burada buluşacaktır. Şu hâlde ışığın ışıkla buluşması için madde dünyasının varlık sahasına çıkması gerekmektedir. Çünkü ruh maddede biçim kazanmadan bu kavuşmanın anlamını kavrayamaz. İşte bu buluşma her zaman bir evlilik olarak tasavvur edilmiştir. Evlilik düğün ile başladığından ve yatak odasında gerçekleştirildiğinden tasavvufta özellikle Mevlevilikte “gelin odası” çok büyük bir önem taşımaktadır. “Şeb-i arûs” âyinleri buna güzel bir misâldir. Şu hâlde “yatak odası” bir buluşmanın, bir “izdivacın” haberini kendi anlamı içinde taşımaktadır.⁹⁴ İşte geldiği aslı vatanının unutmuş olan bu yabancı, bir gün bir çağrı ile, geldiği yeri hatırlar. Bu hatırlama dâima, “gafletten uyanma” “sarhoşluktan

⁹¹ Buradaki feleklerle ilgili izahlar, İbn-i Sina'nın (980-1037) kâinat ve felekler görüşünde çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. Aynı görüşler Zerdüşt dininin, Hermetik görüşün ve Aristo'nun teolojisinin çok etkisinde kalmış olan Suhreverdî'nin İsrakiyun felsefesinde de yer almaktadır. Bütün bu bilgilerin geniş bir şekilde açıklamasını yapmak bizim gayemiz olmadığından daha fazla bilgi için bkz. H. Corbin, **Avicenna and the Vissionary Recital, “Avicennism and Angelology,”** s.46-100.

⁹² M. R. James, **The Apocryphal New Testament** (Oxford 1924) “Acts of Thomas,” s.411-415; W. Wright, **Apocryphal Acts of the Apostles** (London, 1871), C. II: “The Acts of Judas Thomas,” s.238-245.

⁹³ Bu eserler ve diğerleri hk. bilgi için bkz. H. Corbin, **The Man of Light**, s.13-33.

⁹⁴ Bu yatak odası veya daha çok düğün odası olarak bu motif eski Sümer devrine, Temmuz ile tanrıça İnanna'nın evlilik gecesine kadar götürülebilir. Bkz. Geo Widengren, **Mesopotamian Elements in Manichaeism (King and Saviour)**, s.109-122. Krş. not 88.

ayrılma” “uykudan uyanma” “gurbette vatan hasreti duyma” gibi ifadelerle belirtilir. Bu yabancı, uyanma neticesinde, geldiği yere duyduğu şiddetli özlem dolayısıyla ızdırap çekmeye, diğer insanlardan farklı hareket etmeye başlar. O artık topluma aykırı bir insandır. Toplum dışı bir insan, bir delidir. Nihayet bir gün kendisini geri götürecektir olan elçiyi, veya tecelliyi karşısında görür. Bu şahsın adı Arapça Hermetik metinlerde al-tibā’al-tamm, Yunanca Hermetik metinlerde Phos, Poimandres’de “Perfect Nature/mükemmel tabiat,” Suhreverdî’nin yukarıda adı geçen eserinde Hermes, Macrîti’de Gâyatu’l-hakîm, Harran’daki Sabîîlerin dilinde “Filozofun meleşî,” Plotinus’un Ennead adlı eserinde daimôn paredros, İskenderiye’li (Alexandria) Philo’nun eserlerinde Eflâtun’daki gibi Nous, nihayet Necmeddin-i Kübrâ’da Şahs minnûr, Şahs-ı nûranî, bütün sufler arasında Üstâd-ı gaybî, Şemsü’r-rûh, Şâhid adlarıyla adlandırılmıştır.⁹⁵ Bu yabancının, içinde bulunduğu karanlıktan veya kuyudan derece derece yükselerek, ulaştığı ışığa çok yakın olduğu noktada göz kamaştırıcı aydınlığın körletici karanlığı ise “gece yarısı güneşi” nûr-ı siyah, ilâhî gece, nûr-ı Zât⁹⁶ gibi adlarla zikredilir. Divan edebiyatında bu karanlığın adı Şeb-i yelda “uzun ve karanlık gece,” Şeb-i târik “karanlık gece”dir. Bazen sembolik olarak hayat suyunun bulunduğu karanlıklar bu anlamda kullanılır (Zulumat-ı Âb-ı Hayat). Zira yeni bir hayat demek olan ışık, bu karanlık içinde saklıdır. Bütün bu imajlar ve motifler zaman içinde isimlerini değiştirmelerine, az çok değişik anlamlar kazanmalarına rağmen Anadolu’da, Suriye’de, İran’da, Mısır’da, hatta Orta Asya’da milâdın ikinci yüzyılından itibaren buralarda oturan toplumların edebiyatlarında dinî hayatlarında kullanılmıştır. Nihayet çeşitli gnostik görüşlerden (hermetizm, Mani dini, manadaizm, Suriye-Mısır hristiyan gnostizmi, Yahudi gnostizmi gibi) süzülerek islâmî devrede eserlerin ve klâsik islâm edebiyatının diline dâhil olmuşlardır.

Yalnız şimdiye kadar gördüğümüz tasavvufî eserler arasında, Attar’dan ve Necmeddin Dâye’den önce Şem’ ü Pervâne motiflerini bu konuyu anlatırken başlıca sembol olarak kullanmış olan hiç bir mutasavvıfa rastlamadık. Hatta N. Dâye’nin hocası olan Necmeddin Kübrâ’nın Fevâihu’l-cemâl adlı meşhur tasavvufî eserinde ruhun çeşitli ruhsal durumları ve hareketi için kullanılan bir “kanat” kavramı olmasına rağmen bu iki motif bulunmamaktadır.⁹⁷

N. Dâye’nin eseriyle aynı devirde yazılmış olan Mevlâna (1207-1273)’nın Mesnevisinde bile Şem’ ü Pervâne motifi önemli bir yer işgal etmez. Yalnız N. Dâye’nin devrinden ve Necmeddin-i Kübrâ’nın mensuplarından Attar’ın (ö.589/1193 veya 632/1234-5) Mantıku’t-tayr adlı eserinde Şem’ ü Pervâne hikâyesine âit bölümde⁹⁸ Necmeddin Dâye’nin sık sık örnek olarak verdiği şekilde, mumun ateşinde kendini yakarak mumla birlikte ateş olan Pervâne’nin hikâyesi yer almaktadır. Attar, N. Dâye ve Mevlâna’nın devri olan XIII. yy’da bu iki motif beraberce belli bir tasavvufî anlamda kullanıldığını göre herhâlde daha önceki yüzyıllarda da müslüman sanatçıları ve mutasavvıfları tarafından bilinmekteydiler. XIV.yy’dan itibaren Şem’ ü Pervâne hikâyesi klâsik islâm edebiyatının ve tasavvuf edebiyatının popüler bir konusu olmuştur ve ilâhî aşkın anlatılmasında bilinen bir sembol olarak şürlerde sık sık kullanılmıştır. Meselâ XIV.yy’da Attar’ın Mantıku’t-tayr’ını Türkçeye çeviren Gülşehrî’nin çevirisinde aynı hikâye bulunduğu gibi,⁹⁹ yine XIV.yy’ın başında yazıldığı tahmin edilen Risâletü’l-İslâm’da Şem’ ve keleklerin hikâyesi yer almıştır. Yalnız bu eserde Şem’in ve keleklerin sembolik anlamları biraz değişiktir. Bu yüzden metni buraya olduğu gibi almayı uygun görüyoruz:

İslâm dîni dükeli dînlerüñ yigregidür. Peyğamber hâzreti eyitti: “. . . benüm meşelüm şol gişi meşeline benzer ki bir yerde od yandurur. Kaçan kim od şulelense gelebekler dirneşürler, ol oduñ

⁹⁵ H. Corbin, a. e., s.37, Gnostik düşüncedeki sembolik ifadeleri için bkz. H. Jonas, a. e., “Gnostic Imagery and Symbolic Language,” s.48-99.

⁹⁶ H. Corbin, a. e., s.46-47.

⁹⁷ Fevâihu’l-cemâl, s.123-124.

⁹⁸ Meselâ XII.yy’ın ünlü mutasavvıf şâiri Senaî’nin Hadıkatü’l-Hakikat adlı Farsça tasavvufî eserinde insanın akli ve düşünce-anlama yeteneği olarak lâmba ve mum imajlarına rastlanmasına rağmen, mum veya lâmbanın yanı sıra Pervâne’ye rastlanmamaktadır. Bkz. Hakîm Abû’l-Majd Majdûd Sanâ’î of Ghazna, The First Book of the Hadıqatu’l-Haqıqat (ed. and trans. Major J. Stephenson, New York), s.62-79. Ferideddin-i Attar, Mantık al-Tayr (Türkçe terc. A. Gölpınarlı. Şark-İslâm Klâsikleri: 6, 2 cilt, İstanbul 1944), C. I, s.III-IV. Şem ü Pervâne hikâyesi için bkz. C. II, s.167-168.

⁹⁹ Gülşehrî, Marıku’t-tayr (Önsöz, A. S. Levend, tıpkı basım, TTK, Ankara 1957), s.284.

içine düşerler . . . ol oduñ içine yumlışurlar. İmdi benüm dañi meşelüm ol od yandurana beñzer. Siz ol gelebege beñzersiz. Ben sizüñ etegüñüze yapuşırın şamu odından beri çekerin . . . ol Şamu odına yumlışursız . . .¹⁰⁰

Görüldüğü gibi yukardaki metinde alev veya meş’ale, Hz. Muhammed’i temsil etmektedir. Onun islâm dinine yani doğru yola davet ettikleri de kelekler durumundadırlar.

Enbiyalar, evliyalar gibi Allahın seçkin insanlarını temsilen lâmba veya ışık motifini Gazalî (öl. 505/1111) de eserlerinde kullanmıştır. Meselâ Mişkâtü’l-**envar** adlı eserinde şöyle söyler: “Thus is explained the name given by Allah to Muhammed, ‘illuminant,’ Now all the prophets are lamps and so are the Learned.”¹⁰¹ Bu anlamıyla lâmba motifinin, Kur’an’da 24. surenin 35. âyetinde aynen yer aldığını görüyoruz. Fakat bu motif ve sembolün milâdın VII. yüzyılından çok daha gerilere uzandığı bilinmektedir. Zira Mani metinlerindeki ilâhilerde ya Mani’nin bizzat kendisi ya da Işık Baba’dan neşet eden ilk ışık Âdem (Nous, ilk ışık) lâmba ile sembolize edildiği gibi, daha çok N. Dâye’de görüldüğü gibi insanın karanlık maddesinde hapsedilmiş olan ışık parçası (ruh)nın bulunduğu yer de bir lâmba olarak ifade edilmiştir. Hatta bu lâmbanın yağının (iman) tükenmemesi için tanrıya yalvaran ilâhiler bulunmaktadır.¹⁰² Bazı Mani metinlerinde ise lâmba veya ışık “kurtarıcı” olarak Hz. İsa’nın sembolü olmuştur. Aynı şekilde mandeist metinlerinde lâmba **Mandâ Hayyê**’nin sembolüdür.¹⁰³ Hatta G. Widengren Mani’ye, İsa’ya ünvan olan “büyük lâmba” ifadesinin Akatça dualarda, ay tanrısı Nannar ilâni “saf göklerin lâmbası”nın adı olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴ Milâdın II.yy’ından beri Edessa (Urfa)’da bilinmekte olan gnostik düşüncelerin paralellerini havi Hz. Süleyman’ın ilâhilerinde ise dinî kanunlar ve iman bir lâmba olarak sembolize edilmiştir.¹⁰⁵ Musevî dininde lâmbanın veya şamdanın ne gibi sembolik anlamları olduğunu araştırırsak, özellikle “menorah” adlı yedi kollu şamdanın birden fazla kavrama işaret eden sembolik anlamlar taşıdığını görürüz. Bu sembolik anlamlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Zekerriya peygamberin rüyasında gördüğü iki yanında zeytin ağacı bulunan şamdan.¹⁰⁶ Bu tarifile bu şamdan orijinal anlamı olan “kutsal ağaca” işaret etmektedir. Bu ağaç Sümerli’lerin, Bâbil’in ve Asur’un kutsal hayat ağacıdır ve bitki enerjisini ve varlıktaki hayat gücünü temsil eden Tanrı Temmuz’un ve onunla özdeşleşen diğer tanrıların ve onları yeryüzünde temsil eden kralın sembolüdür.¹⁰⁷ Şu hâlde Hz.Zekerriya’nın rüyasında gördüğü bu lâmba, dolaylı bir şekilde Allahın sembolüdür veya “Allahın imajı”dır.
2. Bu yedi kollu şamdan, aynı zamanda gökyüzündeki yedi ışık kaynağı olan yedi yıldız sembolize etmektedir.¹⁰⁸ Güneş ortada olmak üzere diğer altı yıldız üçlü iki grup hâlinde güneşin iki tarafında yer almıştır.

¹⁰⁰ Yazma, Şinasi Tekin Ktp, vr.22a.

¹⁰¹ Al-Ghazzâlî’s Mişkât al-Anwâr (The Niche for Lights), s.55, ayrıca bkz. s.79-81.

¹⁰² A Manichaean Psalm-Book, Part II (ed. C. R. C. Allberry with a Contribution by Hugo Ibscher, Stuttgart 1938). Bu eserde mesela: “He gave light with his light to our lamps. Put oil in to them by your faith,” s.23. Veya “our lamps are ready; too, our vessels are full of oil,” s.25. Ayrıca bkz. s. 37, 51, 53, 56, 70, 99, 157, 159, 165, 170, 174, 191, 193, 211.

¹⁰³ G. Widengren, a. e., s.166.

¹⁰⁴ A. e., a. y.

¹⁰⁵ The Odes and Psalms of Solomon (yeniden neşreden: R. Harris and A. Mingana, C. II: The Translation, 1920), s.28, 350, 351, 352. Ayrıca Hz.İsa’nın lâmba ve ayna ile sembolize edilmesi hk. bkz. s.277.

¹⁰⁶ Bu şamdan ile Kur’anda, 24:35’de tarif edilen lâmba arasında çok büyük bir benzerlik vardır. Zira Kur’andaki lâmbanın yağı ne doğudan ne de batıdan gelmeyen kutsal zeytin ağacının yağından alınmıştır. Parlak ve şeffaf nûr dolu yağdır.

¹⁰⁷ Kutsal Hayat ağacı hk. bkz. G. Widengren, The King and the Tree of Life in Ancient Near Eastern Religion (Uppsala Universitets Arsskrift 1951:4). Bölüm III: The king is the tree or plant of life. s.42-56 vd. Bu durumda eski çağlardaki kralın yerini, daha sonra tek tanrılı dinleri insanlığa getiren ve bir bakıma Allahın yeryüzündeki temsilcisi yani elçisi olan peygamberler almıştır. Bu hayat ağacıyla Hz. İsa özdeşleştirildiği gibi, ağacın ışık şeklindeki tasavvuruna bağlı olarak Hz.Muhammed de Kur’an’da “ışıklı bir lâmba” şeklinde zikredilmiştir.

¹⁰⁸ Aynı sembol, Feyzî’nin Şem ü Pervânesinde de bulunmaktadır. Bkz. bu Araştırma.

3. Musevî gnostiklerin geliştirdiği yukarıdaki bu iki sembole bağlı olarak şu anlamı taşımaktadır: Menorah Allahın ışığından bu dünyada tecelli etmiş bir ışık olan (Logos, Nous, ilk akıl)dır. Allahdan insana ve insandan Allaha akıp giden bir ışıktır.
4. Öte yandan menorah Hz.Süleyman'ın şarkılarında görüldüğü gibi Musevîleri kurtaracak olan dini kanunların ışığıdır,¹⁰⁹ Tevrat'tır, Havra'dır.

İslâmi devrede, Kur'an'da ve tasavvufî görüşte lâmba ve şamdan peygamberlerin, velilerin ve de tarikat yolunda yürümekte olan insanın kalbindeki ışıktır. Bu sembolik anlamı dolayısıyla o, insanın kalbi ve kalbin makrokozmosdaki (âlem-i kübrâ) paraleli olan gökyüzünü ve yedi seyyâreyi sembolize etmektedir. Bu bakımlardan bu sembol yukarıda açıklanan islâmiyet öncesi devirlerdeki taşıdığı anlamlara oldukça uygun paralellikler göstermektedir. Şu hâlde Feyzî'nin **Şem' ü Pervâne**'indeki "şem" sembolünün kaynağı açıkça ortada olmakla beraber, islâm sufileri ve şâirlerinin eserlerinde hemen hemen her zaman "şem"le beraber bulunan "pervâne" motifine islâm öncesi kaynaklarda bizim görebildiğimiz kadarıyla rastlanmamaktadır. İslâmî devrede bildiğimiz kadarıyla en erken Attar'ın **Mantıku't-tayr**'ında görülmektedir. Şem' ile Pervâne'nin islâm edebiyatında ilk kullanılışı şüphesiz on ikinci yüzyıldan önceye uzanabilir. Fakat şu anda bu sorun bizi ilgilendiren bir problem değildir. Bu araştırmada bizim problemimiz şudur: Acaba Şem' ile Pervâne'yi beraber bir motif olarak kullanma islâm sanatçılarının bir buluşu mudur, yoksa daha önceki gnostik metinlerde, hatta eski çağa âit metinlerde vardı da bize mi intikal etmedi? Bizim bu ana kadar görebildiğimiz metinler bu soruya cevap vermiyor.

Ancak pervâne sembolünü yaratacak; daha doğrusu taşıdığı iç anlamı bakımından bu sembolün doğmasına zemin hazırlayarak bir takım dağınık, parça parça bilgiler, sembolik imajlar daha eski metinlerde görülmektedir. Bu metinler üzerinde durmadan önce, biz bu metinlere hangi açıdan baktığımızı ve bu bilgileri, sembolik imajları neden bizim "pervâne" sembolümüzle bir araya getirdiğimizi belirtmeliyiz.

Pervâneyi sembolize ettiği "nefs" olarak ele alırsak, o kalbin ışıklı yüzünün, yani iman ışığının sembolize eden şem'in karşısındaki kalbin karanlık yüzüdür. Şem' "ışık" olduğuna göre, pervâne karanlıktır. Esasen "nefs" olduğu için madde ve varlık dünyasına âittir; madde dünyası ise karanlıktır, kötülüktür, ölümdür.

Şu hâlde **Şem' ü Pervâne** hikâyesinde ebedî hayat olan ışık ile aslı ölüm olan karanlık çarpışmaktadır. Hikâyenin sonunda ışık muzaffer olacaktır. Böylece **Şem' ü Pervâne** hikâyesindeki ışık ile karanlığı hikâyedeki teferruatlarından sıyrıp, bu şekilde çıplak görünümleriyle yakaladığımız zaman, onları artık kolaylıkla maniheist görüşteki yaratılış mitolojisine bağlayabiliriz. Çünkü gnostik görüşlerin içinde, özellikle Mani dininde ve mandeizmde karanlık ile aydınlık ve onların arasındaki savaş büyük bir önem taşımaktadır. Şu hâlde acaba biz aradığımız nefsin (pervâne) karanlığındaki bir karanlığı Mani motiflerinde bulabilir miyiz?

Bu soruya cevap verebilmek için önce bütün gnostik görüşlerde ve tasavvufta bulunan şu prensibi dâima göz önünde bulundurmalıyız: Makrokozmosda (âlem-i kübrâ) ne varsa mikrokozmosda (âlem-i suğrâ) da o vardır. İnsan kâinatın bir kopyesidir.¹¹⁰ Şu hâlde insanın yaşadığı şekilde kâinatta da bir aydınlık-karanlık savaşı yaşanmalı veya yaşanmış olmalıdır. Bu savaş, gnostik görüşlerde, özellikle maniheist ve mandeist görüşte, kâinatın ilk yaratılışı sırasında olmuştur. Gerçi tasavvufta ışığın zaferi, bedensel ölüm ve ruhun gökyüzünün ötesindeki eski vatanına geri dönüşü anlamında olmayıp, her kişinin kendi hakikî özünü ve varlığını kazanmasıdır. Bu anlayışa göre insan ruhunun Allaha dönüşü, kendi hakikî varlığını kazanması, sufinin iç dünyasındaki ruhî bir yaşantı şekline girmiş olmasına rağmen, bu da kişinin

¹⁰⁹ Menorah hk. bütün bu bilgiler şu eserden alınmıştır: Erwin R. Goodenough, **Jewish Symbols in the Greco-Roman Period** (Bollingen Series XXXVII C. IV), s.78, 85-87, 95-99.

¹¹⁰ Bu gnostik görüşü K. Rudolph şöyle anlatıyor:

It is the same parallelism between the body and the world: here too the macrocosm corresponds to the microcosm and vice versa. This correspondence appears even in the terminology. It is sometimes difficult, for example in Mandaean texts, to distinguish between individual and the general statements about material and bodily existence: the body is described as a world (and therefore negatively) and the converse. (**Gnosis**, s.67).

"bir başka varlık kazanması" demektir. Şu hâlde bu olay, yukarıda zikredilen genel prensip yüzünden "kâinatın başlangıçtaki varlık kazanmasına" paralel bir durum taşımaktadır.

Ayrıca son modern zamanlara kadar, "insanın yaptığı her eylemin veya ilişki kurduğu her objenin bir realite kazanması için, bunların ilk başlangıçta vukubulmuş veya varlık kazanmış bir arketipi taklit etmesi gerektiği" inancı insan hayatına hâkim olmuştur.¹¹¹ Yani her olay ve her eylem ilk başlangıçtaki arketipini bir kere daha yaşamalıdır. Ancak onu yaşayarak, tekrar ederek ilk başlangıçtaki en mükemmel şekline dönebilir. Şu hâlde insan hakikî varlığını kazanma eylemini yaparken yani ışıkla birleşmek için kendi karanlık nefsinin öldürürken, kâinatın yaratılışı sırasında Işık tanrının, karanlık maddenin sembolü kanatlı ejderhayı (karanlık ve kötü güçleri) öldürmesi eylemini bir kere daha gerçekleştirmiş olacaktır. Böylece kendi zaferini, gerçek realitesini kazanmış olacaktır.

Şimdi bu görüşlerin ışığı altında, insanın karanlığına (pervâne) paralel olan kâinatın yaratılışındaki bu karanlık ve kötü gücün nasıl tasavvur edilmiş olduğunu görelim. Maniheist yaratılış mitine göre, Işık tanrıdan neşet eden ilk ışık Âdem (nous) [veya ikinci ışık (hayatın ruhu)] karanlık güçler ve devlerle yaptıkları savaş sonunda onları öldürüp, derilerini yüzüp, gökyüzünü onların derisinden meydana getirmiştir. Bu devlerin bağırsaklarından dünya toprağını ve kemiklerinden ise dağları meydana getirmiştir.¹¹² Bu ifadenin bir paraleli, asılları Sümer devrine kadar uzanmakla beraber, bugün elde sadece Yeni-Bâbil devrine âit bir versiyonu ile Asurca bir versiyonu bulunan **Enuma Eliş** diye adlandırılan en eski yaratılış efsanesinde bulunmaktadır.

Enuma Eliş'de karanlık, çamurlu sonsuz suları ve düzensizliği temsil eden ejderha ana Ti'amat, çok gürlütu yaparak huzurunu bozan kendi çocukları, genç tanrıları cezalandırmak istediği için, bütün karanlık güçleri ve silâh olarak kendi yarattığı karanlığa âit on bir canavarı¹¹³ toplayarak, tanrılara savaş açar. Eşi korkunç Kingu'yu da bu dehşet verici ordunun başkumandanı yapar. Bu korkunç güçlere karşı atmosfer tanrısı Anu, yeraltı ve yer yüzünün sularının tanrısı tanrı Marduk'un babası Ea (Enki) karşı koymaya cesaret edemezler. Onların karşısına yalnızca Ea'nın oğlu güneş tanrısı Marduk çıkabilir; Ti'amat'la teke tek savaşarak onu öldürür; sonra vücudunu ikiye ayırır. Bir yarısından gökyüzünü, diğer yarısından yeryüzünü yaratır. Yakalayıp esir ettiği kötü tanrıları da yarattığı gökyüzünün belli yerlerine bağlar. Kingu'yu da öldürerek, ondaki kader levhasını elinden alır, kendi kanından ise insanı yaratır.¹¹⁴

Demek ki bütün kâinat, karanlık ve denizle ilgisi olan canavar Ti'amat'ın vücududur. İnsan ise bu karanlık madde ile tanrının dökülen kanının karıştırılması sonucunda yaratılmıştır. Metinden anlaşıldığına göre gökyüzündeki sâbit yıldızlar ve bu arada on iki burç da bu karanlık maddeden meydana gelmiştir. Güneş, ay ve yedi seyre ise genç tanrılar olarak ışıktılar, iyilik ve hayattırlar. Şu hâlde insanın ve kâinatın yapısı aynı maddedendir ve her ikisinin kaderi de birbirine benzer olmalıdır. Nitekim kâinatı da insanı da idare eden, onların kaderlerini çizen tanrılardır. İnsan tanrılara hizmet etmek için yaratılmıştır. Kâinatın maddesini meydana getiren bu ejderha Ti'amat'ın (İblis el-kadîm) şekilce nasıl bir şey olduğu İbn el-Nedîm'in Fihristinde şu ifadelerle tasvir edilmiştir:

His head is the head of a lion and his body like the body of a dragon (great serpent). His wing is like the wing of a bird, his tail like the tail of a great fish and his four feet like the feet of a beast of burden.¹¹⁵

¹¹¹ Mircea Eliade, **The Myth of the Eternal Return or Cosmos and History**, s.3-7, 18. Özellikle bu konu hk. I. Bölüm, Archetypes and Repetition, a. e., s.3-48.

¹¹² B. F. C. Burkitt, **The Religion of the Manichees**, s.27-28.

¹¹³ **Enuma Eliş**'de bu yılan canavarların bazılarının adları verilmiştir. 140. She set up the viper, the dragon, and the lahamu 141. The great lion, the mad dog, and the scorpion-man 142. Driving storm demons, the dragonfly, and the bi(son), bkz. A. Heidel, **The Babylonian Genesis**, s.23-24. Dikkat edilirse, bu canavarların daha sonra gökyüzünde sâbit yıldız kümeleri şeklinde varlık kazanacakları fark edilebilir. Ti'amat'ı yenen Marduk bunları yakalayıp gökyüzünde bağlamıştır. Bu hususta bkz. E. Douglas Van Buren, **The Dragon in Ancient Mesopotamia** (Orientalia, 15 1/2 1946) s.16. Ayrıca, karanlık kâinatın maddesine âit olan bu canavarların arasındaki dragonfly "Yusufcuk, büyük uzun kanatlı sinek" ile insan karanlığını temsil eden küçük pervâne arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

¹¹⁴ A. Heidel, a. e., s.18-63, özellikle s.40-41, 47.

¹¹⁵ **The Fihrist of al-Nadîm** (Tercüme eden ve neşri hazırlayan: Bayard Dodge, Columbia Univ. Press, London 1970), C.II, s.778, ayrıca bkz. G. Widengren, **Mesopotamian Elements in Manichaeism**, s.31. Dikkat edilecek olursa bu ejder kâinatta, havada, suda, toprakta ve toprak altında bulunan bütün

Bu ejderha mandeist Ginza'da ise kartal kanatlı, aslan başlı, göğsü kaplumbağa göğsü gibi ve eli ayağı yılanı (beast) gibi tasvir edilmiştir.¹¹⁶ Widengren, Mani ve Manda metinlerinde bu şekilde tarif edilen bu canavarın benzerlerini eski Mezopotamya'nın heykellerinde ve reliyeflerinde görmek mümkündür diyor. Bilhassa Mezopotamya'ya âit silindir şeklindeki mühürlerde bu canavarın değişik görünümlele ikonografik şekilleri vardır. Adı da "kanatlı ejderha"dır. Ancak her zaman kanatlı şekliyle görünmemesine rağmen çoğunlukla yılan benzer ayakları olan bir ejderhadır. Özellikle, E. Douglas Van Buren, Yaratılış Efsanesi'ndeki (Enuma Eliş), Ti'amat'ın yarattığı korkunç ejderler arasında **uşumgal** adını taşıyan bir ejderhanın aslan pençeli, iki kanadını iki tarafa yaymış çok büyük bir çekirgeye benzediğini ve bu yaratığın başka tanrıların (meselâ Ninurta) kahramanlıklarını anlatan şiirlerde de zikr edildiğini söyler.¹¹⁷

Enuma Eliş'te zikredilen Ti'amat'ın şekli ise Mani ve Manda metinlerinde ve onlardan naklen islâmî metinlerde olduğu gibi kanatlı, karadaki, havadaki ve sudaki hayvan türlerinden bir parçayı kendisinde bulundurarak, kâinatı temsil eden, fakat çoğunlukla yılan ile ilgili bir ejderhadır. Aynı ejderha, bütün diğer gnostik görüşlerde milâdın ilk yıllarından itibaren kâinatın bütününe sembolize etmeye devam etmiştir. Bu kuyruğu ağzının içine girmiş olarak bütün kâinatı saran ejderhanın karanlık olan üst kısmı dünyadır; aydınlık olan aşağıdaki yarısı ise gökyüzüdür. K. Rudolph'un ifadesiyle şöyledir:

The whole is an ancient symbol for the cycle of eternal being, which gnosticism also used to characterise the cosmos.¹¹⁸

Nitekim Act of Thomas'da siyah yılan hakkındaki üçüncü hikâyede siyah yılan kendini şöyle tanıtır: I am reptile, the son of reptile, and harmer, the son of harmer.¹¹⁹

Şüphesiz bu kara yılan makrokozmosdaki yılan ejderin, mikrokozmosdaki bir paralelidir.

Şurası kesin ki eski Yaratılış Efsanesi'nde ve gnostik sistemlerde bulunan kozmik ejderi, ve bu ejderin şeklinin nasıl olduğunu islâmiyetin ilk devirlerindeki islâm düşünürleri ve mutasavvıfları bilmekteydiler.¹²⁰

varlıkların şekillerini bünyesinde toplamıştır. Yani kâinatın bütünüdür.

¹¹⁶ G. Widengren, a. e., s.32.

¹¹⁷ A. e., s.16-17. Ayrıca bkz. G. Widengren, Mesopotamian Elements, s.32-33, not 2, 34.

¹¹⁸ Gnosis, s.67-70, 70-71, 223'de bu dünya ejderinin orijinal bir resmi bulunmaktadır. Resim milâdî 3.yy'a âit bir büyü olup üzerinde Yunanca yazılar vardır. Aynı ejderin şekli 70. sayfada çizilmiştir. Aynı zamanda kitabın kapak resmidir. Gnostik görüşlere göre kâinat: Dış yapısı itibarıyla kâinatın yapısı eski kozmik sistemlerden ve Ptolemy'nin anladığı kâinatın farklı değildir. Dünya merkezdedir. Onun etrafını hava -atmosfer- çevirmiştir. Ondan sonra yedi gezegen yıldızın ve on iki burcun felekleri iç içe olarak sekiz felek hâlinde dünyanın etrafını sarmıştır. On iki burç ile yedi gezegenin arasında kozmik ejder yılanı bulunmaktadır. Kuyruğu ağzının içinde olarak 7 feleğin üstünde kâinatı sınırlı sarmıştır ve dünyayı tamâmen ilahî yüceliğin bulunduğu kutsal bölgeden ayırmaktadır. Bu yedi felekten beşi bu kozmik ejderin kötü güçleridir. İnsana ve dünyaya onlar hükmetmekte, insanın kaderini onlar ellerinde tutmaktadır. İnsan onların tutsağı olmuştur. Bu felekleri aşarak insanın asıl vatanına dönmesi bu yüzden çok güçtür. Kapılar veya kuleler diye anılan bu feleklerden geçebilmesi için insanın bilgisi, büyüye ihtiyacı vardır. Feleklerin kötü olduğu düşüncesinden ötürü gnostikler eski çağdan çok farklıdır. (Bkz. Gnosis, s.67.) Aynı kötü felek düşüncesi islâm dünyasına da geçmiştir. Hem halkımız hem de şairlerimiz kendi kötü kaderlerinden şikâyet ederken "ah felek ah felek" diyerek Allahtan değil, felekten şikâyet ederler.

¹¹⁹ W. Wright, Apocryphal Acts of Apostles, vol.II (1871) s.71.

¹²⁰ En azından manieist metinlerdeki ejderin tarifini yapan İbn el-Nedîm (935-990/991) onuncu yy.da eserini yazdığı zaman bu bilgilerin bir çoğunu yazılı kaynaklardan, büyük bir kısmını da sözlü olarak toplamış olabilir. (The Fihrist of al-Nadîm, C. I, Introduction XIX.) Muhakkak ki bütün bu bilgiler islâm kültürüne çok değişik kaynaklardan girmiştir. Bizim gayemiz burada bu bilgilerin islâmiyete hangi yollardan ve kaynaklardan girdiğini ortaya koymak olmadığı için, bu çalışmada üzerinde durulmamıştır. Fakat islâmiyetin doğuşundan bir yüzyıl sonra VIII.yy'daki Bizans kaynaklarında hâlâ Enuma Eliş'in tercümesinin yapıldığını burada belirtmek istiyorum (A. Heidel, aynı eser, s.75-77) İşte bütün gnostik görüşlerin, özellikle Mani dininin gelişip yayıldığı topraklar üzerinde doğan islâmiyete bu bilgilerin hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan, özellikle müslüman olup, kendi eski dinlerindeki kültür unsurlarını anlattıkları hikâyeler ve çeşitli konularla islâmiyetin içine sokan kişilerin yoluyla girmiş olmaları mümkündür.

Meselâ Enuma Eliş, Tevrat ve Kur'an arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle tanrı Marduk'un 50 unvanı ile islâmiyette Allahın 99 adı arasında öyle ortak benzerlikler vardır ki Enuma Eliş'i İngilizceye çeviren A. Heidel bu benzerliklere işaret etmekten kendini alamamıştır. (Bkz. A. Heidel, s.60).

İşte islâm dünyasında sufiler ve sanatçılar Allahın nûrundan bir nûr olan insan ruhunu eski geleneğe uyarak lâmba ile, şamdan ile, mum ile sembolize etmişlerdir. Karanlık, kötülük ve ölüm demek olan nefse bir sembol bulmaları gerektiğinde, yine eski geleneğe uyarak çok iyi bildikleri eski Bâbil'in ve Mani dininin yaratılış efsanelerinde kâinatın maddesini, kötülük prensibini temsil eden kanatlı ejderden ilham almışlardır. Tabii ki bu ilhamı, ışık ile onun etrafında dönerek ölen pervâne fenomeniyle birleştirmişlerdir. Eğer **Şem' ü Pervâne** hikâyesinde sadece dünyevî aşk mâcerası anlatılsaydı veya sadece Şem' ile Pervâne'nin tabii ilişkileri ifade edilmek istenseydi, o zaman bu düşüncemize itiraz etmek mümkün olurdu. Çünkü Şem' ve Pervâne'nin gerçekteki ilişkisini seyretmek bu çeşitten hikâyelerin yazılması için yeterdi. Fakat Şem' ve Pervâne tasavvufî bir dünya ve insan anlayışını sembolize etmeğe başlar başlamaz, bu görüşlerin beraberinde sürükledikleri eskiden beri kullanıla gelmiş sembollerin araya girmesi kaçınılmaz olur. O zaman ilahî ışığı Şem' temsil edince, nefsi de Pervâne temsil etmelidir. Çünkü makrokozmosda maddî nefsin (karanlığın) sembolü olan feleklerin kendi yıldızlarının (ışıklarının) etrafında ebedî olarak döndükleri düşünülürse, mikrokozmosda, felekler ve yıldızlarına (ışıklarına) paralel olarak, ışık-karanlık (ruh-nefs) ilişkisinde ışık yani ruh mum ve lâmba ile temsil edilince karanlığı yani maddeyi, Şem'in etrafında aynı muntazam dairevî hareketlerle dönen pervâne imajından başka hangi imaj daha güzel temsil edebilirdi!

Böylece kâinatın ilk yaratılışında güneş (ışık) tanrısı Marduk ile karanlık ve kötülük timsali, aynı zamanda feleklerin ve yer yüzünün maddesi olan Ti'amat arasındaki savaşı ve Ti'amat'ın yenilgisini, her insan kendi aydınlığının kendi karanlığına karşı kazandığı zaferle bir kere daha yaşamış ve tekrarlamış olur. Yani ilk yaratılıştaki âna dönüp orada yeniden varlık kazanmış olur.

Ayrıca unutmayalım ki Ti'amat yılan âilesinden bir ejderdir. Yani o, yerde sürünen sürünenler türünden bir yaratıktır. Bu türden hayvanlar arasında küçük kurtlar, tırtıllar hatta ipek böceği dahi yer almaktadır.¹²¹ Bu küçük tırtılların koza bağlayıp kelebek olarak yeni bir biçimde yeni bir hayata doğdukları da bir gerçektir. Nitekim bizim hikâyemizde "nefs," kendi gayretleriyle tırtıl olma durumundan kurtularak pervâne¹²² derecesine yükselmiş ve ışığa kavuşmayı hak etmiştir. Üstelik bu küçük kurt veya

Ayrıca Enuma Eliş'teki bazı ifadeler de Kur'andaki ifadelere çok benzemektedir. Kur'anda geçen "Kâle kun fe-ye kun" "Ol der ve olur" ifadesi Enuma Eliş'de "At his command" "Let there be creation" (Heidel, s.5) ifadeleri birbirine çok yakın anlamlıdır.

Yine "Allah yerlerin ve göklerin nûrudur" (K. 24:35), ile Enuma Eliş'te güneş (ışık) tanrısı Marduk için söylenen "the King of gods of heaven and earth" (Heidel, s.47) ifadeleri de birbirine çok benzer. Bundan başka Kur'anda zikredilen "levh-i mahfuz" ile yaratılış destanında bulunan "kader levhası" (Heidel, s.42) arasında yakın bir ilişki vardır. Kur'an ve Enuma Eliş arasındaki paralellikleri burada tek tek saymamıza yerimiz müsait değildir. Fakat bu ikisi arasındaki ilişkileri tespit etmek çok ilginç ve kültür tarihi bakımından çok faydalı bir çalışma olacaktır. Biz, burada ancak bir bilgi vermek amacıyla bu konuya değindik. Enuma Eliş ile Tevrat arasındaki benzerlikler için ayrıca bkz. Heidel, aynı eser, Bölüm III "Old Testament Parallels," s.82-140.

Ayrıca G. Widengren Musevîlerin tanrı anlayışı ile eski çağda Bâbil ve Asur'daki tanrı anlayışlarının birbirinden pek farklı olmadığını, dil ifadelerini karşılaştırarak şu çok kıymetli eserinde ortaya koymuştur: **The Accadian and Hebrew Psalms of Lamentations as Religious Documents, a Comparative Study** (Uppsala 1936), özellikle bkz. Bölüm I, s.35-73.vd.

¹²¹ Nitekim XV.yy.Osmanlı şâiri Ahmed-i Dâî'nin Çengnâmesinde, çengi meydana getiren unsurlardan bir tanesi ipek tellerdir. Böceğin kozalarında elde edilmiş olan bu ipek teller, aynı zamanda bu dünyaya atılmış, geldiği yere dönmeyi arzulayan insanın nefsini teşkil etmektedirler. Kutsal hayat ağacının yapraklarıyla beslenmiş olan bu ipek böcekleri, bir kelebek olarak bu dünyaya inmişlerdir ama, bu dünyada hemen bir böceğe, tırtıla dönüşmüşlerdir. Kendi karanlık kozalarında kapalı kalmışlar ve geldikleri yere geri dönememenin ıstırapıyla yanıp, inlemektedirler; geri dönebilmeleri için yeniden kelebek şekline girmeleri, tırtıl olarak bu vücutlarını tamamen yok etmeleri gerekmektedir. Bkz. G. A. Tekin, **Çengnâme** (Sources of Oriental Languages and Literatures).

¹²² Nitekim Attar'ın Mantıku't-tayrını XIV.yy'da Türkçeye çeviren Gülşehrî Şem' ile Pervâne hikâyesini anlatırken tırtılın, kurt durumundan kelebeklik mertebesine eriştiğinin gösterebilmek için pervâne yerine Türkçe "kelebek" kelimesini tercih etmiştir.

Aynı şekilde yine XIV.yy.ın başlarında yazıldığı tahmin edilen Risâletü'l-İslâm'da yazar ışık ve pervâne yerine ışık ve kelebek kelimelerini kullanmıştır (bkz. burada not 100; Ş.Tekin nüshası, vr.22a) Ayrıca bkz. Gülşehrî, **Mantıku't-tayr** (Önsöz: A. S. Levend, tpkî basım, TTK, Ankara 1957) s.280-284.

Oysa hikâyenin başı "Dâstân-ı Şem' ü Pervânegân"dır. Başlığı Attar'dan aynen almış olabilir. Ama

tırtılın sözkonusu ejderle ilişkisini ortaya koyan bazı delillerimiz de bulunmaktadır. Bunlardan birisini E. Van Buren vermektedir. Onun verdiği bilgiye göre Anglo-Sakson efsanelerinde bu ejder “loathly worm” yani tiksindirici kurttur.¹²³ H. Jonas ise gnostik sembollerden bahsederken kozmik ejderle karşılaşan bir kahramanın bu ejderi “dünya kurtlarının kralı” olarak takdim ettiğini bildirir; ayrıca bu karanlığın maddesi olan ejderin suyla ve denizle ilgili olduğunu da ifadelerde görmüş oluruz. Meselâ bir Manda metninde “I am a great man . . . who dwelt in the sea . . . until wings were formed for me . . .” şeklinde anlatılan sudaki insan maddesinin kurt olması gerekir ki, kanatlanabilsin. Suda ilk yeşeren varlığın küçük kurtlar olduğunu da biliyoruz.¹²⁴ Üçüncü delilimizi İbn el-Nedîm vermektedir. Gnostik sistemlerden biri olan Cancâyur mezhebinden söz ederken, İbn el-Nedîm, ışık dünyasından küçük bir ışık çalan bir kadının (nefs, madde) bir kurt gibi aktif bir hâle geldiğinden ve göğe yükseldiğinden bahseder: “When light appeared to the female, the world of the living stole a little of that light. Then she became active, like a worm, rising up.”¹²⁵ Büyük bir ihtimalle bu küçük kurt kanatlanmış ve gökyüzüne doğru yükselmiştir.

Bu bilgilere, Pehlevice Kâr-Nâmak-i Artakshatr-i Pâpakân adlı eserdeki bir efsaneyi de ekleyebiliriz.¹²⁶ Sasan’ın oğlu Erdeşir’in hayatını ve Sasanî imparatorluğunun kuruluşunu anlatan ve miladî VII. yy’a âit olan bu eserde aynı kurt motifine rastlanır. Kâr-Nâmek’de ve kaynaklarından biri bu eser olan Şehnâme’de (XI.yy) Erdeşir’in savaşarak öldürdüğü Haftan-Bâkht “yedi kurtarılmış” ve Şehnâme’deki Hafta-Wâd “yedi kurtarılmış oğul” adlı bu kurt yedi seyyâreyi, şeytanı, kötülüğü temsil etmektedir. Böylece bu kurt madde dünyasını, kötülüğü temsil etmesi bakımından, Bâbil diliyle yazılmış olan “Yaratılış Efsanesi”ndeki maddenin, karanlığın, kaosun ve kötülüğün sembolü olan ejder Ti’amat ile bazı paralellikler gösterir. Şöyle ki Erdeşir bir imparatorluğun kurucusu olması sebebiyle Yaratılış Efsanesinde kâinatı ve varlığı yaratmış olan güneş tanrısı Marduk’un paralelinde bulunmaktadır. Zira her yeni olgunun ve varlığın varlık sahasına çıkışı, kâinatın ilk kuruluşunda vukubulan olayları kendisine bir model olarak almasıyla ve onları yeniden tekrar etmesiyle mümkün olabilir.¹²⁷ Çünkü ancak bu yolla ilk başlangıç noktasına geri dönülerek, her şeyin varlık sahasına çıkışı sağlanabilir, ve böylece o olgunun veya varlığın da var olması sağlanabilir. Şu hâlde Kâr-Nâmek’de ve Şehnâme’de ejderha Ti’amat’ın paralelinde bulunan kötülük ve karanlık bir kurt (fa. **kirm**) olarak sembolleştirilmiştir. Ancak bu kurt, bildiğimiz alelâde küçük bir kurt da değildir. Bu kurt, bir öküz ve bir koyunun kanını bir öğünde içen bir varlıktır. Ama açık olarak belirtildiğine göre bir ejderha da değildir; o büyük, muazzam bir kurttur. Ayrıca bu efsanede Erdeşir’in kurdu öldürmesiyle Marduk’un Ti’amat’ı öldürmesi arasında da uzaktan bir benzerlik görülmektedir. Erdeşir ateşte eritilmiş sıcak bakırı ve diğer madenleri, bir öküz ve bir koyunun kanını içmek üzere bekleyen canavar kurdun açılmış ağzına döker. Marduk ise Ti’amat ile savaşırken, Ti’amat’ın yüzüne kötü bir rüzgâr gönderir. Ti’amat, Marduk’u yutmak için ağzını açmıştır; kötü rüzgâr onun ağzından içeriye girerek, karnına kadar Ti’amat’ın bütün vücudunu şişirdiği için Ti’amat ağzını kapayamaz ve Marduk’un oku kolayca Ti’amat’ın ağzından içeriye girerek onu parçalar.¹²⁸ Marduk’un güneş tanrısı olduğunu ve fırtına tanrılarıyla ilişkisi bulunduğunu göz önüne alırsak, onun nefesinin ne kadar sıcak bir rüzgâr olabileceğini ve bir ok hızıyla düşmanına doğru eseceğini kolayca tasavvur edebiliriz. Aslında Kâr-Nâmek’de de Erdeşir ve maiyyeti rüzgâra benzetilmiştir. Böylece Yaratılış Efsanesindeki karanlığın, kaosun ve kötülüğün sembolü ejderha Ti’amat ile milâdın ilk yıllarında gelişen gnostik düşüncedeki, merkezde dünya olmak üzere yedi feleği en dıştan onu bir çember gibi saran, maddeyi ışık dünyasından ayıran ve kuyruğu ağzının içinde tasavvur edilen maddenin, bu dünyanın, yedi feleğin ve yedi yıldızın sembolü ejderha-yılan¹²⁹ ve Erdeşir’in hükümdar olabilmek, ilahîlik kazanabilmek için savaşmak zorunda

kaldığı kötülüğün, yedi seyyârenin sembolü kurt azmanı, ve son olarak İbn el-Nedîm’de X. yy’da hâlâ unutulmamış olan maddenin kurt olarak tasavvuru, bize maddenin ve kötülüğün sembolü olarak ejderhadan kurda doğru zaman içinde uzanan bir yol olduğunu göstermektedir.

Nihayet XIV. yy’da Gülşehrî’de ve **Risâletü’l-İslâm**’da¹³⁰ bu sembol kelebeğe yani pervâneye dönüşen “kurt” tırtıl ve ipek böceği oluyor. Kurdun kelebeğe dönüşümü, maddenin kendini yeni bir varlığa dönüştürmesi, bir bakıma maddenin ölümü ve başka bir biçimde yani kelebek (pervâne) biçiminde, başka bir hayata doğuşu demek oluyor. Bu durumda, ancak kelebek olmak suretiyle ışığa kavuşmak mümkün olacağına göre, kelebek olmak insan ruhunun belli bir mertebeye ulaşmış olmasıdır. Bu mertebede insan ruhu, maddenin kötülüğünün farkına varmış ve nefsin isteklerine (**nefs-i levvâme**) hayır demekle kendi maddesine karşı ruhanî bir zafer kazanmış olur. Mutasavvıflar nefsin bu mertebesine **nefs-i emmâre** derler. Nefs-i emmâre, kendisini tamamen maddesinden yani nefsinin şeytanından soyabilirse ilahî ışığa kavuşacaktır. İşte nefs-i emmâre, yani kelebek, (pervâne) bu eserde ilahî ışığa kavuşmak için mumun etrafında, yedi feleğin devamlı güneşin etrafında döndüğü gibi, hiç durmadan dönmektedir.

Şu hâlde güneş tanrısı Marduk makrokozmosu yaratırken yok ettiği karanlık kötü güç Ti’amat kanatlı bir ejderse, Erdeşir’in de makrokozmosun paralelindeki mikrokozmosda, yani dünyada Marduk’unkine benzer bir hükümlanlık elde etmek için öldürmek zorunda kaldığı düşmanı, dev büyüklüğünde bir kurt ise, mikrokozmos da, insan kendi hakikî varlığını kazanırken yok etmesi gereken mâhiyetçe kâinatla aynı olan nefsin, şekil bakımından bu kanatlı ejdere veya dev çekirgeye ya da bir dev yusufluğa (uzun kanatlı büyük sinek)¹³¹ veya dev gibi bir kurda benzeyen ve menşe bakımından ejderle aynı türden olan, ama güç ve büyüklükte ona nazaran bir nokta olan pervâne olarak niye düşünmesin. Kaldı ki insan da koca kâinatın karşısında küçücük bir noktadır.

Burada son olarak Attar ve N. Dâye ile çağdaş ve onlardan biraz sonraki yıllarda Konya’da M. C. Rumî’nin başlattığı semâ ile Şem’ ü Pervâne hikâyesi arasında bir ilişki kurmak istiyorum. Şeyhin nezâretinde dervişlerin dönerek yaptıkları semâ yakından incelenirse şöyle bir görünüm karşımıza çıkar: Semâ’nın başında ellerini omuzlarına çapraz bir şekilde koyarak hareketsiz bekleyen dervişler, ağır yürüyüşlerle şeyhin önüne gelirler; onun elini öperler ve ondan (şevk) ışık aldıktan sonra dönmeğe başlarlar ve yavaş yavaş kollarını bir pevânenin kanatları gibi açarak dönerler. İlk önce elleri omuzlarında bağlı, hareketsiz duran derviş, nurdan habersiz, henüz ışığı görmemiş, maddesinde hapsolmuş bir varlıktır. Yani henüz pervâneye dönüşmemiştir; kozasının karanlığında hapsolmuş bir tırtıldır. Ama bir şem’ olan şeyhinin ışığını gördükten sonra yavaş yavaş kollarını açar ve kozasından kanatlanarak çıkıp şem’in etrafında dönen bir pervâne gibi şeyhinin etrafında dönmeye başlar. Dört selâmdan ibaret olan semâdaki bu dört mertebe ile bizim hikâyemizdeki pervânenin geçtiği dört merhalede de dikkate değer paralellikler vardır. Ayrıca başka aynı sembolik ifadeler ve unsurlar hem semâda hem de Şem’ ü Pervâne hikâyesinde yer almaktadır. Ancak bu konudaki geleneksel mevlevî yorumları benim burada ileri sürdüklerimden bambaşka bir yöndedir. Esasen benim gayem, semâ’nın Şem’ ü Pervâne ile temsilî ilişkisini kısaca göstermekten ibarettir.

Bütün bu ilişkileri daha ayrıntılı bir biçimde, tarihî verilerin ışığında bir başka münasebetle yeniden ele almak istiyorum. Onun için burada daha fazla bilgi verilmedi.

metnin içinde bütün pervâneler kelebek şeklindedir. XIV.yy’da pervâne yerine kelebek kelimesinin kullanılması, bizi biraz düşündürüyor.

¹²³ E. D. Van Buren, *The Dragon in Ancient Mesopotamia*, s.1.

¹²⁴ H. Jonas, a. e., s.117.

¹²⁵ *The Fihrist of al-Nadim*, C. II, s.808.

¹²⁶ Bkz. E.G. Browne, *A Literary History of Persia* (4 cilt Cambridge 1956), C. I, s. 137-150.

¹²⁷ Bkz. burada not 111.

¹²⁸ Bkz. A. Heidel, a. e., s.40.

¹²⁹ Bkz. burada not 118.

¹³⁰ Bkz. burada not 122.

¹³¹ Bkz. burada not 113, 117.

II. Şem' ü Pervâne'nin tenkidli metni.

Kitâb-ı Şem' ü Pervâne yâ te'lîf-i Feyzî Çelebî
Gufira zunûbuhu temmet.

1b

- 1 Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Câmi'ü esmâ'i'llâhi'lkerîm¹
- 2 Şecere-i buk'a-i hikmet-i ilâh
Gülzâr-i medd-i bi'smillâh
- 3 Bâsı oldu bereket-i cümle nâs
Seyf-i kâti' sini vesvâs-i hannâs²
- 4 Mîmi hem menba'ı enhâr-ı 'ulûm
Hemîşe çeşme-i hayât-ı 'umûm
- 5 Lafzatu'llâh oldu kaşr-ı cennât
Teşdidi şan anda eşcâr <u> nebât
- 6 <İ>sm-i Rahmân anda şan bâb-ı ihsân
Haşîn rahîm penâh-i ehl-i 'işyân
- 7 Hamd ü şenâ ol Hudâya kim ancak
Bu gül-zâre virdi bunca revnâk³
- 8 Fâtih-i cemâl-i 'arûs-ı vücûd
Şâhib-i 'âlem-i ma'dûm <u> mevcûd
- 9 Kâşif-i sırr-ı nûkte-i lâ-reyb⁴
Pâdişâh-ı serâ-yı 'âlem-i gayb
- 10 Ey Hâlik-i burc ile çarh-ı felek
Kârûna hayrândur üns <ü> melek⁵
- 11 Sehîl şeydür yanûnda kevn <ü> mekân
Mîlketüñe nisbet zerredür cihân
- 12 Hikmetüñi niçe fehm ide 'ukûl⁶
Evşâfuñ kıl <u> kâli itmez kabûl
- 13 Bize bu yeter hemân iy zât-ı pâk
Belki naşş-ı kâti'dur "mâ 'arefnâk"⁷

¹ Vezin eksiktir, birinci mısradâ 11 hece yerine 8 hece, ikincisinde ise 10 hece bulunmaktadır. Câmi'ü esmâ için bk. Ahmed Avni Konuk, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi** I. cilt Hazırlayanlar: Dr. Mustafa Tahrâli-Dr. Selçuk Eraydın, Dergâh Yayınları (İstanbul 1987), s.11 vd.

² K 114:4. Kur'an'ın şu neşri kullanılmıştır: A. Fikri Yavuz, **Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâlî Âlisi** (İstanbul 1967).

³ virdi, viripdi şeklinde okunursa vezin düzeliyor. İkinci mısra bir hece eksiktir.

⁴ sırr-ı, sırrı şeklinde yazılmıştır; lâ-reyb: K 32:4. Birinci mısradâ bir hece eksiktir.

⁵ K 21:32,33; 25:61. hayrândur, hayrândurur şeklinde okunursa vezin düzeliyor

⁶ K 2:216

⁷ "mâ 'arefnâk" hadîs-i kudsîdir; "lev-lâk" hadîs-i kudsîdir; bk. N. Dâye, **Mirşâdü'l-İbâd**, (Farsça neşir:M. Emin Riyâhî, Tahran 1973), s.679: fihrist-i ahadîs.

Feyzî Çelebî . Şem' ü Pervâne

2a

- 14 'Aczi izhâr eyledi şâh-i "lev-lâk"⁸
Olmasun mı 'aql-ı beşer bunda çâk
- 15 Ol ki fakîr eger şâhib-i tâcdur
Yine her huşûşda saña muhtâcdur
- 16 Senüñdür her şey'de kuvvet <ü> kudret
Saña mahşûş ancak kahr ile kuvvet⁹
- 17 Kimine idersin lûtf ile ihsân
Kimini kılursun hâk ile yeksân¹⁰
- 18 Senüñ rahmetüñe nihâyet yok
Hem lûtf <u> ihsânüña gâyet yok¹¹
- 19 Niçe gele beyâna bunca kemâl
Oldum evşâfuñda münkâti' <vü> lâl
- 20 Kudretüñe senüñ budurur iğbâr
'Âlemi iki harfdan eyledüñ var¹²
- 21 Şifâtuñdur senüñ Allâhu's-samed¹³
Şânuñdurur kul huva'llâhu ahad¹⁴
- 22 Eyledüñ beşerde nuţkile zebân
Aña kufl eyledüñ bu günc-i dehân
- 23 Ne ki var hep kudretüñle kâ'imdür
Şanma sen anı ey gâfil kadîmdür
- 24 Cümle fânî velî oldur bî-zevâl
Kâdir <ü> Hayy <u> Kayyûm <u> Zü'l-celâl¹⁵
- 25 Felek-i devvârı kılduñ zî-hükûm
Aña sipâh oldu kevkeb ü encüm¹⁶
- 26 Hâkikatde Kibriyâlık senüñdür
Yirde gökde pâdişâhlık senüñdür¹⁷
- 27 Zihî kudret Feyziyâ Rabbü'l-vedûd
On sekiz biñ 'âlemi itdi mevcûd

II. Merâtib-i Tahmîd ve Fâyik-i Tevhîd ki evşâfından 'aql-ı beşer münkâti' olmuşdur

- 28 Hamd eyleyelüm Hudâya cân ile
Şükr idelüm a'zâ vü cismân ile

⁸ "lev-lâk" hadîs-i kudsîdir; bk. N. Dâye, **Mirşâdü'l-İbâd**, (Farsça neşir:M. Emin Riyâhî, Tahran 1973), s.679: fihrist-i ahadîs.

⁹ K 23:84,88; 30:19; 33:17; 38:65; 40:16

¹⁰ Bu ve bundan sonraki beyit: K 29:62; 30:5; 32:13; 34:39; 39:36,37; 52:53.

¹¹ Veznin 11 hece olabilmesi için her ikisinin de yokdur şeklinde okunması gerekmektedir.

¹² kun "ol!" bk. K 2:117, 19:35, 36:82, 40:68.

¹³ allâhu's-samed: K 112:2

¹⁴ Yukarıdaki K 112'nin başı: İhlâs sûresi.

¹⁵ K 20:111; 21:35; 25:58; 57:3,31 ve başka yerler.

¹⁶ K 21:32,33; 36:37-40.

¹⁷ K 25:2,59; 37:6.

2b

- 29 Kim ki Hakk yolında uş fenā buldı
Ol ʿālem-i maʿnide bakā buldı
- 30 Bilelüm kimdür <ür> ol bî-enbāz¹⁸
Dāne-çin ola bize ħirmen-i rāz
- 31 “Men ʿaref” sırrı bize ola ʿayān¹⁹
Olavuz tā ki Hakk katında mihmān
- 32 Kim ki şükri dilinde ider ʿāʾid
Ḥudā <a>nuñ niʿmet<in> eyler zāʾid²⁰
- 33 Ol ki şükür itmiyor niʿmet-küfrān
Anuñ zevki olur gün be-gün noķşān
- 34 Şükri vardı ziyān eyler her dem
Ḥiyānetle ʿālemde ürdükçe dem²¹
- 35 Müşkirden şükri sen eyle izdiyād
Ḥāne-i niʿmetüñ hem eyle bünyād
- 36 Biḥār kim kaṭradur bu ʿakla nisbet
Vaşında zerredür bu ṭabʿ-ı zillet
- 37 Zātı teşvişden ve ḥayālden ʿarīdür²²
Asīb<den> <ve> guşşadan pāk berīdür
- 38 Cihānı kimdurur iden münevver
ʿAyn-ı ʿibretle ider Hakkā nazar
- 39 Bu cihānı yoğken var iden kimdür
Nūr ile zulmātı ḥalk iden kimdür²³
- 40 Neden buldı neşv ü nemā yirle nār
Neden peydā oldu böyle eşcār
- 41 Feleke şemsi kimdür <ür> iden şāh
Hem kevākib ü encüm aña sipāh²⁴
- 42 Niçün tecrīd itdi ihtiyār ʿIsā
Niçe mevtāyı eyledi ihyā²⁵
- 43 Saña besdür hemān cānā āsumān
Zīrā oldu ʿāleme āyīne-dān
- 44 Bātın tırurken sen bārize bakma
Zātı var iken sen ʿarīza bakma
- 45 Seni irşād idiser ey ehlüʾllāh
Hidāyet-i “lā ilāhe illāʾllāh”²⁶

¹⁸ Hece doldurmasına rağmen mısırada bir hece eksiktir.

¹⁹ Hadīs, bk. N. Dāye, *Mirşādü'l-ʿİbād*, (Farsça neşir), s.680: fihrist-i ahadīs.

²⁰ K 17:83

²¹ Birinci mısraın vezninde bir hece eksiktir. ürdükçe: “sürdükçe” veya “urduķça” şeklinde okunsaydı, mânâ daha uygun olurdu.

²² Vezin icâbı teşviş okunmalı veya bu kelimedden sonra gelen ve fazladır.

²³ K 2:169; 3:190; 29:61; 39:5,46,62; 40:57; 41:37; 78:10-12. yoğken: metinde yoğiken şeklindedir.

²⁴ K 37:6; 41:11-12; 71:15-16.

²⁵ K 2:87; 3:49.

²⁶ K 23:116; 27:26; 37:35; 39:6; 40:62.

- 46 Cehd eyle nefsiñe olasıñ gālib
Mā sivādan geçüp ol Hakkā ṭālib
- 47 Evvelidür āhırıdur ol Allāh
Leyse bākī fiʾd-dāreyni sevāʾllāh²⁷

III. Der naʿt-ı Seyyidiʾl-Enbiyāʾ ve Seyyidiʾl-Aşfiyāʾ Muḥammedüʾl-Muṣṭafā ʿaleyhiʾs-selām^{3a}

- 48 Silk-i dürr-i şādef-i ʿālem-i gayb
Kāşif-i iķnāʿ-i ʿarūs-ı lā-reyb²⁸
- 49 Fātiḥ-i rumüz-ı “Kābe Kavseyn”
Resül-i şefiʿ-i “Men fiʾd-dāreyn”²⁹
- 50 Nükte-dān-ı muʿammā-yı “Mā evhā”³⁰
Maḥzar-ı elṭāf-ı Ḥuda “Ev ednā”³¹
- 51 Faḥr-ı ʿālem maḥbûb-ı Rabbüʾl-vedūd
Pādişāh-nişin-i maķām-ı Maḥmūd³²
- 52 Bāʿis-i ḥilkat-ı vücūd-ı kevneyn
Ḥātemüʾn-nebi resülüʾş-şakāleyn³³
- 53 Ḥabīb-i şāhibüʾl-esmāʾüʾl-ḥüsnā³⁴
Vākif-ı rāz “Subḥāneʾllezī isrā”³⁵
- 54 Ey dürr-i şeh-vār seyyid-i enām³⁶
Vey gevher-i girān-ı kân-ı ʿadem
- 55 İy kaḍı-yi şerʿ-i maḥkeme-i dîn
Tāvus-ı ḥadıķa şecere-i yakîn³⁷
- 56 Gül-i bağ u bostān-ı şerʿatsın
Reh-nümā-yi ṭarīķ-i ḥaķıķatsın
- 57 Sen olduñ kamu ḥalkā ḥabl-ı reşād
Nūr-ı pākünle ʿālem oldu irşād³⁸
- 58 Nūr-ı ḥadıķa-i bağ-ı maʿrifet³⁹
Şadr-nişindür <der> bostān-ı risālet

²⁷ Birinci mısra: K 57:3. İkinci mısradaki ise “Her iki dünyada Allahdan gayrisi bakî değildir” mânâsında bir vecizedir.

²⁸ K 32:2. ʿArūs: Hz. Peygamber için bir salavât-ı şerifede kullanılmıştır, bk. M. b. Süleyman Cezûlî, *Kara Davud, Delâil-i Hayrât Şerhi* (İstanbul 1984), s.525-526.

²⁹ Her iki mısra da birer hece eksiktir. Bk. K 53:9.

³⁰ K 53:10.

³¹ K 53:9.

³² K 17:79.

³³ Birinci mısra da “lev-lāke” hadisine telmih vardır, krş. b. 14. İkinci mısra da bu mânâda bir hadise işaret ediyor. Bk. Kara Davud, s. 112; şakāleyn: krş. b. 75^a.

³⁴ K 17:110

³⁵ K 17:1

³⁶ Vezin bir hece eksik

³⁷ Vezin bir hece fazla. şecere-i yakîn için bk. Kara Davud, s.130-135.

³⁸ K 3:103

³⁹ Nūr-ı Muḥammedî: İlk yaratılıştır. Şu hadise işaret ediyor: evvel mā ḥalāķaʾllāhu nūr, bk. *Eḥādīs-i Meşnevî*, hazırlayan Bediʾüʾz-zamān Firüzānfer (Tahran 1334 hş.). Ayrıca bk. *Mirşādüʾl-ʿİbād*, s.46-53. K 5:15.

3b

- 59 Sözlerüñ oldı senüñ âb-ı hayât
Güş idenler görmezler aşlâ memât
- 60 Kaçan kim vâki° oldı şeb-i "isrâ"⁴⁰
Saña müştâk oldı hep ehl-i semâ
- 61 İy pāk seni görmek için meşelâ
Evc-i âsumāna çıkdı Mesihâ
- 62 Cennete girdi kim hazret-i İdris
Vaşfuñı hür-ı °ayna ide tedrîs
- 63 Cemâinden garaž oldı "ve°d-đuhâ"⁴¹
Hem zülfinden "ve°l-leyl izâ yağşâ"⁴²
- 64 Ebrüña bakup okurdum senüñcün
"Nün ve°l-kalem ve mā yestürün"⁴³
- 65 Dağı aşhâb-ı çehâr-yâr-ı güzîn
Oldılar âsib ü guşşadan emîn
- 66 Dağı buyurduñ "aşhâbî ke°n-nücüm"⁴⁴
Radiya°llāhu ta°âlâ °anhum
- 67 Kangısına eyleseler iktidâ
Mažhar olur devlet-i "yedđulühâ"⁴⁵

IV. Der beyân-ı ba°zı mu°cizât-ı resül şalla°llāhu °aleyhi ve°s-sellem

- 68 İy mahbûb-ı Perverdgâr-ı °âlemîn
Vey hadîka-i cennet gül-i nesrîn
- 69 Senüñ hakkuñda buyrulmuşdur "levlāk"⁴⁶
Senüñcün yaradılmışdur bu "eflāk"
- 70 Râhatda iken bir gice nâ-gehân
Kıbel-i Rahmāndan irişdi fermân
- 71 Ya°nî kim gelmiş idi peyk-i Hudâ
Getürmişdür hem bir Burāk-ı bād-pâ
- 72 Ol nebî-i muhterem oldı süvâr
Sidre-i müntehâda kıldı karar⁴⁷
- 73 Tarfat içre ol şahib-i ceberût
Seyr itdürdi aña cümle melekût⁴⁸
- 74 Hem dağı ol demde ol gül-ruhsâr
Yetmiş biñ hicâb itmışidi güzâr⁴⁹

⁴⁰K 17:1⁴¹cemâinden: cemâlünden olmalı. Bk. K 93:1⁴²zülfinden: zülfünden olmalı. Bk. K 92:1⁴³K 68:1. Vezin ikinci mısradaki iki hece eksiktir.⁴⁴Hadîstir. Bk. Ahadîs-i Mesnevî, Fihrist-i Ahadîs. İkinci mısradaki bir hece eksiktir.⁴⁵K. 39:73.⁴⁶Bk. b. 14.⁴⁷K 53:14.⁴⁸K 53:17-18.⁴⁹Birinci mısradaki bir hece eksik. İkinci mısra bir hadîse işaret ediyor; bk. N. Dâye, *Mirşadü'l-İbâd*, s. 101.

4a

- 75 Anda bildi ol resülü°-s-şakaleyn⁵⁰
Nükte-i pür-esrâr-ı "Kâbe kavseyñ"⁵¹
- 76 Anda ta°yîn oldı evkât-ı şalât
Anda vâki° olmuşdur et-tahiyyât
- 77 Perde içre yerinde itdi karar
Ara yirde kimse bilmez ne sır var
- 78 Ümmetine armağan oldı şalât
Dağı vardur şad hezârân mu°cizât
- 79 Ay<ı> şakķ itdi iki pâre tamâm
Seng-i hârâ söyledi aña kelâm⁵²
- 80 Hem dağı yogıdi ol korda sāye
Bir şehâb olmuş idi aña dāye⁵³
- 81 Kande kim °azm eyleseydi ol sultân
Ol şehâb aña olurdu sāye-bân
- V.⁵⁴ °Işkda engüşt-nümâ olan mu°cizedür ki beyân olunur
- 82 Zamânında var idi iki °âşık
Râh-ı °ışkda ikisi dağı şadık
- 83 Varķa dirleridi birin adına
Hem Gülşâh dirleridi ma°şukına
- 84 İkisi °ışk ile olmuşdı harâb
Âteş-i °ışkile yüregi kebâb
- 85 Bir birnün °ışkile olmuşdı zebün
Kimisi Leylâydi kimisi Mecnün⁵⁵
- 86 Vücudları °ışkla olmuşdı ber-bād
Nitekim olmuşdı Şîrinle Ferhād
- 87 Bunların ser-encâmları katı çok
Bu kitâbda beyâ<nı> na mecâl yok
- 88 Hâşlı nidelüm kışsa-i dirâz
Râvî-i suhan böyle itdi pervâz
- 89 Yandılar °ışk ile niçe mäh <u> sâl
Bir dem tülû° itmedi rüz-i vişâl
- 90 Biribiriniñ °ışkiyle iki pāk
°Akıbet nâ-murâd oldılar helāk

⁵⁰şakaleyn için bk. Tercüme-i Tarih-i Taberî (3 cilt İstanbul 1982), 2. c., s. 373-374.⁵¹K 53:9.⁵²Bu mucizeler için bk. Taberî, C.II, s. 345, 366-367 vd.⁵³Bu mucizeler için bk. Taberî, C. II, s.388; A. N.Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik* (2. baskı, İstanbul 1964), s.212-213. Birinci mısradaki korda < korıda olmalı "tepeler".⁵⁴Burada anlatılan Varaka ve Gülşah hikâyesi için bk. İ. H. Ertaylan, *Türk Edebiyatı Örnekleri 1 Varaka ve Gülşah* (İstanbul 1945), s.28-29.⁵⁵Leylâydi: metinde Leylâ idi şeklinde yazılmıştır. Fakat bu yazılış vezni bozuyor.

- 91 'Azā için siyāh-püş oldu cihān
Hep kareler giydiler pîr <ü> civān
- 92 Aşhāb ile gazāda idi resûl
Dönüben bunda itdiler nüzûl⁵⁶
- 93 Gördiler kim resûli andan āgāh
Hep şahābe eylediler āh u vāh
- 94 Resûlu'l-lāh bunlara itdi du'ā
Bi-emri'l-lāh ikisin itdi ihyā
- 95 Nikāh idüp birbirine ol zamān
Yine anlar yaşadılar çok zamān⁵⁷

4b VI. Der na't-ı imām-i 'atîk Ebî Bekr-i Şiddîk raḍiya'l-lāhu 'anhu.

- 96 Efdal-i ümmet <ü> hem pîr-i 'atîk
Yâr-i fî'l-gār Ebî Bekir-i Şiddîk⁵⁸
- 97 Hâk Ta'ālā aña virdi kerāmet
Ba'de'n-nebî aña degdi hilāfet
- 98 Hilāfetde ol <idi> şābit-kādem
Görmedi kimse ašlā renc <ü> elem
- 99 Tıfl iken daḥi ol resûl ḥazret⁵⁹
Gelmeden ālemde aña nübüvvet
- 100 Bir vākî'a görmüş idi ol hümām
Ki yir yüzün nûr kaplamışdı tamām
- 101 Şoñra ol nûr girdi evine anuñ
Ziyā itdi kamu günc-i ḥānenüñ
- 102 'Ale's-şabāh vardı rāhibe ol pîr
'Ālim rüyāsın itdi o <ñā> ta'bir⁶⁰
- 103 Ki geliser bir nebî-yi şehsüvār
Seni da'vet dîne idüp ide yār
- 104 Ol ölünce dege saña hilāfet
Sen daḥi olursun faẓl-ı ümmet⁶¹
- 105 Çün resûle geldi degdi nübüvvet
Anı fî'l-ḥāl dînine itdi da'vet
- 106 Didi kim nübüvvetüñe tanuk vir
Didi ol gördigin vaḳ'adur iy pîr
- 107 Döndi didi inneke resûlu'l-lāh
Eşhedü en lâ ilāhe illā'l-lāh

⁵⁶ bunda yerine bu yire şeklinde okunursa vezin düzeliyor.

⁵⁷ beyitte kafiye yok.

⁵⁸ yâr-ı fî'l-gār için bk. Taberî, C. II, s. 378; 'atîk sıfatı için bk. Kara Davud, s. 378; Taberî, C.III, s. 56.

⁵⁹ Bu mısra da bir hece eksik; eğer tıfl kelimesi tıfl şeklinde okunursa vezin onbir hece olur.

⁶⁰ Vezin ve anlam bakımından mısraı, "'ālim rüyāsın itdi o <ñā> ta'bir" şekline sokmak zarûreti hâsıl oluyor.

⁶¹ faẓl hem vezin icâbı ve hem de Ebû Bekir'in ünvanı olması bakımından efdal olmalı.

- 108 Anıñçün aña dinildi eş-Şiddîk
Ki rüyāsın Ḥudā eyledi taşdıḳ

VII. Der evşâf-i 'Ömerü'l-Fārûḳ raḍiya'l-lāhu 'anhu.

- 109 Muḳtedā-yi nās imām-ı müsteṭāb
Ol 'Ömerü'l-Fārûḳ <İbnü'l-Ḥattāb>⁶²
- 110 Oldı mümeyyiz-i ḥaḳḳ ile bātıl
Şāhib-i heybet <ü> sulṭān-ı 'adîl⁶³
- 111 İtdi Lāt <u> Menātuñ kaṭ'-ı 'urûḳ
Anuñ için dirler 'Ömerü'l-Fārûḳ
- 112 Ḥalîfe-i şānî-i bâğ-ı cihān
Ḥabîbu'l-lāh <u hem> 'adüvü's-şeyṭān
- 113 Heybet ile sem'ine irse ḥitāb
Kaçmağa ol mel'ün iderdi şitāb
- 114 Didi resûl gelseydi ger peygamber
Benden şoñr'olurdi Ḥazret-i 'Ömer
- 115 Şöyle şāh <-ı dîn> idi ol bā-şafā
Aña taḥsîn iderdi ehl-i semā
- 116 'Adüya ger nazar itse dîn-i pāk⁶⁴
Heybetinden zehresi olurdi çāk
- 117 Yā ilāhî senden olur mürüvvet
Eyle <ye> sün ben 'aşıye şefā'at⁶⁵
- 118 Daḥi cümle mü'min <ü hem> mü'mināt
Bulalar āteş-i düzaḥdan necāt

VIII. Der na't-ı imām-ı Zekî 'Osmān-ı zi'n-nüreyñ raḍiya'l-lāhu 'anhu

- 119 Mazhar-ı eltāf <u> mefḥar-ı cihān⁶⁶
Ḥazret-i 'Osmān <u> cāmî'ü'l-Ḳur'ān
- 120 Imām-ı şāliḡ-i cemā'at-i dîn
Ḥafız-i āyāt-ı Furḳān-ı mübîn⁶⁷
- 121 Gör ne lutf eyledi Ḥudā-yi kerîm
Eyledi ṭab'ını ḥalîm ü selîm
- 122 Şöyle idi ḥilmile ol ehl-i dîn
Reşk iderlerdi ḥilmine kerrübîn

⁶² İbnü'l-Ḥattāb tamamen silik. Bu ifāde tarafımızdan ilāve edilmesine rağmen, vezinde yine eksiklik vardır. Hz. Ömer için bk. Kara Davud, s. 379-380; Taberî, C. II, s.355; C.III, s. 135-140

⁶³ 'adîl: 'adîl olması lâzım.

⁶⁴ Bu mısra "'Adüya nazar itse ol dîn-i pāk" şeklinde okumak anlam bakımından daha doğru olacaktır.

⁶⁵ K 39:44,45; 42:4; 57:2,5.

⁶⁶ mefḥar-ı: mefḥarî şeklinde yazılmış.

⁶⁷ Furḳān, hem Kur'an'ın kendisi hem de özel olarak bu adla anılan 25. sûredir.

- 123 Çok lufluflar eylemişdi peygamber
Virmişidi iki pākīze duhter⁶⁸
- 124 Daği didi ger olaydı bir girān
Anı daği tezvīç iderdüm hemān
- 125 Çünkü böyle buyurdı fahr-ı kevineyn
‘Aceb mi denilse aña zīn-nūreyn
- 126 Bī-vefādur katı cānā rūzigār
Şol fenā bağında olmaz pāyidār⁶⁹
- 127 Gör kim āhır bir zālīm dil-i hadīd
Eyledi ol mazlūmı cānā şehīd

sb

- 128 Hūn ile surh oldu ol verd-i handān
Anı da <hi> hārice sürdi devrān⁷⁰

IX. Der na‘t-ı Esedu‘l-lāh el-gālib ‘Alī ibn-i Ebī Tālib kerreme‘l-lāhu vechahu

- 129 Şāh-ı merdān-ı velāyet-i şafā
A‘nā Hazret-i ‘Aliyyū‘l-Murtażā
- 130 Dilr <ü> pūr-şecā‘at esedu‘l-lāh
Cān ile müctehid fī-sebīl-i-lāh
- 131 Ol bāb-ı medīne-i ‘ilm-i nebī⁷¹
Ya‘nī kūtūb-i ektāb <u> şāh-ı velī
- 132 Anuñ için nāzil olmuş “hel etā”⁷²
Hem şānına denilmişdür “lā fetā”⁷³
- 133 Aña i‘tā oldu ma‘den-i sehā
Bir kerem kāmı idi ehl-i vefā
- 134 Resūl buyurmuşdur anuñçün bir gün
Ente minnī bi-menziletī‘l-Hārūn⁷⁴
- 135 Anuñ kerāmātına pāyān yok
Bizde anı söylemege cān yok⁷⁵
- 136 Hāl-i hilāfetde bir gün ol güher
Ab-ı nehrūvāne itmışdi sefer
- 137 Bir müneccim rāhib geldi ol zamān
Didi çıkma bugün şakın iy sultān

⁶⁸ Rukiye ve Ümmü Gülsüm, Taberî, C.II, s. 400,404

⁶⁹ Bu beyti şu şekilde düzeltelimiz: {Bī-vefādur katı cānā rūzigār / <Kimse> fenā bağında olmaz pāyidār}. bağında: bağuñda şeklinde olmalı idi. Müstensih kelimeyi telâffuz ettiği gibi yazmıştır.

⁷⁰ hārice kelimesi hārice şeklinde yazılmış

⁷¹ Bir hadise işaret etmektedir: ‘Ben ilim şehriyim ve Ali bu şehrin kapısıdır.’ Bkz. A.N. Tarlan, a. e., s. 233.

⁷² K 76:1. Ayrıca bk. A.N. Tarlan, Ş. D. Tedkik, s. 218-219

⁷³ Hadistir: “Hz. Ali gibi yiğit, zülfikār gibi kılıç yok”; Uhud gazvesi sırasında söylenmiştir, bk. Taberî, C. II., s.409.

⁷⁴ “Sen benim için Hārūn’un yerinesin” yani ‘Mûsa’ya Hārūn ne ise, sen bana osun’.

⁷⁵ Beyitte onbir hece yerine on hece bulunmaktadır.

- 138 Naḥs sā‘atıdur leşker-i İslāma
Şabır kıl <kim> düşmeyesin ālāma
- 139 Didi şimdi zāhiren oldu ma‘lūm
İdersin sen da‘vā-yı ‘ilm-i nūcūm
- 140 Eyidür haber vir fulān yılduzdan
Did’işitmedüm ben anı kimseden⁷⁶
- 141 Didi ol dem aña şāh-ı evliyā
Ma‘lūmuñ degülimiş hāl-i semā
- 142 İmdi yirden haber sorayım senden
Ayagın altında ne var haber vir⁷⁷
- 143 Didi bu da degüldür baña ma‘lūm
Buña ta‘alluk degüldür zīrā nūcūm⁷⁸
- 144 Ol zamānda buyurdı ol şeh-süvār
Ayagın altında bir küp altun var⁷⁹
- 145 Gör nice ki aña olmuşdı ‘ayān
‘Adeddin daği eylemişdi beyān
- 146 Çünkü hafr olundu ol demde zemīn
Zāhir oldu kerāmet ‘ayne‘l-yaķīn
- 147 Rāhibe çünkü ma‘lūm oldu bu hāl
Hemān ‘arz-ı Islām eyledi fī‘l-hāl
- 148 Şāh-ı merdān leşkerle itdi ḥurūc
Muzaffer hem ‘adūya buldı ‘urūc

6a

X. Der na‘t-ı kurratu‘l-‘ayneyni Resūlī‘l-lāh İmām Hasan İmām Hüseyin rıdvāna <‘l-lāhu ‘aleyhim>

- 149 Dilā çarḥ-i dūna meyl itme zinhār
Yıkar ehl-i dilūñ ḥātırın her bār
- 150 Kānde kim görse bir cāhil <ü> nā-dān
Bulsa varın yidürür aña hemān
- 151 Bu durur kār-ı felek-i bed-āyīn
Olınmaz ehl-i dil mekrinden emīn
- 152 Eger kim iderseñ yavuza ‘inād
Kerbelānuñ kıssasını eyler yād
- 153 Ol şemseyn-i ciger-güşe-i Haydar
Kurratu‘l-‘ayneyn ol Hāk peygamber
- 154 A‘nī İmām Hasanū‘l-müctebā⁸⁰
Daği Hüseyin-i şehīd-i Kerbelā

⁷⁶ Kafiye yok.

⁷⁷ ayagın, ayaguñ olmalıydı, krş. 144b; ayrıca beytin kafiyesi yok.

⁷⁸ ta‘alluk kelimesi iki hece telâkki edilmiş olmalı.

⁷⁹ ayagın, ayaguñ olmalıydı; krş. 142b.

⁸⁰ Vezin bir hece eksik.

- 155 Sākī-i devrān birine şundi simm⁸¹
Birin helāk eyledi tiğ-i Kāsım
- 156 Ol iki dürr-i binā-güş-ı felek⁸²
Tutdılar mülk-i belā-yi müsterek
- 157 Şanma ki şafağ der kenār-ı semā
Dāmeninde hündür Āl-i Muştafa
- 158 Merd olan niçe olsun dehre muʿin
Çeşmini pür gam ider kalbin hazīn
- 159 Şikāyetden idelüm dest<-i> rehā
Okuyalum rühlara bir duʿā
- 160 Eyle yā Rabb yerlerin dār-ı Naʿīm
Saña lāyık ihsāmı kıl yā Kerīm
- 161 Hudā sensin hasta-dilān<a> tabīb
Şefāʿatlerin bize eyle naşīb

6b

XI. Der evşaf-ı halife-i rüy-i zemīn zübde-i Āl-i ʿOsmān Sultānūʿl-berreyn⁸³ ve Hākānūʿl-bahreyn Sultān
Ahmed ibn-i Sultān Mehemmed Hān

- 162 İy sultān <ʿizze> tde Keykāvus-i zamān
Vey şecāʿatda Rüstem-i Dāsītān
- 163 Şehinşāh-ı mālīk-i heft-kişver⁸⁴
Kāʿim-makām-ı Süleymān u Sikender
- 164 Şāhib-i seyf ol kahramān-ı cihān
Pāk-nijād Sultān Ahmed <bin Mehmed> Hān
- 165 ʿAzim itseñ eger devrāna sefer
Hızır nebī saña olupdur reh-ber
- 166 Fitne-i pür aşüb itmişken gerdün
Tahta culūs itdi şanki Ferīdün
- 167 Kimini kahruñla eyledüñ helāk
Kimisini tiyguñ itdi sine-çāk
- 168 Kimine eyledüñ lutf ile ihsān
Niçesin eyledüñ hākile yeksān
- 169 Hāşılı eyledüñ ʿālemi ābād
Hağ Taʿālā ʿömrüñi ide ziyād
- 170 ʿAdluña göre senüñ Nüşirevān
Oldı meşelā bir zālīm-i devrān

⁸¹ simm kelimesi “zehir” anlamında olup Steingass’da **semm**, **sim**, **summ** okunuşlarıyla veriliyor. Burada **semm** yerine **sim** okunuşu kafiye göz önünde tutularak kabul edildi.

⁸² binā-güş: Farsçada u ile okunduğu hâlde Ş. Sami, **Kāmūs-i Türkî**’de i ile göstermiş (bk. s. 303); onun için i tercih edildi.

⁸³ Metinde **bahreyn** şeklindedir.

⁸⁴ Vezin ilk mısradaki bir hece eksiktir; ikinci mısradaki ise bir hece fazladır.

- 171 İy şāh-ı ʿālī-nijād saña nisbet
Kerem-i Hātem-i Tayy oldı hisset
- XII. Der Duʿā-i pādīşāh-i rüy-i zemīn

- 172 Ehl-i İslāma vācib oldı her gāh
Edā-i hayır duʿā-i pādīşāh
- 173 İy pādīşāh zıllu<ʿl-lāh-i> rüy-i zemīn
Şeh-bāz-ı himmet-i üsküf-ı zerrīn
- 174 ʿAded-i bed-ı ʿāhuñ olsun ber-karār
Puşt-ı pā altında olsun hākisār
- 175 Saña kem şananlar nā-murād olsun
Binā-i ʿömürleri ber-bād olsun
- 176 Kem göz ile iderlerse ger nazar
ʿÖmri nağl<i> virmesün berk ü şemen⁸⁵
- 177 Hağ Taʿālā devletüñ itsün mezīd
Tālī-i ikbālünü itsün saʿīd
- 178 Dilerüm Hakdan iy hürşīd-mişāl⁸⁶
Talʿat-i ʿadluña irmesün zevāl
- 179 Devletüñ gibi var iken āstāne
Kime gitsün şuʿarā-yı zemāne
- 180 Senüñ gibi var iken dārüʿs-selām
ʿArz-ı hālün kime itsünler iʿlām
- 181 Hağ Taʿālā devletüñ itsün dāʿim
Kapuñda niçe şāhlar olsun dāʿim⁸⁷
- 182 Yāverün her dem çehār-yār olsun
Hızır nebī saña kafa-dār olsun

XIII. Der zikr-i maḥāmid-i veliyyüʿn-niʿam Muḥammed Pāşā Mutaşarrıf-ı Nigbolı

- 183 Ol dürr-i şeh-vār-ı şadef-i devrān
Perverde-i devlet-i kām-ı ʿirfān
- 184 Kadr-dān-ı ehl-i <nazm u> suḥan-perver
Terāzū-yi ʿadl <u> miʿyār-ı hüner⁸⁸
- 185 Tıfl-ı perverde-i māder-i eyyām
Nazar-kerde-i pādīşāh-ı İslām
- 186 Cünbiş-i merdāne Rüstem-i harkāt
Şecāʿatda Hamza vü ʿAlī-şıfat
- 187 ʿAkl<u> tedbīrinde Āşaf-ı zamān
Seḥā vü keremde Caʿfer-i devrān

⁸⁵ 176ab beytinde kafiye yok.

⁸⁶ Vezinde bir hece eksiktir.

⁸⁷ dāʿim kelimesi hādīm şeklinde okunursa hem anlam hem kafiye düzeltilmiş olur.

⁸⁸ miʿyār iyi okunmuyor.

7b

- 188 Bermekileri kapuda kul itmez⁸⁹
Hâtem-i der-bânlığa kabûl itmez
- 189 Mecma^c-i ma^crifet ma^cden-i şehâ
Melce^c-i nâs u âb-rûy-ı vüzerâ
- 190 Naḥil-bend-i ḥadîka-i şerî^cat
Gül-i ter-i bağ nihâl-i ma^crifet
- 191 Devrinde zulmi gör<medi> zemâne
Meger kim şem^cden öle pervâne⁹⁰
- 192 Sîne-çâk kimse itmez âh u figân
Meger kim gül için bülbül-i nâlân
- 193 Zabt u rabtında şöyledür meşelâ
Asûde-hâl oldu hep bay <u> gedâ
- 194 Ol ḥacû^l-l-ḥameyn Muhammed nâm⁹¹
Pâşâ-yı nik-baht u z<ât> ü^l-iḥtirâm
- 195 Ben gedâ oldum âstânesinde kul
İtdi lutf u keremin baña mebzûl
- 196 Sâyesinde iderdüm aña hizmet
Hadden efzûn eyledi baña izzet
- 197 Kerem ile iderdi gönlümi ḥandân
Ma^crifet ehlini iderdi ihsân⁹²
- 198 Hâşılı eylerdi baña terbiyet
Ol sebebden buldı gönlüm cem^ciyet
- 199 Cümleden daḥi ol ʿâlî neseb⁹³
ʿİlmi taḥşil itmege oldu sebeb
- 200 Ḥ^vân-ı ni^cmetle itdi beni perver
Devletinde görmedüm aślâ keder
- 201 Tıfl-ı dil olmadı dehirden ḥazîn
Aña ḡidâ olurdu şîr ü şîrîn
- 202 İmdi lâzım oldu du^câ eylemek
Vâcib oldu şükürin edâ eylemek⁹⁴
- 203 İlâhî âferînende-i zamân
Perverdigârâ-yı zemîn ü âsmân⁹⁵

⁸⁹ “Bermekileri kapuında kul olmaz” şeklindedir. Hem vezin eksik hem redif ortadan kalkıyor bu durumda. Bu yüzden yukarıda zorunlu olarak düzeltilmiştir.

⁹⁰ İkinci mısradaki vezin bir hece eksik.

⁹¹ ḥacû^l, metinde ḥaccû^l-l şeklindedir; vezin ve anlam bu şekilde bozulmaktadır.

⁹² ehlini kelimesini ehline şeklinde düşünmek mümkün. Ancak şâire, marifet ehlini ihsan eden patron, “şâirin etrafında marifet ehlini topluyor” anlamını da verebiliriz.

⁹³ neseb kelimesi metinde nisbet şeklindedir, fakat anlam bakımından metne uymuyor; ayrıca mısraın vezni bir hece eksiktir.

⁹⁴ eylemek kelimesi metinde (202^b) “itmek”dir. Fakat redif dolayısıyla ‘eylemek’ şeklinde değiştirildi.

⁹⁵ âsmân kelimesi semâ şeklinde. Ancak kafiye bakımından âsmân şekli doğrudur.

8a

- 204 Mu^cciz-i Ḥazret-i peygamber için
Ma^cdelet-i Ḥazret-i ʿÖmer için
- 205 Be-ḥakḳ-ı mazlûm Yahyâ peygamber <çün>
Vey ʿışḳ-ı Ya^ckûb-ı belâ-perver <çün>
- 206 Gözi yaşı ḥakḳıçün ʿâşıkıların
Yanuk bağı başı için hem şâdıklarun⁹⁶
- 207 Ḥâne-i kalbini yâ Rabb âbâd it
Guşsa-i derd ü belâdan âzâd it
- 208 Devlet ile ʿömrini mezid eyle
Tâli^c-i iḳbâlini saʿîd eyle
- 209 Vâsıl eyle anı sen her murâda
Bâḡuında olsun bir serv-i âzâde
- 210 Anı her ḥuşûşda kâmurân eyle
Ḥ^vâhiş-i derûnını ihsân eyle
- 211 Dilerüm ki yâ muḥavvilü^c-l-aḥvâl
İdesin aḥvâlini aḥsen-i hâl
- 212 Zikr ü fikrin aña vird-i zebân it⁹⁷
İşin imân u yoldaşın Qurʾân it
- 213 ʿAmel-i şâliḥi aña reh-ber kıl
Mekânın cennet <ü> âb<ın> kevşer kıl⁹⁸
- 214 İdüvir gonca-i ṭabʿını ḥandân
Keremünden naşib it ḥür u ḡilmân
- 215 Bu du^câya her kim dirise âmîn
Eyle yâ Rabb anı düzaḥdan emîn
- XV. Der münâcât ilâ Kâziya^l-l-ḥacât-i Feyzî-i bi-çâre
- 216 Ey ṭabîb-i ḥaste-dilân-ı cihân
Çâre-sâz <u> dest-ḡir-i üftâdegân
- 217 Senden olur ḥaste dillere devâ
Sen virürsin kamu emrâza şifâ
- 218 Sen merhem-i bu dil-i mecrûḥumsın
Hem âferîn-i cesed ü rûḥumsın
- 219 Baḥr-ı ʿadem kudretle urur emvâc
Nüh felek bâzârına senden revâc
- 220 Gâmiż-ı ʿilmünde bu kevn <ü> mekân
Başuında kaṭra-i çeşm-i ʿâşıkân
- 221 On sekiz biñ ʿâlemi sen meşelâ
Ṭarfâtü^l-l-ʿayn içre idersin peydâ

⁹⁶ Yanuk bağı terkihi metinde bağı yanuk şeklindedir. Cümlelerin yapısını ve mânâyı düzeltmek için ifade ters çevrildi.

⁹⁷ vird kelimesi vird şeklinde yazılmıştır.

⁹⁸ cennet <ü> âb<ın> kevşer terkihi metinde cennet âb-ı kevşer şeklindedir.

gb

- 222 Kûlzum-ı ʿiṣyān ger iderise cûṣ
Deryâ-yi rahmetüñ anı ider nûṣ
- 223 Hâmil-i ʿiṣyān <ü> bâr-i girānem
Günâh-kârem mürtekib-i ʿiṣyānem
- 224 Hâsılı ḥadden bîrûn itdüm günâh
Çün<ki> rahmetüñi idindüm penâh
- 225 Tûtalum itmişem ʿiṣyânı bîrûn
Rahmetüñi umaram andan efzûn
- 226 Gerçi mezraʿumda yokdur bir dāne
Lâk<in> ümîd-vārem luṭf <u> iḥsāne
- 227 İlâhî mübtelâ-yi derd-i ʿiṣkām
Hem maḡlûb mânend-i mürd-i ʿiṣkām
- 228 Âteş-i ʿiṣkâ oldum ben sîne-çāk
Zehr-i nâb-ı ʿiṣkâdan oldum <hem> helāk
- 229 Bir perî-peyker âh ʿaḡlûmı aldı
Vâlih ü ḥayrân ferdâya şaldı⁹⁹
- 230 Ol şānem eyledi beni pür sevdâ
ʿİşkile ʿālemde olmuşam rûsvâ
- 231 Her kaçan bağlasam niyyet-i âb-dest
Ḥayâl-i yārum anı eyler şikest
- 232 Eger kim müʿezzin okursa ezân
Şanuram anı feryâd-ı ʿâşıkân
- 233 Varuban mescide ger başsam kadem
Geri yāre şanuram vardum o dem
- 234 Müʿezzin eylese niyyet-i namâz
Şanuram yārıma iderüm niyâz¹⁰⁰
- 235 Elümi bağlayup dursam ben hemân
Şanki yārıma dururam <ben> dîvân¹⁰¹
- 236 Yâ rûkûʿ eylessem eger ben secde¹⁰²
Ḥâlet-i ʿiṣkile gelürem vecde
- 237 Şubḥda imâma itsem iktidâ¹⁰³
Şanuram ben ol zamân vaḡt-i ʿiṣâ
- 238 Bu ḥâl ile namâzı itsem tamâm
Gözüme duş olurdu serv-i ḥirâm¹⁰⁴

⁹⁹ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁰⁰ yārıma: Doğrusu yāruma olmalı. Müstensih kendi telâffuzuna göre yazmıştır (krş. b. 235b).

¹⁰¹ yārıma: Doğrusu yāruma olmalı (krş. b. 234b).

¹⁰² eylessem: metinde eyler isem. Ancak bu okunuş vezni bozuyor.

¹⁰³ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁰⁴ olurdu kelimesindeki -d metinde iyi okunmuyor. “küy-i” veya “geri” şeklinde de okunabilir. Ancak bu kelimeler vezni bir hece fazla yapıyorlar.

ga

- 239 Ol zamân elümi sürsem yüzime
Dâmenin şanuram sürdüm yüzime
- 240 Cümle ʿālem gülerler nitdügime
Yañılup demâdem sehv itdügime
- 241 Baña cevır <ü> sitem itdükçe ol yâr
Ahumdan cümle ʿālem olur bî-zâr
- 242 Yâ ilâhî nideyim ki ben bu ḥâl
ʿİbâdât-ı aʿmâlüm ider ibṭâl
- 243 Hâsılı günâhuma nihâyet yok
Cürm <ü> ʿiṣyānum <a> benüm gâyet yok
- 244 Luṭf <ü> iḥsānuñı baña tevḡik it
Mürşid ü sâlik-i rah-ı taḡḡik it
- 245 Beni böyle eyleme ḥor <u> hacil
Ḥaḡḡikate ʿiṣkûmı eyle tebdil
- 246 ʿİṣkûñla beni ehl-i kemâl eyle
Lâyık-ı şemʿ-i bezm-i vişâl eyle
- 247 Cürmüm <e> göre baña itme ʿazâb
Rahmetüñle ben ʿâşîye kıl ʿiṭâb
- 248 Kapuñda bir muḡtâc eylese suʿâl
Ḥâşâ ki redd idesin yâ Züʿl-celâl
- 249 Baña ʿilm ü tâʿatuñı iʿtâ kıl
Zikr ü fikrin <le> dilümi güyâ kıl¹⁰⁵
- 250 Be-ḡaḡḡ-ı zât-ı pāk <u> nûr-ı cemil¹⁰⁶
Pâyimâl-i derd ile itme zelil
- 251 Başırûñ ḡaḡḡiçün olsun ey başır
Ki saña ḡiç kimse olamaz nazır
- 252 Sem <ü> ñ için ki eyler ol istimâʿ
ʿUṣṣâḡın âh idüp virdüğün şifâ¹⁰⁷
- 253 ʿArşuñ için ki ḡamudan <dur> aʿlâ
Seni iden zikr için ehl-i semâ¹⁰⁸
- 254 Hep muḡarrebînüñ niyâzı için
Cümle enbiyānuñ namâzı için
- 255 Be-ḡaḡḡ-ı zât-ı ol Âdem ü Havvâ
Ki anuñ neslinden geldi enbiyâ

¹⁰⁵ fikrin kelimesi fikrûñ şeklinde yazılmalıydı. Şâir Allaha hitâbettğine göre kelimenin fikrûñ biçiminde olması lâzım. Ancak konuşma dilinin, müstensihî etkilediği görülüyor.

¹⁰⁶ be-ḡaḡḡ-ı iyi okunmuyor.

¹⁰⁷ sem <ü> ñ kelimesi silik. İkinci mısradaki virdüğün kelimesi müstensihînin telâffuzuna göre yazılmıştır. virdüğün olmalıydı.

¹⁰⁸ Bu mısra, “seni zikr iden ehl-i semâ için” olmalı. Fakat kafiye aʿlâ ile yapabilmek için “ehl-i semâ” sona alınmış ve cümlelerin yapısı bozulmuştur.

9b

- 256 Adem-i şânî Nüh peygamber için
Ümmetinden çekdüğü keder için
- 257 Mîhnete şabriçün Hazret-i Eyyübün¹⁰⁹
Hem dide-i giryâniçün Ya'kûbun
- 258 Mîhnet-i Hazret-i Zekeriyâçün
Mazlûmen şehâdet-i Yahyâ için
- 259 Be-hakk-ı hüsn-i ol Yûsuf-i Ken'ân
Ki anı eyledün sen Mısra sultân
- 260 Uşşâkuñ gönüldeki hâletiçün¹¹⁰
Dil-rübâlardaki melâhat için
- 261 Be-hakk-ı habîb-i Rabbü'l-âlemîn
Al-i aşhâbı <vü> çâr-yâr-ı güzîn¹¹¹
- 262 Birliğün hakkıçün ki eyler güvâh
Kelime-i 'Lâ-ilâhe illâ'l-lâh'
- 263 Feyzî-i bî-çäreye merhamet kıl
Muştafâ şerî'atin hidâyet kıl
- 264 Aña sen şad hezârân inâyet eyle¹¹²
Anuñ dâr-ı kararın cennet eyle
- 265 Gündizin şâ'im gice kâ'im olsun
Sâlik-i tarîk-i müstakîm olsun
- 266 Dün <ü> gün 'ilmi anuñ ziyâd ola
Bu âlemde ma'rifetle yâd ola
- 267 Añıla her ne ise anuñ nâmı
Geze elden ele bu serencâmı
- 268 Her kim anı bir du'â ile ide yâd
Hak Ta'âlâ anı itsün ber-murâd
- 269 Buña kim âmîn diyüp itse du'â
Aña rahmet eylesün Bâri Hudâ

XV. Sebeb-i inşâ-i in kitâb-ı müsteṭâb

- 270 Söyle ey 'andelîb-i şîrîn-zebân
Mâcerâ-yi hasb-i hâlün kıl beyân
- 271 Gencîne-i râzûnı ızhâr eyle¹¹³
Tûṭî-veş âyîneye güftâr eyle

¹⁰⁹ Metinde bir hece fazladır. Bu mısra, "Hem şabır için Hazret-i Eyyübün" şeklinde okunabilir. Çünkü bir sonraki beyit **mîhnet** kelimesiyle başladığına göre, bu kelimenin burada yazılmasını bir müstensih hatâsı olarak düşünebiliriz.

¹¹⁰ gönüldeki kelimesindeki -ki, edat olan ki biçiminde yazılmıştır.

¹¹¹ yâr-ı: metinde yaru şeklindedir.

¹¹² Vezinde bir hece fazla. Belki sen kelimesi sonradan ilâve edilmiştir.

¹¹³ râzûn: razûnı şeklinde olmalı idi.

10a

- 272 Zamîründe olan şey'i takrîr it
Vâkı'a-i rûhânîyi ta'bir it
- 273 Söyle baña kime âşüfte olduñ
Ne bu eṭvâr kime âlüfte olduñ
- 274 Kañğı bağuñ güline sen 'aşıkısın
Niçün böyle bülbül gibi yanıkısın
- 275 Sevdüğün niçe şeydür 'ayân eyle
Şaklama bu râzı gel beyân eyle¹¹⁴
- 276 Nagamât it <iy> bülbül-i hoş-elhân
Süz-ı dilün añlasun cümle yârân¹¹⁵
- 277 Bâ'is-i âteş-i 'ışkuñ kimdür <ür>
Sebeb-i revân-ı eşküñ kimdür <ür>
- 278 Derdüñi söyle şikâyetün nedür
Kande gelürsin rivâyetün nedür
- 279 Sebeb nedür urursın cânuña nîş
Ne kılursun bunuñla böyle h'vâhiş
- 280 'Acabâ noldı bu te'lîfe sebeb
Aşlı ne âyâ bu taşnîfe sebeb
- 281 Neden oldı buña yâ böyle im'ân
'Alâ't-tafşîl baña sen eyle beyân
- 282 Vakti geldi derdüñi 'ayân eyle
Serencâmuñ bir hûb dâsitân eyle
- 283 Meger kim var idi bir hûb <u> ra'nâ¹¹⁶
Melâhat <u> hüsn içinde bî-hem-tâ
- 284 Kışver-i hüsn içre ol şâhib-i tâc
Cümle güzellerden alur idi bâc
- 285 Şöyle idi hüsn ile ol müsteṭâb
Kim yanında zerre idi âfitâb
- 286 Kaçan şalınsa ol tāvus-ı cinân
Reşk iderdi hüsnine hür <u> gılmân¹¹⁷
- 287 Deheninden akardı kand-ı nebât
Şanasın kim çeşme-i âb-ı hayât
- 288 Yûsuf eger göreydi bir kez hemân
Hicâbından iderdi terk-i cihân
- 289 Zülf-i müşkînini göreydi Leylâ
Mecnûn-veş ideridi 'azm-i şahrâ

¹¹⁴ sevdüğün: sevdüğün olmalı idi.

¹¹⁵ süz-ı dilün: metinde süzi dilün şeklinde yazılmış.

¹¹⁶ ra'nâ kelimesi metinde iyi okunmuyor.

¹¹⁷ hüsnine: metinde hüsnüne şeklinde yazılmıştır.

- 290 Göreydi lebini Ferhād-ı miskîn
Giderürdi gönülünden nām-ı Şîrîn
- 291 Görse şem^c-i ruhsârını pervâne
Her dem yanmağa arardı bahâne
- 292 Yüzini görse ger gedā vü emîr
Olurdi zencîr-i zülfi <ne> esîr
- 293 Hâşılı şöyle idi ol müstegnâ
Cihânda mişli bulunmazdı aşlâ
- 294 Aña olmuş idüm cân ile mâ'il
Oldum ol dem metâ^c-ı 'ışka nâ'il¹¹⁸
- 295 Yandum 'ışk ile nite ki pervâne
Görinürdi kamu eşyâ bi-gâne
- 296 Ne bir lahza yatmağa râhatum var
Ne hareket itmege tâkatum var
- 297 Ağlamakdan eşküm itmişdüm şerâb
Dün <ü> gün 'ışk ile olmuşdum harâb
- 298 Gerçi kim yanımda idi dil-ârâ
Lık vaşlı harâm olmuş idi baña
- 299 Bu söz olmuşdı hep cihâna şâyî^c
Dirlik imiş her dem vuslata mâni^c
- 300 Dem-â-dem hayâl-i vaşlın añardum
Âteş ile pervâne-ves yanardum
- 301 Gâh eş'âr u ebyât iderdüm inşâ
Nâr-ı 'ışkum böyle iderdüm itfâ
- 302 Tiyyî-ı 'ışkum eyler idi mü-şikâf
Mestâne-vâr ururdum lâf <u> güzâf
- 303 Yârânlarumdan <bir> niçe eşhâş¹¹⁹
Rûz <u> şeb eyler idük şöhet-i hâş
- 304 Ancağ ol yârânlarumdan bir dâne
Oldı râh-ı şadâkatda bir dâne¹²⁰
- 305 Nükte-dân <u> 'ilm ile 'âmil idi
Her 'ilmde gâyet ile mâhir idi
- 306 Şadâkat ehli ile tab^c <ı> handân
Yanumdan ayrılmaz idi bir ân¹²¹
- 307 Sırrıma vâkıf <u> gam-güsârumdı
Sefer ü hâzırda yâr-ı gârumdı¹²²

¹¹⁸ oldum: metinde "oluram" şeklinde yazılmış.

¹¹⁹ Vezinde bir hece eksiktir.

¹²⁰ Kafiye yok; sadece redif var. Ancak ikinci mısradaki **bir dâne**, başka bir kelime olabilir; meselâ **ferîd-âne** gibi.

¹²¹ Vezinde bir hece eksik

¹²² **sırrıma**: sırrıma şeklinde olmalı idi. **güsârumdı/gârumdı**: metinde **güsârum idi/gârum idi** şeklindedir. Fakat bu okunuşu ile vezin bozuluyor.

- 308 Kağı cānibe 'azm itsem ben güm-râh
Ol benümle bile olurdu hem-râh
- 309 Ben de ansız bir yire varmaz idüm
Tarfatü'l-'ayn andan ayrılmaz idüm
- 310 Yahnız gülşene varsam bülbül-vâr
Görinürdi ansız gül gözüme hâr¹²³
- 311 Anuñile 'işret iderdüm her bâr
Geçirürdük anuñla leyl ü nehâr¹²⁴
- 312 Ma'nide idi bu zâhirde pinhân
Meger anuñ nāmına dirlerdi cân
- 313 Vaḥdetde bir gice itmişdük keşret
Gice tâ şubḥa dek iderdük 'işret
- 314 Döndi hemân didi ol merd-i Hudâ
Lisân-ı hâl ile eyledi nidâ
- 315 İy bu 'uzlet içinde kalan bî-kes
Vây esîr-i ümid-i kām-ı heves
- 316 Dest-i ecel almadan dāmānuñı
Tutmadan ol ḥaşım geribānuñı
- 317 Seferün olmadan deryâ-yı 'adem¹²⁵
Başmadan diyâr-ı 'ademe kadem
- 318 Tâbütuñı ecel itmeden zevrak
Kefenlerden açmadan aña bayrak
- 319 Teneşîr-i tahta olmadan sultân¹²⁶
Kabründe olmadın ḥāk ile yeksân
- 320 Yirde düdlar cismüñi itmeden zād
Ten gubârı olmadan daḥi ber-bād
- 321 <Göñlini> ḥvâb-ı gafletden bî-dâr it
Gafleti қо var tālib-i didâr it
- 322 Ey milket-i ma'rifetde bî-hem-tâ
Kişver-i nazm içre dil-ber ü dānâ
- 323 Bu 'arşada gel dil-âverlik eyle
Bahr-ı nazm içre şinâverlik eyle
- 324 Serîr-i nazma gel bir kadem baş¹²⁷
Getür ortaya bir kaç gevher-i ḥâş
- 325 Pişe-i 'uşşâka her dem meşş ola
Müdām eglence-i ehl-i 'ışk ola

11^a

¹²³ gözüme kelimesi metinde yüzime şeklindedir.

¹²⁴ geçirürdük kelimesi metinde geçinürdük şeklindedir.

¹²⁵ 317^a ve 319^a **olmadan** kelimesi metinde **olmaduñ** veya **ölmeduñ** şekillerinde okunabilecek biçimde yazılmış; fakat bu şekiller hiç bir mânâ vermiyor.

¹²⁶ Bk. b. 317'deki not.

¹²⁷ Mısrada vezin bir hece eksiktir.

11^b

- 326 Söylene ne ise ʿālemde nāmuñ
Getüre vecde halkı serencāmuñ
- 327 Bile herkes senüñ bu kudretüñi
Añlayalar cümle faziletüñi
- 328 Bi-ḥamdi'l-lāh mülk-i nazm içre şahsın
Erbāb-ı dil katında pādīşahsın
- 329 Şu deñlü kudret virmiş saña Hudā
Haftada bir kitāb ideydüñ peydā
- 330 Ne Turursun bir niyyet eyleseñe
Kendü kendüne himmet eyleseñe
- 331 Var iken ṭabʿuñda bu ḥüsn-i maḳāl
Ḥayr işe sen niçün idersin ihmāl
- 332 Bā-ḥuşuş hem geçünürsün ehl-i dil
Dün <ü> gün şerāb-ı ʿışk ile kandil
- 333 Ne revādur ki ʿüzlet eylesesin
Buncılayın kabāḥat eylesesin
- 334 İtmeyesin ʿilmüñi halka beyān
Küşe-i gamda kalasın bī-nişān
- 335 Daglarda feryādı itmese Mecnün
ʿĀlemde añılurmıydı ol maḥzūn
- 336 ʿİşkiyla dağları yıkmasa Ferhād
ʿAceb olur mıydı nām-ı Şirīn yād
- 337 Āh <u> fiğān itmese bülbül-i zār
Yiri olmazdı anuñ gül-i gül-zār
- 338 ʿĀlemde kimseye yār olmaz idi
Serçe deñlü iʿtibārı olmaz idi¹²⁸
- 339 Züleyhā ger olmasa ʿışkiyla esir
İtmese ʿışk-ı Yūsuf aña teʿsīr¹²⁹
- 340 Mekāmı olmasa külbe-i aḥzān
Kalmazdı aña böyle nām <u> nişān
- 341 Bā-ḥuşuş ʿālemde mestüre oldu
Gün gibi velikin meşhüre oldu
- 342 Niçe demde vücūdı buldı fenā
Līk <in> nāmın itdi ʿālemde ihyā
- 343 Sen ise olasın ḥuşuşa merdüm
Revā mı eylesesin nāmuñı güm
- 344 Gayret it olma şakın pejmürde ḥāl
Söyle mā frʿz-zamīr ve mā frʿl-bāl¹³⁰

¹²⁸ Bu mısraı vezinli okuyabilmek için “iʿtibārı olmaz” kelimelerini ulamalı okumak gerekiyor.

¹²⁹ Vezin şöyle düzeltilebilir: “Züleyhā olmazdı ʿışkiyla esir” // “İtmese ʿışk-ı Yūsuf aña teʿsīr.”

¹³⁰ Vezinde bir hece eksik.

12^a

- 345 Bu güne ibrām eyledi ol baña
Ammā garaḫ imtiḥān idi maḥzā
- 346 Sezeridi benden az <u> çok himmet
Umardı gönlümden bu deñlü kudret
- 347 Didüm iy yār-ı şirīn kand-i nebāt
Sözlerinden nüş itdüm āb-ı ḥayāt¹³¹
- 348 Gerçi kim gönlümi eyledüñ ḥandān
Bendüñile beni itdün şādumān
- 349 Her ne dedünse baña sen bī-kuşūr
Benüm daḫi ḳalbüme itdi ḥuṭūr
- 350 Līk gāyet-i kelālet-i ṭabʿum var
Derd <ü> gamla melālet-i ḳalbim var¹³²
- 351 Ger güyā olmağa ḳıl <ar> sam murād
Esās-ı kelāma urmağa bünyād
- 352 Leşker-i gam-ber baña eyler hücüm
Māniʿ olur nitekim bād-ı semüm
- 353 Niçe demdür ki ʿışk ile giryānem
Gözi yaşlu gam-zede-i devrānem
- 354 Hāşılı bir yaña hem gam u hicrān
Asüde ḥāl olmağa virmez amān
- 355 Bir yaña cevri ol şemʿ-i <şeb> -efrüz
Dem-ā-dem itmektedir beni dil-süz
- 356 Vefası yok cefası ḥadden efzün
Ṭaliʿüm menḥūs <u> baḫtum ser-nigün
- 357 Bende ne söz söylemege tākat var
Ne ʿarz-ı ḥāl itmege liyākat var
- 358 Didi ne sözdür bu iy gāfil şeydā
Zerrece idrāküñ yogımiş aslā
- 359 Liʿl-lāhi söz mi <dür> bu söyledügin
Ayā bu ne fikirdür eyledügin¹³³
- 360 Rüz-i şeb eyleyüp evkātuñ taʿtīl
İdesin bunca endişe-i bātıl
- 361 Rüz <u> şeb kendüne eyleme töhmet
Kedüñi eyleme böyle bī-himmet
- 362 Yārı görmek <e> sende varken imkān¹³⁴
Senüñ gönlünde neyler gam-ı devrān

¹³¹ sözlerinden: “sözlerüñden” şeklinde olmalıydı.

¹³² melālet: metinde “melāmet” şeklindedir. Kafiye ve anlam bakımından “melālet” doğrudur.

Melāmet bir müstensih hatâsı olmalıdır.

¹³³ Her iki mısra sonundaki söyledügin, eyledügin kelimeleri söyledügün ve eyledügün şeklinde olmalıydı.

¹³⁴ Metinde şöyledir: “Yārı görmek sende var iken imkān.”

12^b

- 363 <Bi->hamdi'l-lāh ki şıhhatdadur cânun
Kānā'at genciyle tolı dāmānuñ
- 364 Dilüñe alma zinhār gam-ı agyār
Fūrkatden itme şikāyeti her bār
- 365 °Āşık olana hemān bu yiter cānā¹³⁵
Yāre ırakdan ide bir merhabā
- 366 İdüp her dem kendüye bunı pīşe
Öpüp kuçmağa olmaya endişe
- 367 Ne revādur vuşlatın ide teklif
Şıkletinden şıkıla yār-ı laţif
- 368 Ara yirde burüdet ola tamām
Belki yārı söylemez olur kelām
- 369 Ne cefā vü ne vefā ide maḥdüm
İkisinden şübhesiz ola maḥrüm
- 370 Bunda °āşıklar vardur ki meḡelā
Yārı görmege cānın eyler fedā
- 371 Yine irmez murādı nihāyete
Belki ḡalır ol ḡasret kıyāmete
- 372 Sen ise mürde cismüñe cān bulduñ
Şöyle beñzer anı rāyegān bulduñ
- 373 Aḡvalüñi bir ḡoş ḡikāyet eyle
ḡāh<i> şükür ḡāh<i> şikāyet eyle
- 374 ḡüsni bāḡında bülbul-i ḡoş-elḡān ol
Ol şem°a yanup pervāne-veş sūzān ol¹³⁶
- 375 Sırrıñı keşf eyle rivāyet eyle¹³⁷
°İşkiñi izḡār it nezāket eyle
- 376 ḡüsñ ü ḡulḡuñ medḡ eyle anuñ her an
Nā-geḡ bulsun işidenler tāze cān
- 377 Dilüñe al kışsa-i şem° ü pervāne¹³⁸
Ara yirde olsun hemān bahāne
- 378 ḡasb-i ḡālūñ aña temessül eyle
Şem° ü pervāneyi tevessül eyle
- 379 Daḡi buña beñzer niçe kelimāt
Söyleyüp ni°amı eyledi işbāt

¹³⁵ Vezinde bir hece fazladır.

¹³⁶ Her iki mısraın vezninde birer hece fazlalık var. İlk mısradaki “ḡüsni bāḡında”: ḡüsñ bāḡında okunmalı. İkinci mısra başındaki ol kelimesi muhtemelen yanlışlıkla tekrarlanmıştır. Bu durumda beyti şöyle okuyabiliriz: ḡüsñ bāḡında bülbul-i ḡoş-elḡān ol // Şem°a yanup pervāne-veş sūzān ol.

¹³⁷ sırrıñı: Ses uyumunun yazı diline yerleşmeye başladığını gösteren diğerk bir örnek.

¹³⁸ Vezin bir hece fazla.

13^a

- 380 Böyle virüp dürr-i suḡteye nizām
Beni bir kaç söz ile itdi ilzām
- 381 Beni itdi naşīḡat ile dil-şād
ḡaḡ Ta°ālā anı itsün ber-murād
- 382 Hemān ol demde el urdum ḡāmeye
Naḡş u nigār itmege bu nāmeye
- 383 Yüz urup ol ḡudānuñ dergāḡına
Rüyimāl eyledüm bārigāḡına
- 384 İde ben ḡasteye luḡf ile °ilāc
Vire hem bu nazm-ı dil-keşe revāc
- 385 Ehl-i dil ḡatında ola zī-kıymet
Okuyup her demde ideler raḡbet
- 386 Bıkirdür bu rivāyet pālāsından¹³⁹
°Āridurur tercüme belāsından
- 387 Ne var ise cümle vāridātumdur
ḡenc-i dilden kendü rivāyetümdür

XVI. Māhiyet-i °ışkla insān-ı kāmil olup nite ki dinilmişdür: el-°aşk¹⁴⁰ cevher-i Rabbānī ve °ışḡ ḡidā-yi ruh ve müşil-i maḡşūd olduḡın beyān ider

- 388 Rāvī-i °andelīb-i suḡan-i rāz
İde °ışḡ içre semender-veş pervāz
- 389 °İşḡ āteşinde zer gibi olup kāl
°İşḡ bābında ḡüşāde itdi māl¹⁴¹
- 390 °İşḡdur ancak bā°ış-i kevn <ü> mekān
°İşḡ ile ḡā°ımdür bu °ālemyān
- 391 °İşḡ ile dimeseydi eger “lev-lāk”¹⁴²
Şübhesiz yaradılmazdı bu eflāk
- 392 °İşḡ kelām-ı <i> nsāndur olmaz ta°bīr
Aña ircā olunur ancak zāmīr
- 393 °Ayne°l-yakīn °ışḡ heybet-i muḡmardur
Velī aña zāt-ı insān maḡzhardur¹⁴³
- 394 Bir nokḡası olur °ışḡuñ biñ kitāb
Nūrına zerre olamaz āfitāb
- 395 °Ummān-ı °ışḡ vāşī° u ḡa°r u basīt
ḡaḡre olmaz aña deryā-yi muḡīt

¹³⁹ bıkirdür okunacak şekilde yazılmışsa da berīdür olması mânāya daha uygundur.

¹⁴⁰ el-°aşk: Metinde böyle okunmayı gerektirecek tarzda harekelenmiştir.

¹⁴¹ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁴² Bk. b. 14.

¹⁴³ mazhardur kelimesi aslında muḡmardur şeklinde yazılmıştır; fakat mânâ bakımından bu yazılış doğru görünmüyor.

13^b

- 396 Âlem içre bu ıışk ulı şāhdur¹⁴⁴
Aña intisāb iden pādīşāhdur
- 397 Gevher-i ıışk oldı bir dürr-i yektā
Naqd-i cān ancağ olur aña bahā
- 398 Hamle-i ıışka tayanmaz bu gerdün
Niçe Zāl u Rüstemi eyler zebün
- 399 Merd-i ıışk <ı> niçe ideyin ta'bir
Hamlesine tayanmaz zırh <u> zencir
- 400 Ne şeydür ol bilür ıışkuñ pençesin
Kim yiye anuñ bir kaç tabancasın¹⁴⁵
- 401 Kulzum-i ıışk eger eylese tuğyān
Gā'ib olur kañresinde dū cihān
- 402 Mürğ-i ıışk her yirde yuvasın kұrmaz
Zira devlet kuşu her başa kұnmaz
- 403 Hāqikatde ıışk şahsı ādem ider
Sālik-i mürşid ü muhterem ider
- 404 Kalb-i āhen ıışk ile kim na'f olur
Sīmyā ile seng-i hār <ā> la'f olur
- 405 Her maqşūda ıışk olupdur reh-nümā
Şanma ıışk ādemi eyler pür havā
- 406 ıışk nūrı her dem delil-i ıuşşākdur
Sülūk ehlin mi'rācına Burākdur¹⁴⁶
- 407 Kişiyi ıışk dūr ider ālāyıkdan
Ayırmak için anı hālāyıkdan
- 408 Zira ihtilāt ile hubb-i dünyā
Men° ider kesb-i takarrüb-i Hudā
- 409 Ma'cūn-i ıışk merdi eyler dīvāne
Tā kamu eşyā <ya> ola bī-gāne
- 410 Zira °aql-ı nefsanī olur diryāk
Dem-ā-dem ādemi eyler endiş-nāk¹⁴⁷
- 411 Zāhid-i hūş her giz <bu> yola gitmez
İmdi korkak bāzırgān fā'ide itmez¹⁴⁸
- 412 Her kim oldı ise şāh-ı ıışka kul
Anı sen bil ki şāh-ı °ālemdür ol

¹⁴⁴ Mısrada bir hece eksikliği vardır.

¹⁴⁵ tabancasın metinde tabancasın şeklindedir.

¹⁴⁶ ehlin kelimesi ehliün şeklinde yazılmış olmalıydı; müstensih metni telâffuz ettiği gibi yazdığını gösteriyor.

¹⁴⁷ endiş-nāk: 'endişe-nāk' biçiminde okunuşu gerekir. Ancak vezin bozulduğu için endiş-nāk şeklinde okunmuştur.

¹⁴⁸ fā'ide kelimesi vezin icabı bugünkü gibi fayda biçiminde okunmuş olmalıydı.

14^a

- 413 °Aşık olan ehl-i tevekkül olur
Her cefāya ehl-i taḥammül olur
- 414 Aña tūlū° eyler şahid-i ikrār
Bir gün aña keşf olur cümle esrār
- 415 Cümle eşyā olur ol demde meftūh
Beḳa meyinden olur mest-i şabūh
- 416 Bir noktaya nazaritse ol cānā
Aña andan ma'lūm olur hep dünyā
- 417 Ol nokta ne imiş aña kim iy cān
Anuñ içinde derc oldı dū cihān
- 418 Bir kişiye çünki ıışk ola isnād
Anuñ °ayn-i °ibreti olur küşād¹⁴⁹
- 419 İgne delüğinden ol ehl-i °irfān¹⁵⁰
On sekiz biñ °ālemi ider seyrān
- 420 Sende de var ise eger kim °akıl
Eylemeden dār-ı beḳāya nakil
- 421 Sen de bir şem°-i efrūza ḫayrān ol
Bir şem°e pervāne-veş sūzān ol¹⁵¹
- 422 ıışk ile kendüñi ehl-i kemāl it
Hem lāyık-ı şem°-i bezm-i vişāl it
- 423 Okı her dem ehl-i ıışk efsānesin
Dehrūñ añ gāh şem° <ü> gāh pervānesin
- 424 Eşk-i çeşmūñ akıdup revān eyle
Ehl-i ıışkın ıışkını beyān eyle¹⁵²

XVII. Mebde°-i dāsitan. ıışk ile meşhūr-ı °ālem olan Şem° <ü> Pervānedür

- 425 Nākıl-ı aḫbār-ı küşāde-zamir
Sözini bu güne eyledi takrir
- 426 Didi kim kevn içre evvel zamānda
Ya'ni ki ḫalk beyninde bu cihānda
- 427 Var idi bir memleket-i bī-pāyān
Tib ü tenhā vü ma'mūr ābādān
- 428 Kūşını bir pūla şatdı ol ḡarib¹⁵³
Yiri var dinilse diyār-ı maḡrib
- 429 Herkes i'tidāl üzere şihhatde
Cümle °ālem bī-ḡam olup rāhatde

¹⁴⁹ °ayn-ı °ibret: Metinde °ibreti °ayn şeklindedir.

¹⁵⁰ K 7:40

¹⁵¹ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁵² ıışkın kelimesi ıışkuñ şeklinde yazılmış olmalıydı.

¹⁵³ ḡarib: Metinde ḡarib şeklindedir; müstensih hatası olmalı.

14^b

- 430 Şikâyetde kimse itmez kıl<ü> kâl
Herkes kendü zevkinde âsûde-hâl
- 431 Oldı cümle havf-ı zulümden emîn
Şanasın kim uyumuş rüy-i zemîn
- 432 Benlik ile halkda yoğ idi nidâ
°Ala°s-sevâ olmışdı bay <u> gedâ
- 433 Ol memleket olmuşdı dârü'l-amân
Nâmına dirlerdi anuñ şebistân
- 434 Meger kim ol vilâyet içre nâ-gâh
Ol °acâ°ib bilâd-ı reng-i siyâh
- 435 Var idi anda bir dil-ber-i ra°nâ
Lâ nazîr <idi> hüsn içre müsteşnâ
- 436 Kışver-i hüsnî içre ol şâh idi
Gihânda müselleme pâdişâh idi
- 437 Kadd<i> bālâ ruh<i> al pākize ten
Pür- şive <vü> °işve-bâz <u> gül-beden
- 438 Bālâ<-yı> bülend <ü> hoş-tab°-ı pür-germ
Kaddi müntehâlıkdan ururdu dem
- 439 Nâzûklık ile şan bir gül-i handân
Yüzi pür-nür ol âyîne-i devrân
- 440 Encümen-i halka bir nür-i efzâ¹⁵⁴
Ansız halk dünyâya bağmazlar aşlâ
- 441 Güyâ ki âyîne-i baht-ı °âlem
Kamu ziyâ vü nür-ı çeşm-i zulam
- 442 Anuñla olmurdu °ayş <u> °işret¹⁵⁵
Ansuz çökerdi halka gam <u> zulmet
- 443 Hâşılı meclisde olmasa ol cân
Zulmet içre kalurdu ehl-i °irfân
- 444 Kimseye hiç kimse itmezdi nazar
Herkes dil-i gam-gîn hâtır-ı muğber¹⁵⁶
- 445 Hüsn ile mümtâz dili hurrem idi
Ziyâ-i nür-ı çeşm-i °âlem idi
- 446 Hüsn <ü> şiveyle âfitâb-ı dil-süz
Oldı nâm-ı şerifi şem°-i efrüz
- 447 Bir gice meger ol şüh-ı şive-kâr
Germ olup meclisde cânâ âhır kâr

¹⁵⁴ bir nür-i efzâ: Metinde “bir nür-i efzâ” şeklinde yazılmış ki hiç bir mânâ vermiyor.

¹⁵⁵ anuñla: Metinde “anıla” şeklinde yazılmış.

¹⁵⁶ dil-i: Metinde “dili” şeklinde; muğber: Metinde “muğamber” şeklinde yazılmıştır.

15^a

- 448 Egnine giymiş idi sefid kabâ
Şâhâne ser-â-ser atlas <u> dibâ
- 449 Döküp ol müşk-bâr gîsü-yı örme¹⁵⁷
Çeküben nâz ile gözine sürme
- 450 Başına almışdı hem tâc-ı zerrîn
Donanup fir°l-meşel bir gül-i rengîn¹⁵⁸
- 451 Giydi esbâb-ı tarab ol mâ hâzar¹⁵⁹
Mir°ât-ı kevne itdi bir kez nazar
- 452 Gördi irmiş anuñ hüsnî kemâle
Nür-ı ruh<i> revnak virmiş cemâle
- 453 Milket-i hüsnün olmuş ol sultânı
Zerrece yok o hurşidün nokşanı
- 454 Pāk <ü> mücellâ ruhları pür-envâr
Kamu behcet <ü> hüsn olmuş âşikâr
- 455 Ruhları al kaddi ser-efrâz olmuş
Melâhat gülşende serv-i nâz olmuş
- 456 Reşk ider leblerine âb-ı hayât
Miyânında °ayândur nice nuqât
- 457 Şadef-i kevn görmemiş öyle gevher
Belini kuçmamış meger ki kemer
- 458 Letâfet bezminde ol mey-rizândur
Nergis-veş olmuş <hem> dû çeşm<i> mahmûr¹⁶⁰
- 459 Netice müheyyâ metâ°-ı didâr
Ara yirde hemân eksik harîdâr
- 460 Görince bu hüsnini ol pîrâye
Hemân oldem tutdı yüzün semâye
- 461 <Dö>nüp cân u dilden eyledi du°â
Lisân-ı hâl ile eyleyüp nidâ
- 462 Didi iy <zî>-kudret <ü> Hayy u °Alim
Vey Semî° ü Basîr ü şâh-ı Kerîm
- 463 Şâni° ü Kâdir <Kerîmü°l-> ekremsin
Cümle esrâr u hikmeti a°lemsin
- 464 Beni kim sen hüsn ile eyledün şâh
Mülk-i hüsnimle âyâ kanı sipâh¹⁶¹

¹⁵⁷ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁵⁸ almışdı: Metinde almış idi şeklindedir.

¹⁵⁹ tarab ol mâ hâzar: Metinde tarab çünin [veya hüsnin] ol mâ hâzar şeklindedir. Ancak çünin [veya hüsnin] hem vezni bozmakta, hem de hiç bir mânâ vermemektedir (mâ hâzar ‘hazır olan’ anlamındadır).

¹⁶⁰ Birinci mısradaki ol mey-rizân metinde olmezîrân biçiminde görünüyor. İkinci mısraın vezni bir hece eksik idi, bu eksikliği “<hem>” kelimesini ilâve ederek giderdik.

¹⁶¹ hüsnimle: Müstensihin hüsnümle yerine, telâffuzuna ve ses uyumuna uyarak kelimeyi hüsnimle şeklinde yazdığı görülüyor.

15^b

- 465 Bâğ-ı nâzda beni çün eyledün gül
°Acabâ var mıdır hiç baña bülbul
- 466 Zülfümi dâr itdün çünki bî-kuşûr
Aña ber-dâr olmağa var mı Manşûr
- 467 Eyledün lebimi lutfuñla şîrîn¹⁶²
Teşne-leb kanı bir Ferhâd-ı miskîn
- 468 Leylî-veş ruhumı itdün la'l-gün¹⁶³
Mîhr-i hüsne müsterî kanı Mecnûn
- 469 Dâm-ı zülfümle <ğ> ayd oldı hep sebîl
Düşer yok mı râhuma bir mürğ-i dîl¹⁶⁴
- 470 Çünki zülfüm eyledün yâ-Rabb kemend
Yok mı aña duş olur bir derdimend
- 471 Olmasa dilbere °aşık-ı nâ-kâm¹⁶⁵
Esbâb-ı hüsni anuñ olmaz tamâm
- 472 Eline almasa gevheri şarrâf
Kıymetsiz olurdu katı bî-inşâf
- 473 Eline alsa anı câhil-i bî-°âr
Şırça deñlü aña itmez i°tibâr
- 474 Bilinür mi iy hâce altun-ı hâş
Mihekk menziline olmadan rakqâş
- 475 Gör ne dimişler ma°arif gürûhu
Lâ ya°rifu zu°lfañ illâ zavûhu¹⁶⁶
- 476 Olmasa Ferhâd °ışk ile tâ bende¹⁶⁷
Nâm-ı Şîrîn añılmazdı °âlemde
- 477 Yalnız bu hisse eyler kifâyet
Nâm-ı Leylî'ye Kays ider delâlet
- 478 Üftâdedür kâdr-i yârı kaldıran¹⁶⁸
°Aşık imiş dil-ber adın añdı <ran>
- 479 Şem°-i cismümi çün yakduñ rindâne
Nola aña ihsân itseñ pervâne¹⁶⁹
- 480 Ol dem kabûl itdi du°âsın Yezdân
Pervâneyi Şem°a eyledi süzân

XVIII. Derd-mend Pervâne Şem°-i cân-sûzı görüp mübtelâ olduğıdur¹⁷⁰16^a

- 481 Meger ki ol şehrin içinde nâ-gâh
Var idi anda bir piyâde seyyâh¹⁷¹
- 482 Müjgân-ı yâr gibi bahtı ser-nigün
Oldı şan pervâne-i bûkalemün
- 483 Gedâ şeklinde ehl-i hîffet idi
Lîk <in> gâyet ehl-i ma°rifet idi
- 484 Ol idi <şan> h°vâce-i hezâr-destân
Andan hikmet kapardı ehl-i °irfân
- 485 Tarîk-i °ışk içre ol mürşid <ü> pîr
Ehl-i °ışkın rüyâsın itdi ta°bîr¹⁷²
- 486 Bundan bellü olduğı şâhib-i hûş
Şaklayup esrârını her dem hâmus¹⁷³
- 487 Remz ile okur idi kendi sükût
Ders-i kul el-ğayra ve illâ fe°skût¹⁷⁴
- 488 Ma°rifetle oldu gevher-i girân¹⁷⁵
Oldıydı menba°-ı ma°den-i °irfân
- 489 Bâğ-ı ma°rifetde berk-i ter idi
Ol anda olmuş müheyyâ ber idi
- 490 Zâhirde gezer idi şekl-i medhûş
Bir kâlender dervîş idi nemed-pûş
- 491 Felek çenberinden geçer rindâne¹⁷⁶
Nâmına <anuñ> dirlerdî Pervâne
- 492 Şun°u°l-lâha bakup ol ehl-i °irfân
Eylerken °âlemi bu güne seyrân¹⁷⁷
- 493 Çeşmi duş oldu şem°-i dilârâya
Kapıldı şarkdan <garba> nûr-efzâya
- 494 Kaldı mir°ât-ı cemâline hayrân
°Aklı gidüp medhûş oldu bir zamân
- 495 <Gaflet> uyhusından itdi çün kıyâm
Zâhir oldu çeşmine serv-i hîrâm

¹⁶² lebimi: yuvarlaklaşma olmadan ses uyumuna uygun olarak yazılmıştır.

¹⁶³ Vezin bir hece eksiktir.

¹⁶⁴ sebîl ve dîl kafiye olması için metinde dîl şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁵ °aşık-ı kelimesi °aşıkı biçiminde yazılmıştır.

¹⁶⁶ Arapça atasözü: "fazîletliyi gene ancak fazîlet sâhibi bilir"

¹⁶⁷ tâ bende'nin tâbende biçiminde 'parlayan' mânâsına da işaret edilmiştir.

¹⁶⁸ kâdr-i: Metinde kâdri şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁹ Yaprığın bu köşesi tamir edildiğı için pervâne kelimesinin üzeri ince bir kâğıtla kapatılmış; fakat ışığa tutulduğunda kelime açıkça görülüyor.

¹⁷⁰ Aynı şekilde yukarıdaki gibi yaprağın bu köşesi tamir edildiğı için olduğıdur kelimesinin -uğıdur kısmı ince bir kâğıtla örtülmüştür; fakat ışıktâ açıkça görünüyor.

¹⁷¹ Birinci mısradâ şehrin kelimesi şehriñ olmalıydı, ama metinde konuşma diline göre yazılmış. İkinci mısradâ piyâde seyyâh şeklinde okuduğumuz ibare, metinde 'bünyâda sipâh' şeklindedir.

¹⁷² °ışkın: °ışkuñ olmalı. Metne buradâ da konuşma dilinin telâffuzu hâkim olmuştur.

¹⁷³ hâmus kelimesi metinde hamûş şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁴ Arapça atasözü: "Hayırlı konuş, yoksa sus".

¹⁷⁵ gevher-i metinde gevherî şeklinde yazılmış.

¹⁷⁶ çenberinden: çenberüñden yerine yazılarak ses uyumuna uyulmaktadır.

¹⁷⁷ °irfân kelimesi metinde iz°ân şeklinde anlamı olmayan bir biçimde yazılmış; eylerken metinde eyler iken şeklindedir. Ama böyle okunuş vezni bozuyor.

- 496 Gördi 'ayne'l-yakīn gūyā hūr imiş
Ser-ā-pā ol nūr^{un} 'alā nūr imiş¹⁷⁸
- 497 Münāsib-i a'zā her yiri mevzūn
Hüsni zā'idü'l-vaşf <u> haddēn efzūn
- 498 Zulmet içredür gūyā āb-ı hayvān
Mişli yok cihānda hīç bir nev-civān

I. Gazel¹⁷⁹

1. Nürdan giymiş başına zerrīn külāh
Milkēt-i nāz içre olmuş pādīşāh
2. Şeb şanma 'ışkile tutaşdı felek
Geldi бүrdi 'ālemi dūd-ı siyāh
3. Ra'd degüldür güröldeyen her zamān
Yüzini felek görünce çeker āh
4. Ol nūr-efzāyı seyir etmek için
Felek' dāmına çıkmışdur şimdi māh
5. Şāh <u> gedā aña muhtāc Feyziyā
Gör ne lutf <u> ihsān etmiş aña ilāh
- 499 Dün <ü> gün nūş eyleyüb<en> la'l sāgar
Her tarafa meclisde eyler nazar
- 500 Ruḥı sāgara hem-reng gülgül olmuş
Kızarup yañağı karanfül olmuş¹⁸⁰
- 501 Kendü kendüye 'āşık olmuş fetīl
Eylemiş lutfını 'āleme sebīl
- 502 Kamu meclis ehline bahşider zevk
Nūr<ı> ziyāsiyla 'ālem hep pür şevk
- 503 Gonca gibi açılıp verd-i ḥandān
'ālemi itdürdi kendüne ḥayrān¹⁸¹
- 504 Toğrılıkla hep nasihat gösterür
Nezāketle ḥalka kāmēt gösterür
- 505 Netice melāḥat içre bī-naẓīr
Luṭf ile ḥüsn eline olmuş emīr
- 506 Pervāneyi şeydā kıldı cemālī
Teşne-i Kerbelā itdi zülālī
- 507 Dimāğın mu'atṭar eyledi ḥōş-bū
Cān u dilden vişālin itdi ār <zū>

- 508 İdüben rüz <u> şeb feryād <u> fiğān
Ḥayāl-i zülfiyle oldı perī <şān>
- 509 Teselliyeti dilden idüp icrā
Bu gāzeli ol dem eyledi inşā

II. Gazel-i Feyzī¹⁸²

1. 'İzzet aña ki oldı Dārā-yı 'ışk
Şāh-ı 'ālemdür olan gedā-yı 'ışk
2. Zāhiren 'ışk ehli ḥāk-ālūdedür
İrgürür başın göge bālā-yı 'ışk¹⁸³
3. Devletlū baş gerek 'ışk ehli ola
Zirā her şāḥa ḵonmaz ḥümā-yı 'ışk
4. Şāh-ı 'ışka cānūnı eyle ḵurbān
Kim sa'ādet ehlidür mevtā-yı 'ışk
5. 'İşk ile mütēna'īm ol ey Feyzī
Eglence-i rūḥ olur gıdā-yı 'ışk

17^a

XIX. Pervāne-i bī-çareye āteş-i 'ışk te'sīr ve ser-gerdān itdügidür

- 510 Būḵalamūn-ı cihān dil-firībdür
Yedi ḥoḵkalı bir 'allām ṭabībdür¹⁸⁴
- 511 Dil-ferāḥ için virür saña ma'cūn
Soñra yıkar ḥāṭıruñ ider maḥzun
- 512 Zehr-ālūdın anuñ şanma <ki> şifā
Semm-i helāhil <i> şunar ol saña
- 513 Şüretā dehr zen-i zībā görünür
Dil almakda ehl-i sefā görünür
- 514 Āyīnecidür şanma ḥikmet gösterür
Ademe devrānı çerb-şüret gösterür¹⁸⁵
- 515 Perī-rūları gösterür nihānī
Ki 'ışka mübtelā ide insānı
- 516 'İşkın ise evvelinde şifādur
Lik<in> soñra gāyet ile cefādur¹⁸⁶
- 517 'İşka taḥammül eylemez her insān
Anuñ için dirler çile-i merdān

¹⁷⁸ K 24:35.¹⁷⁹ 11 hecelidir.¹⁸⁰ **karanfül**: Metinde "karanfil". Bu takdirde kafiye olamaz. Fakat burada da müstensih'in, kendi telāffuzuna göre bu kelimeyi yazdığı görülüyor.¹⁸¹ itdürdi: metinde "itdürürdi" Bu şekliyle vezne uymuyor.¹⁸² 11 heceli.¹⁸³ 2^b bālā-yı: belā-yı şeklinde okunması daha doğudur.¹⁸⁴ **'allām**: Metinde **'allāk** şeklindedir. Lügatlarda böyle bir kelime bulunmadığı için yerine beytin anlamına en uygun olan "'allām" kelimesi kondu.¹⁸⁵ Metinde her iki mısra da bir hece fazlalık var, mısradaki **āyīneci** kelimesini **āynacı** şeklinde okuyarak veznin hece sayısını bire indirebilirsek de, ikinci mısradaki fazlalığı düzeltmeye imkân olmadığından, bu beytin iki mısraı da oniki heceli olarak bırakılmıştır.¹⁸⁶ **'ışkın**: Genetif hâli olarak **'ışkuñ** olmalı. Ama müstensih konuşma dilinin etkisinde kalmıştır.

- 518 ʿİşkâ cānın fedâ eyler bir dānā
Ucuz aldum diyü sevünür cānā
- 519 Soñra ʿışk eyler anı zār <u> hazīn
Derd-i ḥasret kendüne olur qarīn
- 520 Gülşen iken yeri olur ḥas <u> ḥār¹⁸⁷
Ḳaddini dū-tā eyler miḥnet <ü> bār
- 521 Bedr iken olur hilālī-veş naḥīf
Şīr-i merdüm-ḥör iken olur zaʿīf
- 522 Seng-i ḥasret ḳalbini eyler şikest
Kendüni bī-hūş ider cām-ı elest¹⁸⁸
- 523 Nazar etse mirʿāt <a> ruḥ-ı cānān
Dem olur gösterür şekl-i aḡyārān
- 524 Ol ʿışk ile olmuş iken ʿandelīb
Dāḡ-ı derün bir yaña ḡam-ı raḳīb¹⁸⁹
- 17^b 525 Olmuş iken ʿışkile cismi ḳadīd
Ol da urur bir yaña zaḥm-ı şedīd
- 526 ʿĀşık-ı bī-çāreye derd üzre derd
Taḡlar ṭakat götürmez degül kim merd
- 527 Nār-ı ḥasret ādemi eyler melül
Mülk-i dile ḥizb-i ḡam ider nüzül
- 528 Şeş cihāmı zabṭ ider cümle keder
Hep meserret ʿademe ider sefer
- 529 Zūlm ile dil ḥānesi olur vīrān
Leşker-i ʿışk vücūdın eyler nālān
- 530 Şararur beñzi anuñ hemçü altun
Seyl-i eşki aḳmaḳdan olur Ceyḥūn
- 531 Bir ḥāle ḳor anı ol baḥt-ı siyāh
Baḡrını ney gibi deler āh <u> vāh
- 532 Āsūde ḥāl anuñ olmaz bir demi
Āh <u> zārdan ḡayr <ı> olmaz hem-demi
- 533 Bir mertebe ʿışk ider aña teʿşīr
Pervāne-veş ʿışk ile olur şeb-ḡīr
- 534 Tā ṭulūʿ itmeyince rüz-ı vişāl¹⁹⁰
Baḥt-ı siyāhı olmaz āsūde ḥāl
- 535 Vaşl-ı yāre irmeyince olmaz şād
Ḡam <u> ḡuşşadan olmaz ḳalbi āzād
- 536 ʿĀşık oldu Şemʿa çünki Pervāne
ʿİşk ile oldu kıpkızıl dīvāne

¹⁸⁷ ḥas: Metinde ḥaş.

¹⁸⁸ hūş: Metinde ḥūş şeklindedir.

¹⁸⁹ ḡam-ı: Metinde ḡamı şeklindedir.

¹⁹⁰ rüz-i: metinde “rūzi.”

- 537 Böyle yazdı ezelde ceff-i kalem
Kʿola ʿışk-ı Şemʿa Pervāne mahrem¹⁹¹
- 538 Elif ḳāmeti bükülüp oldu dāl
Hevāda uçup oldu şāḥib-i bāl
- 539 Nār-ı ḥasret cigerin pür-ḥūn itdi
Derdimendi bār-ı ʿışk zebūn itdi
- 540 ʿAḳl u fikrin daḡıdup ṭālīʿ-i dūn
Ṭaḳıldı aña silsile-i cunūn
- 541 Hem-demi yok çeşm-i giryāndan ḡayri
Bir ḡam-ḡüsārı yok fiḡāndan ḡayri
- 542 Dūn <ü> gün ʿışk ile dū çeşm <i> giryān
Dūd-ı dil üstine şaldı sāye-bān
- 543 Başın alup eyledi ʿazm-ı şahrā
Sāyesinde <n> ḡayri yok aña hem-pā¹⁹²
- 18^a 544 Yār idüp kendüye luṭf-ı ezeli
Cān u dilden oḳudı bu ḡazeli

III. Der ḥasb-i ḥāl-i ü goft¹⁹³

1. Beni ḥasret itdi giryān el-firāk
Olmışam ʿışkile sūzān el-firāk
2. Nār-ı fūrḳat eyledi cānuma kār
El-firāk [iy] āfet-i devrān el-firāk¹⁹⁴
3. Derdile şahrāya düşdüm ʿākibet
Naḳd-ı şabrum oldu tālān el-firāk
4. Derdime dermān bulunmaz mı ʿaceb¹⁹⁵
Himmet ider yok mı āmān el-firāk
5. Ḥasta Feyzî ḳaldı ḡurbetde ḡarīb
Sīnesin çāk itdi hicrān el-firāk

XX. Pervāne ʿışk ile ser-gerdān şahrāda gezerken Bād-ı şarşar nāmında bir ʿayyāra rāst gelüp, ʿayyār ḥāline merḥamet idüp vişāle irgürmek için Şemʿ-i şeb-efrūzʿa Pervāneʿyi götürdüğüdür; beyān ider.

- 545 Cān <u> dilden tazarruʿ eylese ḳul
Ḥāşā ki olmaya duʿāsı ḳabūl
- 546 Duʿā-yı ʿuşşāk ki irtifāʿ eyler
Anı semʿ-i ḳabūl istimāʿ eyler

¹⁹¹ ʿışk-ı: metinde “ışkı.”

¹⁹² sāyesinde <n>: metinde “sāyesinde.”

¹⁹³ Onbirli hece veznine uymakla beraber vezin “fāʿilātūn, fāʿilātūn fāʿilūn” kalıbına uyuyor.

¹⁹⁴ 2^b de vezin aruz veznine uymuyor. Hece veznine göre de bir hece fazla. Bu mısradan iy kelimesi çıkarsa vezin her iki kalıba da uymaktadır.

¹⁹⁵ derdime: Konuşma dilindeki telâffuza uyularak derdüme yerine yazılmıştır.

18^b

- 547 Gam beyabânında vâlih ü hayrân
Ya'nî Pervâne-i meşhûr-ı cihân
- 548 Âlemi tavâf eylerken ser-be-ser
Gezerken derd ile şehir-be-şehir
- 549 Okuyarak yâ müfettihe'l-ebvâb
İnleyerek yâ müsebbibe'l-esbâb
- 550 Cā-be-cā eyleyüben süz ile âh
Kubbe-i gerdüni iderek siyâh
- 551 Nakd-ı eşkin eylemişdi ser-māye
Nā-gehān yolu düşdi bir şahrāya
- 552 Şahrāda geşt eyleriken ser-gerdān
Hayāl-i yār ile cigeri biryān
- 553 Nā-gāh çeşmi düş oldu bir ayyār <e>
Ne ayyāre <kim> bir bād-pā sehḥāre
- 554 Hādīm-i taht-ı Süleymān peygamber
Nāmına dirlendi anuñ Bād-ı şarşar¹⁹⁶
- 555 Lisān-ı hāl ile virüben selām
Hālını etmege başladı i'lām
- 556 Eyledi ahvālını aña takrîr
"Mā huve fi-l-bālî ve mā fi'z-zamîr"¹⁹⁷
- 557 Ne güne oldıysa derde giriftār
Cümlesini itdi ol demde ikrār
- 558 Eyler iken hālını aña takrîr
Diñler idi hep ayyār anı birbir¹⁹⁸
- 559 Çünkü oldu muṭṭalî ahvāline
Merḥamet eyledi anuñ hālîne
- 560 Didi kim ey derdimend-i āvāre
Tiyğ-i ıışk ile sînesi sād-pāre
- 561 Ey ġarîb-i mübtelā-yı derd-i hicrân¹⁹⁹
Vey esîr-i ümîd-i vaşl-ı cānān
- 562 Şakın derd-i ıışk ile olma melûl
Zinhār nār-ı ḥasrete olma vuşûl
- 563 Ba°dezān hicr ile hîç olma ḥazîn
Derd-i ḥasret <i> kendüñe etme karîn²⁰⁰

19^a

- 564 °Aḳluñı başuña der olma medhûş
Hicr-i şem°den gerü eyle ferāmûş²⁰¹
- 565 Yārıña ben saña olayın delîl
Bu ḥuşûşda saña olayın Cibrîl²⁰²
- 566 Haremîne seni ideyin idḥāl
Şāyed ṭulû° eyleye rûz-ı vişāl
- 567 Belki eyler seni kendüye mahrem
Dün <ü> gün vaşlıyla olasın ḥurrem
- 568 Cām-ı vaşlın ol demde nûş idesin
Çekdügin derdi ferāmûş idesin
- 569 Haremînde eyleyüp kesb-i şafā
Baña daḥi idesin ḥayır du°ā
- 570 Zîrā aña bulaşmağa iktizā var
Eskiden beynimüzde mā-cerā var
- 571 Pederi çok cefā etmişdi baña
Dilerem bundan intikām almağa
- 572 Biz bir āsitānede dört yār idük
Şanki biz anda çihār-yār idük²⁰³
- 573 Her birimüz ḥālimüzce bir sultān
Meskenümüz olmuşdi dü-cihān
- 574 Dördimüz bir ḥişārda olduk ḥāzır
Anuñcün bize dirler çār °anāşır
- 575 Biri nār u biri ḥāk <ü> biri mā
Yanlarında ben daḥi bād ü hevā
- 576 Eyleyüben dem-ā-dem °ayş <u> °işret
Eyler iken böylece ḥāş-ı şoḥbet
- 577 Ol zamān anuñ büyük pederi nār
Şırça-veş ḳalbümü itdi inkisār
- 578 Tekebbürlik eyleyüp bize her an
°Ālî maḳāmlar gözedür her zamān
- 579 Murādum bu dünyādan bir kām almak
Bārî oḡlından bir intikām almak
- 580 Gelmemişe döndereyin °ademden
Vücüdını yok ideyin °ālemden
- 581 Böylece eylemiş idüm ben niyyet
Lîk <in> saña şimdi itdüm merḥamet

¹⁹⁶ İkinci mısradaki vezin bir hece fazladır.

¹⁹⁷ "Gönlünde ve içinde olan her şey"

¹⁹⁸ "ayyār anı: metinde "ayyārāne."

¹⁹⁹ Vezinde bir hece fazla. ġarîb-i kelimesini ġarîb şeklinde okuyabiliriz. Ancak o takdirde beyitteki üslup paralelliği bozulur.

²⁰⁰ ḥasret<i>: Cümle yapısı bakımından "-i" akkuzatif ekini koymak lâzım. Ancak bu takdirde vezin bir hece fazlalaşiyor. Bu fazlalığı düzeltmek için mısraı ulama ile okumak lâzım: kendüñe/etme.

²⁰¹ hicr-i: Metinde "hicri"dir.

²⁰² "Bu ḥuşûşda saña Cibrîl olayın" şeklindedir. Ancak birinci mısra ile kafiyelelendirmek için yukarıda değiştirildi. Bu değiştirme delîl olayın / Cibrîl olayın şeklinde de olabilirdi.

²⁰³ Bu mısra şöyledir: "Biz bir āsitānede durup dört yār idük" bu hâliyle vezin bozuktur. dört kelimesinin müstensih tarafından iki defa yazılmış olması da muhtemeldir. İkinci mısradaki vezin bir hece eksik.

- 582 Çünkü sen aña cân ile mâ'îlsin
Metâ'-ı vaşla cân vırmege kâ'îlsin²⁰⁴
- 583 Gel imdi biz gidelüm sür'at ile
Varalum ol yâre selâmet ile
- 584 Fırşatın bulup hânesine girem²⁰⁵
Tutup darb-ı destümle saña virem
- 585 Yâ seni itdürem aña intisâb
Yâ-höd hânumânın eylerem harâb
- 586 Buña beñzer dañi bir niçe sözler
Söyleyüp eylediler 'azm-i sefer
- 587 Kaç'-ı menzil eyleyerek şeb <ü> rüz
Kandesin diyüp şem'-i şeb-efrüz²⁰⁶
- 19^b 588 Eyleyüp dem-â-dem ârzü-yı vişâl
Gör imdi bu yüzden niç'oldı ahvâl

XXI Fânüs nâmında bir rakîb Şem'-in²⁰⁷ hem 'aşıkı²⁰⁸ ve hem hâfızı olup, Şem'-i dil-ârâyı cümle şeylerden hıfz itdüğüdür.

- 589 Ne deñlü eylese kul re'y-i tedbîr
Şanma ki bozmaya tedbîri taqdîr
- 590 Cümle eşyâlarda emir Hudânın
Zîrâ ki el-muqaddir <adı anuñ>²⁰⁹
- 591 Güşiş <ü> sa'y ile hiç hâşıl olmaz
İş Allahuñdur kul didügi olmaz²¹⁰
- 592 Ol zamân ki Hudâ Şem'-i halk itdi
Cümle esbâbını bile yaratdı
- 593 Çünkü hüsn ile mümtâz itdi Hudâ
Bir kimseyi hâfız etmişdi aña
- 594 Hıfz iderdi televvün-i rûzgârdan
Şem'-i şaklar idi cümle agyârdan
- 595 Lîk kendi gâyetile hâ'in idi
Bu huşûşda bir büyük hâ'in idi²¹¹
- 596 Aşılurdu ol nigârün boynına
Alurdu her gice anı koynına

²⁰⁴ Vezin bir hece fazla.

²⁰⁵ girem: Metinde "gireyim."

²⁰⁶ Vezin bir hece eksik. Şöyle düzeltilebilir: "Diyüp kandesin iy şem'-i şeb-efrüz."

²⁰⁷ şem'-in: şem'-ün yerine yazılması, müstensihnin zamanında kelimenin böyle telâffuz edildiğini göstermektedir.

²⁰⁸ 'aşıkı: Metinde yanlışlıkla 'aşıkın olmalıdır.

²⁰⁹ Birinci mısradaki Hudânın, aslında yazı dili kuralına göre Hudānuñ olmalı idi. <adı anuñ>: Metinde kâtn biçiminde yazılmış, hiç bir şey anlaşılmıyor.

²¹⁰ Beyitte kafiye yok.

²¹¹ hâ'in kelimesinin okunuşundan pek emin değilim. Bu kelime hârin "inatçı" da olabilir.

- 597 Her gice lutf ile olurdu pür-sevk
Vuşlatile her zamân şorardı zevk²¹²
- 598 Severdi cân ile Şem'-i ol efsûs
Nâmına şan ile dirlerdi Fânüs
- 599 Yârin dünyâya bakduğın istemez²¹³
Yüzini kimseye aslâ göstermez
- 600 Rüz u şeb vaşlile kendüsi hândân
Bu güne sürerken 'âlemde devrân
- 601 Gördi kim ırakdan gelür bir 'ayyâr
Yanında gayri bir kimse dañi var
- 602 Birden itdiler şebistâna duhûl
Şem'-ün hisârına itdiler nuzûl
- 20^a 603 Gördiler ol zamân <da> bir div rakîb
Kimseyi uğratmaz yârına karîb
- 604 O gülî hıfz ider <di> nite ki hâr
İñledür <di> hep 'uşşâkı bülbül-vâr
- 605 Ne deñlü olunursa fîkr ü hayâl
Hareme girmek muhâl ender muhâl
- 606 Çok cedd <ü> sa'y eyledi Bâd-ı şarşar
Bulmadı hiç bü-yü vuşlatdan eğer
- 607 Var kuvvetin şarf eylemişidi Bâd
Lîk <in> fırsat virmedi Rabbü'l-'ibâd
- 608 'Âkıbet terk itdi ârzü-yı vişâl
Zîrâ bildi neye münçerdür ahvâl
- 609 Peşimân oldu olduğına delîl
Urduğı lâf güzâfdan oldu hacîl
- 610 Çün 'âciz oldu bu huşûşda 'ayyâr
Başın alup eyledi terk-i diyâr
- 611 Kaçup ol dem eyledi 'azm-ı şahrâ
Gezüben tağlar içre tîb <ü> tenhâ
- 612 Yalunız kaldı anda ol âvâre
Ya'nî Pervâne-i dil-i bî-çâre²¹⁴
- 613 Küy-ı yârda eyleyüp âh <u> enîn
Oldı nâr-ı 'ışk ile zâr <u> hâzîn
- 614 'Aklıñ alup başından 'ışk-ı cunûn
Derd ile günden güne oldu zebûn
- 615 Eyleyüp dem-â-dem küyında cevâlân
Ol bî-çâre dolanurdu ser-gerdân

²¹² sorardı: sürerdi olsa, daha anlamlı olurdu.

²¹³ yârin: yârûñ olmalıydı.

²¹⁴ dil-i: Metinde dili.

616 Cā-be-cā eyleyüp hareme duhūl
Muntazır-ı ümīd-i şubh-ı vusūl

XXII Fānūs-ı nā-bekār Pervāne'ye nifāk idüp kūy-ı yārdan redd itdüğidir

617 Kaçan ki şubh-ı vişāl lāmi° olur
Anda lā-būd bir kimse māni° olur

618 Kānde ki ańıla bir nām-ı habīb
Anda eksük degüldür dīv-i rakīb

20^b 619 Her kānde kim māl-ā-māl bir genc ola
Lā būd anda olmaludur ejderhā

620 Hāl-i °āşıkdan bilür kişi yokdur
Bu felek <ün> ādeme işi çokdur²¹⁵

621 Kānde kim görünse bir rüy-ı dil-dār
Yanında var anuñ şüret-i āgyār

622 Rakībün işi her dem buğz <u> şikāk
Düşer nā-gēhān <i> araya firāk

623 Yańılup eyleme şakın keşf-i rāz
Şońra fūrkat sīneñi eyler güdāz

624 Dilā sen ihtirāz eyle āgyārdan
Zirā <kim> seni ayırur dil-dārdan

625 Seni bir gün eyler yārına nifāk²¹⁶
Cüdā ider seni, kūyından irāk

626 Ayırur °āşıkı dil-sitānından
Nite kim bülbüli gül-sitānından

627 Yārdan dūr ider °āşık-ı nā-şādı²¹⁷
Şanki Şirīn'den ayırur Ferhād'ı

628 Seni Mecnūn gibi eyler ol şeydā
Sańa hasret olur vādī-i Leylā

629 Yārın muhabbet postunu ider salh²¹⁸
°Akıbet vuşlatın eyler sańa telh

630 Olmuş iken sen vuşlat ile hurrem
Zār olursın günc-i fūrkatde muhkem

631 Zāyi° olur cümleten haqq <u> huqūk
Bunca zamān germiken olur sovuq

632 Tuz etmek hakkını ferāmūş eyler
Seni lā-būd bir belāya dūş eyler

633 Şem°i bile dūr ider pervāneden
Diyecegin yāre dir pervāneden

634 Esbi cevinden idiser iftirāk²¹⁹
Var kıyās it ne güne olur nifāk

635 Gördi Fānūs kūy-ı yārda Pervāne'yi²²⁰
Hissiyle ańladı ol divāneyi

636 Bildi kim Şem°e cān ile °āşıkdur
Yolında cānın virmege sādıkdur

21^a 637 Yağdı anı hasedle nār-ı hüsrān
Gayretinden cigeri oldu biryān

638 Eyledi çok fenn-i fitneden hayāl
Açdı bāb-ı fitneden <bir> niçe māl

639 Hıleye başladı hemān nā-gāhdan
Diledi redd ide anı der-gāhdan

640 Başladı etmege ğaribi nifāk
Çalışdı düşüre ortaya firāk

641 Zāhirde Şem°e gūyā şefkat itdi
Dil uzadup ańa naşihat itdi

642 Didi ey Şem°-i dil-ārā-yı cihān
Vey dil-ber-i müsteşnā <vü> pāk dehān²²¹

643 Züluf-veş Haq °ömrini mezīd etsün²²²
Tālī°-i ikbālünü sa°id etsün

644 Āsitān-ı devletün bendesiyem
Sāye-i rifatun efkendesiyem

645 Cemālün nūrına Haq vire kemāl
Ziyā-i hüsnüne irmesün zevāl

646 Devlet-i sa°adet içre müdām ol
Mülk-i hüsnünde tenhā müstedām ol

647 Dün <ü> gün Hudā dest-ğürün ola²²³
°Akıbet milketi serirün ola

648 Lāyık mıdur ki bir oñmaduk ğarīf
Dāsītān ide dilde nām-ı şerīf

649 Ne revādur kim kūyında Pervāne²²⁴
Söyleye böyle nā-mevzūn efsāne

650 Sańa hem °āşık geçine ol evbāş
Bā-ħuşuş nāmuñı ğalka ide fāş

²¹⁵ felek<ün>: Metindeki feleki müstensih hatası olmalı.

²¹⁶ yārına: Yazı dili kuralına göre yāruña olmalıydı.

²¹⁷ °āşık-ı: Metinde °āşıkı.

²¹⁸ yārın: Metinde yāruñ şeklinde olmalıydı; müstensihin kendi telāffuzuna göre yazılmıştır.

²¹⁹ cevinden müstensih kendi telāffuzuna göre genetik ekini düzleştirerek yazmıştır. Aslında cevünden olmalı idi.

²²⁰ Vezin bir hece fazladır.

²²¹ dil-ber-i: Metinde dil-beri şeklinde yazılmıştır.

²²² Metinde °ömrini, °ömrünü yerine konuşma dilinin telāffuzuna göre okunmaktadır.

²²³ Vezinde bir hece eksik.

²²⁴ Metinde kūy(ı)nda şeklinde olup yazı dilinin kurallarına uymamaktadır. Aslında kūyuñda olması gerekirdi.

- 651 Kimseden utanup ne hayâ ider
Ne bir an ayrılup bu yirden gider
- 652 Eyleyüp dem-â-dem bu yirde cevân
Dolaşur bu yirleri ol ser-gerdân
- 653 Bir hevâ ehli ol fâsık u fâcir
Dün <ü> gün ʿışkuñla her yirde fâhîr
- 654 Kūyuñı eyledi kendüye mesken
Bu maķāmda eyledi şimdi vaţan
- 21b 655 Seni sever diyü eyler iddiʿâ
Her demde dolaşur burayı tenhâ
- 656 Nāmuña bağlayup ebyât-ı eşʿâr
Dilleyüp adını eyler âşikâr
- 657 ʿIrzuñı pâyimāl itdi o kallâş
İn çe hâlest husrevâ gâfil me-bâş²²⁵
- 658 Kucâ nām u kucâ ʿırz u kucâ ʿâr
Yâ Habîbî lem ettiḥaztehuʿc-câr²²⁶
- 659 Korkum benüm budur cānâ ol ḥabîş
Belki bir yavuz söze ola bâʿiş
- 660 Eyleyince böyle ḥilâf-ı inhâʿ
Şemʿ itdi anuñ sözini işgâ²²⁷
- 661 Hemân dem eyleyince bu sözi güş
Cân <u> dilden eyledi oldem ḥurûş
- 662 Ğaţabından hemân ol Şemʿ-i ser-keş
Şanasın kim oldı bir pâre âteş
- 663 Sûz-ı celâlini eyleyüp icrâ
Ol demde eyledi bir nâme inşâ

XXIII Şemʿüñ Pervâne'ye irsâl eylediği nâmedür ki zikr olunur.

- 664 Nāmeyî ḥamd ile itdi ibtidâ
Henî resûl ḥazretine kıldı şenâ
- 665 Niçe nikât kullanup Şemʿ-i zarîf
Döşedi nāmeye elfâz-ı laṭîf²²⁸
- 666 Didi ey ʿâşık-ı dil-ḥaste nâ-kām
Minnâ ileyke taḥiyyat ve's-selâm²²⁹
- 667 Ey mübtelâ-yı derd-i ʿışk u elem
Âlûde-i endüh u gam u veh(e)m

²²⁵ "Bu ne hâldir ey padişah, gâfil olma."

²²⁶ "Şöhret nerede, nâmus nerede, utanma nerede. Ey dostum sen onu kendine komşu edinme."

²²⁷ işgâ: metinde silik. Beytin ikinci mısraında da bir hece eksiktir.

²²⁸ elfâz: Metinde elfâz şeklindedir.

²²⁹ "Benden sana esenlik ve selâm"

- 668 Vey esîr-i derd-mend-i ümîd <ü> kām
Murg-i âvâre-i giriftâr-ı dām
- 669 Ey âşinâ-yı ʿışk <u> merd-i ferîd
Vey bî-gâne-i devrân ferd-i vahîd
- 670 Eyâ bu ne küstâḥlıkdur ki ey şüh
Bâzâr-ı ʿırzuma viresin futûḥ
- 22a 671 Evvelâ ʿâşıkum dirsın lâ-übâl²³⁰
Şoñra olasın hep ʿâleme dellâl
- 672 Eyledüñ nāmumı ʿâlemde rüsvâ
Şimdi bizi söyleşür cümle dünyâ
- 673 Dâsitân eyledüñ ʿâlemde nāmem
Baña ʿtaʿn eyler oldı cümle ʿâlem
- 674 İnşâf-ı ḥaḳ bu mîdur yoḥsa sezâ
Beni sevmek şoñra eylemek ifşâ
- 675 Eyleyüp kūyumı kendüñe maķām
Cümle ḥalka idesın beni bed-nām
- 676 Gönülünde etmedüñ ʿışkumı ihfâ
ʿÂķibet eyledüñ ʿâleme ifşâ
- 677 Gerçekden olduñ ise baña ʿâşık
Ṭarîķ-i ʿışkuñ içre merd-i şadîķ
- 678 Okuyup nāmemi olasın ʿâmil
Sâye-veş olasın buradan zâʿil
- 679 Başuñı aluben idesın firâr
Muktezamla idesın terk-i diyâr
- 680 ʿİşkuñı idesın gönülünde pinhân
Añmayasın adımı niçe zamân²³¹
- 681 Ger ʿâşık iseñ cān <u> dilden baña
Etmeyesin muḥâlefeti aşlâ
- 682 Kim ki ʿâşık olısar ez dil <ü> cān
Yarinüñ emrini tutar her zamân
- 683 Sevdiginiñ aşla sözinden çıkmaz
Rızası olmadıḡı yola gitmez²³²
- 684 Benüm daḡı budurur saña sözüm
Gidesın buradan görmesün gözüm
- 685 Bir niçe dem olasın ʿışkile kâl
Günc-i fûrkatde olasın mâl-â-mâl

²³⁰ lâ-übâl: Metinde lâvbâl şeklinde telâffuza göre yazılmıştır.

²³¹ adımı: Müstensih bir telâffuz özelliği olup yazı dili kuralına uymamakta. Aslında adımı olmalı idi.

²³² sevdiginiñ: Müstensih, kelimeyi telâffuzuna göre yazmış. Çünkü -dik, -dik eki metinde daima yuvarlaktır. Kelime sevdüğünüñ olmalı idi. İkinci mısradaki olmadıḡı kelimesini de müstensih kendi telâffuzuna göre yazmış. Aslında olmadıḡı şeklinde olmalı idi.

- 686 Buña beñzer daği <bir> niçe kelām
Gāzab ile yazdı ol nūr-ı zālām
- 687 Nūn gibi kaşı yāy ol yār-ı dil-gīr
Pervāne'ye her elifin itti tūr
- 688 Sīnleri gūyā bir erre-i ḥadīd
Lām <ı> çengāl urmağa zaḥm-ı şedīd
- 22^b 689 Rāları gūyā ki oldılar şemşīr
Her ḥurūfī eyledi aña te'şīr
- 690 Eyledi ol yār 'āşıkına gāzab
K'oldı bu kadar güft u gūya sebeb
- 691 Bu gūne eyledi nāmeyi tamām
Pervāne'ye gönderdi böyle peyām
- XXIV Anest ḥasb-i ḥāl-i Pervāne-i bī-mecāl
- 692 Nāmeyi aldı destine Pervāne
Göz uciyle nazar kıldı mestāne
- 693 Didi yārumdandur baña bu kitāb
Ḥaşr olduğumca budur baña ḥisāb
- 694 Luṭuf şanup gayetle oldı ḥurrem
Öpüp kuçup başına kodi ol dem
- 695 İçi müşk-i Çīn <ü> Mācīndūr baña
Yeri vardur cism <i> Ḥuten u Ḥiṭā²³³
- 696 Okuyup nāmeyi idince gūşād
Mefhūmın bilince eyledi feryād
- 697 Hemān <dem> derdli sīnesi çāk itdi²³⁴
Derd-i ḥasret kendüni helāk itdi
- 698 Şahbā-yı belā itdi anı ser-ḥōş
'Aklı gidüp başından oldı <bī-hūş>
- 699 Lā ya'kıl yatınca böyle niçe dem
Şu şaçdı yüzine dīde-i pūr-nem
- 700 Bir pāre 'aqlını başına derdi
Gözlerin açuban kendüye geldi
- 701 Didi 'aceb iş itdi baña devrān
Cānum aldı eyledi beni bī-cān
- 702 Ne itdümse kendü kendüme itdüm
Varup bilmezlikle keşf-i rāz itdüm
- 703 Nā-maḥreme sırrımı ibrāz itdüm
Ḥaṭālar idüp yañlış yola gitdüm²³⁵

²³³ Ḥuten: Metinde Ḥutan şeklindedir; müstensih hatası olmalı.

²³⁴ derdli: Metinde derdtli şeklindedir.

²³⁵ Birinci mısradaki sırrımı: Yazı dili kurallarına göre sırrımı olmalı idi. İkinci mısra metinde şöyledir: "ḥatālar idüp yañlıp yañlış yola gitdüm" bu hāliyle vezin bozuluyor. Onun için yañlıp kelimesi alınmadı. Belki de ḥaṭālar idüpün mânâsı karşısına müstensih tarafından yazılmış olmalı.

- 704 Bu sözi işitmedense cānāneden
Nolaydı kim toğmasaydum aneden
- 705 Hucūm itdi üstüne ceş-i fūrkat
Garķ eyledi vucūdın yem-i ḥayret

23^a

- 706 'Āķibet şem'in emrin itdi icrā
Kendüzini gözden eyledi iḥfā²³⁶
- 707 Başın alup eyledi terk-i diyār
Āh u vāhı kendüye eyledi yār
- 708 Atılmış ok gibi oldı nā-pedīd
Bir nişān göstermeden oldı ba'īd
- 709 Ugrayup gitdi bād-ı nesīm gibi
Boynın büküp şanki bir yetīm gibi
- 710 Eyleyüp fermān-ı yārı istimā'
Didi iy yār saña ayruķ elvedā'
- 711 Elvedā' seni ey āfet-i devrān
Elvedā' <ey> derdli yāreme dermān²³⁷
- 712 Müstedām ol devlet içre hemīşe
El sözine uyıcı cefā-pīşe
- 713 Geçmedüñ er benüm bu günāhumdan
Ḥazer eylemedüñ bu dil-āh <um> dan
- 714 Bu gūne ararken kendüye ṭabīb
Bu şi'ri okudı ol demde garīb²³⁸

IV. Gāzel-i Feyzī²³⁹

1. Dōstlar kaṭreyem deryādan ayrıldum
Bir garīb māhiyem mādan ayrıldum
2. Nola sīnem şadef-veş olursa çāk²⁴⁰
Ki zī-kiymet dürr-i yek-tādan ayrıldum²⁴¹
3. Vefāsın umarken bir cefā-kāruñ
Ne belādurki cefādan ayrıldum
4. Vefāsın umarken bir cefā-kāruñ
Ne belādurki cefādan ayrıldum

²³⁶ Birinci mısradaki şem'in: şem'ün biçiminde olmalı idi.

²³⁷ Birinci mısradaki seni mânâ bakımından saña olmalı. İkinci mısradaki derdli: Metinde derdtli (krş. b. 697^a); dermān: Metinde devrāndır. Müstensih yanlışlıkla ilk mısradaki devrānı tekrarlamış olmalı.

²³⁸ derdli garīb: Mürekkep dağılmış zor okunuyor.

²³⁹ 11 hecelidir.

²⁴⁰ şadef-veş: Metinde şad-veş. Fakat ikinci mısrada dürr-i yektādan söz edildiğine göre bu kelimenin inciye içinde meydana getiren şadef olması gerekir. Ayrıca şadef bu edebiyatta ikiye bölünmüş olarak tasavvur edilir. Zira inciye, sadeften çıkarabilmek için sadeften iki kapağını birbirinden ayırırlar.

²⁴¹ Vezin bir hece fazladır.

5. Cefâ âhır olmuşiken Feyziyâ
Ne revâdur ki şafâdan ayrıldum

- 715 Ol zamânda virüp kazâyâ rızâ
Bu şîrile bulurdu gâh tesellâ²⁴²
- 716 Belini bükdi hasret kaşı gibi
Yire sürdi yüzün göz yaşı gibi²⁴³
- 23b 717 Eyleyüben ʿışkile deşt <ü> şahrâ
Mecnûn-âsâ çağıruben vâveylâ²⁴⁴
- 718 Gezeridi tağlar içre ser-gerdân
Ülfet itdi anuñla cümle hayvân
- XXV. Pervâne tîb ü tenhâ gezerken sitârelere hâlini ʿarz itdügüdür.

- 719 Kâʿide-i ʿışkı bilenler ezber
Bu tarz<d>a nakl edüp virdiler haber²⁴⁵
- 720 Didiler kim ol ʿâşık-ı divâne
Yaʿnî <kim> bî-kes ü dervîş Pervâne
- 721 Eyler iken ʿışk ile süz <u> güdâz
İderiken gam beyânında niyâz
- 722 Gördi kim sitâreler tülûʿ itdi
Semâ bir az zûlmetden rucûʿ itdi
- 723 Hʿvâb-ı gâfletden uyandı Mesihâ
Kandillerin yakdı <hem> ehl-i semâ
- 724 İndi bir az ʿâleme nûr ile fer
Serâ-yı felekde yandı kandiller²⁴⁶
- 725 Vefâ kapusın feth eyledi Rıdvân
Teheccüde başladı ehl-i ʿirfân
- 726 Başını kaldırdı ol demde bî-tâb
Eyledi biraz <her> nücûma hitâb²⁴⁷
- 727 Didi ey sitâre-i ehl-i semâ
Yanuben ʿâleme virdüñüz ziyâ
- 728 Benüm bahtum hiç hʿvâbdan uyanmadı
Murâdum çerâğı aşlâ yanmadı

²⁴² rızâ ve tesellâ: yarım kafiyeledirler. Bu yüzden metinde tesellî biçiminde yazılmış olmasına rağmen tesellâ şeklinde okumak gerekiyor.

²⁴³ sürdi: Metinde sürerdi. Doğru olmasa gerek; aksi hâlde ikinci mısırda, vezinde bir hece fazlalık oluyor.

²⁴⁴ çağıruben: Metinde çağırur fakat vezin o durumda bir hece eksik oluyor.

²⁴⁵ edüp: Metinde harekeli. Müstensih, i'li eski imlâyı üstünle harekeleyerek kendi telâffuzunu ifade etmiş oluyor.

²⁴⁶ felekde: Metindeki felekûñ müstensih hatasıdır. Zira mısraı “serâ-yı felekûñ yandı kandiller” şeklinde okursak cümle bozuluyor. Eğer cümleyi kandilleri şeklinde düzeltirsek bu defa da vezin bozuluyor.

²⁴⁷ bu mısraın veznini ancak şöyle okuyarak düzeltebiliriz: “eyledi bir bir her nücûma hitâb.”

- 729 Rûz <u> şeb niçe figân etmeyem âh
Kaldı nâ-kâm zûlmetde baht-ı siyâh
- 730 Yâd eyleyüp gönülde ol güzeli
İhlâş ile okudı bu gazeli

V. Gazel²⁴⁸

1. Odlara tutuşdı cismile cânım
ʿArşa çıkdı benüm zâr <u> efgânum
2. Baña acın bu ʿâlemde baña kim²⁴⁹
Başdan başa çak oldu giribânum
3. Seyl-i eşküm akup deryâlar oldu
Garkâ virdi halkı eşk-i tûfânum
4. Mey-i ʿışk ile olmuş idüm medhûş
Şu saçdı yüzime çeşm-i giryânum
5. Bülbül-âsâ niçe feryâd itmeyem
Beni redd eyledi verd-i handânım

24b

XXVI. Hasb-i hâl

- 731 Bu resme eyleyüp nücûma nidâ
Vâfir itdi anlara şayt <u> şadâ
- 732 Gördi kim olmadı kendüye çâre
Nâ-çar olup yine kaldı bî-çâre
- 733 Yüz döndürüp onlardan ol ehl-i dîn
Kâle lehum lâ uhibbuʿl-âfilin²⁵⁰

XXVII. Pervâne'nün Mâh-ı serîʿü's-seyrden istimdâd eyledügüdür.

- 734 Günc-i fûrkatde Pervâne-i dil-sâf
Meger anda etmiş idi iʿtikâf
- 735 Gam-ı ʿışk ile olmuş idi ber-bâd
Kimi görse eyler idi istimdâd
- 736 Yogidi aña aşlâ bir gam-güsâr²⁵¹
Ki aña eyleye süzünü iğbâr
- 737 Süz-ı ʿışkla ideriken âh <u> vâh
Çeşmine düş oldu gök yüzinde mâh
- 738 Mâha gözi düş olunca Pervâne
Yanmağa başladı mâh-ı tâbâne
- 739 Didi iy dide-bân-ı çerh-i gerdün
Vey nûr-ı çeşm-bin-i <dehr-i> bûkalmûn

²⁴⁸ 11 hecelidir.

²⁴⁹ acın: acıñ şeklinde yazılmalı idi. Bu beyitte Fuzulî'yi hatırlatan bir duyarlılık var.

²⁵⁰ K 6:76 “Ben batanları sevmem dedi”.

²⁵¹ gam: Metinde iki kere yazılmış.

- 740 Bu gün sen nūr-ı çerāğ-ı ʿālemsin
Anuñiün kamu şeyden aʿzamsın
- 741 Cümle dil-firblerün dil-düsisin
Baht <ı> saʿid olanuñ yıldızısın
- 742 Senünle şimdi hep ʿālem münevver
Senün nūruñ şalupdur ʿāleme fer
- 743 Gerçi başuñ çıkmışdur <ur> eflāke
Lık <in> şalduñ luṭf-ı ziyāñı ḥāke
- 24^b 744 Gelmemiş <dür> mişlūñ aşlā cihāne
Beñzersin bir ʿālī cenāb sultāne
- 745 N'ola etseñ beni yārime recā
Eyleseñ bī-çāre derdime devā²⁵²
- 746 Diyār-ı gurbetde kalmışam garīb
Redd eyledi kūyından beni ḥabīb
- 747 Eylerem ʿışkiyle nāle-i şeb-gür
Taḳılmışdur boynıma ʿışk u zencir²⁵³
- 748 Ahvālümnden ḥaber-dār olmadı yār
Baña şefkat eyler idi o dil-dār
- 749 Çıkmağa cānum bir āha kaldı²⁵⁴
Bī-mecālüm işüm Allāha kaldı
- 750 Ey kerem kāmı māhitāb-ı cihān
Ahvālümü yāre var eyle <beyān>²⁵⁵
- 751 Di aña ki ey āfitāb-ı mergüb
Dükendi ʿömr-i Nūḥ <u> şabr-ı Eyyüb
- 752 ʿĀşikuñ ḥālī olmuşdur diger-gün
Derd-i ḥasret eyledi anı zebün
- 753 Günc-i fūrkatde şimdi bīmār yatur
Luṭf-i iḥsānuña ümmīd-vār <yatur>²⁵⁶
- 754 Nīs-i luṭfuñdan eyle aña ʿilāc
Melekü'l-mevt etmeden rūḥın iḥrāc
- 755 Tezce var aña göster rüy-ı vişāl
Saña etsün āḥiret ḥaḳkın ḥelāl
- 756 Ne kadar itdiyise māha ḥitāb
Sözine vırmedi aşlā bir cevāb
- 757 Olmayınca kendüye mäh çāre-sāz
Başladı Ḥudāya etmege niyāz

XXVIII. Sitāre ve māhdan meʿyūs olup āḥır ol Kādīü'l-ḥacāta niyāz <itdügüdür>.

- 758 Yüz tutdı ol Ḥudāya münacāta
Niyāz itdi ol Kādīü'l-ḥacāta
- 759 Didi iy zī-kudret <ü> Ḥayy u ʿAlīm
Çāre-sāz-ı ḥaste-dilān <u> ḥakīm
- 25a 760 İy Ḥakīm ü Ḥālīk-i derd ü devā
Luṭuf eyle ben ḥasteye kıl şifā
- 761 Sen ḥalk itdün baña bu nār-ı fūrkat
Yine sendendür ancak baña şihḥat
- 762 Bu hicr ile olmuşam gāyet zebün
Bu ʿışk ile ḥālüm oldu diger-gün
- 763 Bu belāya ʿacabā yok mı gāyet
Yā bu fūrkata olmaz mı nihāyet
- 764 Şahrā-yı fūrKate yok mı intihā
Diyār-ı vuşlata kanı ibtidā
- 765 İbtidā-yı vuşlata ḥaber yok mı
ʿAceb ol āsitāne gider <yok mı>²⁵⁷
- 766 Şifāt-ı dil-ber olunmaz mı taʿbīr
Aña ircā olunmaz mı ki zāmīr
- 767 Fūrkat-ı yār ile ben zaʿīf oldum
Şanki hilāle dönüp naḥīf oldum
- 768 Bu derdim kimseye mevşül degüldür²⁵⁸
Saña maʿlūm ḥālüm mechül degüldür
- 769 Ben bu derd-i fūrkat ile fersüde
Yār ise kendü zevkünde āsüde
- 770 Kimse yokdur ḥālümü ide taḳrīr
Añladup ol yāre derdimi bir bir²⁵⁹
- 771 Diyār-ı gurbetde kalmışam garīb
Bu yārelü sineme yokdur taḥīb
- 772 Ne enīs <ü> ne celis ne ḡam-güsār
Āḥ <ü> nālemden ḡayri yok baña yār
- 773 Ölsem benüm için kimse ağlamaz
Sīnemden ḡayri yūregın taḡlamaz
- 774 Yakmadın ise beni fūrkat nārı
Toḡup gelmeyeydüm ʿāleme bārı
- 775 Olmaz idüm bu belāya āşinā
Çekmez idüm bu deñlü cevr <ü> cefā

²⁵² Birinci mısradaki **beni**: 'benüm' olursa mânâ düzeliyor. **yārime** ve **derdime**: Müstensihin telâffuzudur. Birinci şahıs iyelik ekinde yuvarlaklaşma kaybolmuştur.

²⁵³ **nāle-şebgür**: Metinde **nāle vü şeb-gür** şeklindedir. İkinci mısradaki **boynıma**: Bu da müstensihin telâffuzunu aksettirmektedir.

²⁵⁴ Vezin bir hece eksik.

²⁵⁵ **beyān**: Metinde siliktir.

²⁵⁶ İkinci mısraın sonundaki **yatur** redifi unutulmuş.

²⁵⁷ Yanlışlıkla bir sonraki beyitte bulunan **zāmīr** kelimesi ilâve edilmiş: “aceb ol āsitāne zāmīr gider” şeklinde.

²⁵⁸ **derdim**: derdüm yerine yazılmış.

²⁵⁹ **derdimi**: derdümü yerine yazılmış.

25b

- 776 Ahvâlümü bileydi kaşke dil-ber
Umulurdu derdime dermân ider²⁶⁰
- 777 Hep enbiyâ-i mürselîn hakkıçün
Melâik-i muḳarrebîn hakkıçün
- 778 Cümle ʿulemâ vü enbiyâ hakkı
Kamu şulehâ vü aşfiyâ hakkı
- 779 Hüb-lardaki olan melâhat için
ʿAşıklaruñ dildeki hâletičün
- 780 Dil-berüm-den çekdügüm hicrân için
İki gözüm-den dökdügüm kan için²⁶¹
- 781 Cihânda senüñ biñ bir esmâ <ñ> hakkı
Kevn ü mekân u arz <u> sema <ñ> hakkı²⁶²
- 782 Zâtuñ olan aḥad u şamed için²⁶³
Hem daḥi habîbüñ Muḥammed için
- 783 Kamu aşhâb u çihâr yâr hakkı²⁶⁴
Cümle ehl-i imân <u> ebrâr hakkı
- 784 Kurʿân içre esmâʿül-hüsnâ için
Senüñ ʿazamet ü kibriyâ <ñ> için²⁶⁵
- 785 Hikmetünle derdime eyle devâ
Bir merḥamet, yârime eyle ilkâ²⁶⁶
- 786 Baña etsün dem-â-dem lûṭuf çü Nîl
Âb-ı vaşlın eylesün baña sebîl
- 787 Cân <u> dilden bu gûne duʿâ itdi
Hakk Taʿâlâ ḥâcetin revâ itdi
- 788 Duʿâyı sıdḳ ile eylese bir kûl
Ḥudâ anuñ duʿâsın eyler kabûl

XXIX. Duʿâsı kabûl olup Şeb-i târikîñ taʿrîf recâsıyla vuşlat bulup velikin Celâl-i yâre tākāt getürmeyüp
ʿâkıbet helâk <olduğudur>

- 789 Bir ʿâşık kim sıdḳ ile eyler duʿâ
Kabûl ider elbette Bârî Hudâ²⁶⁷

- 790 Cürmin bilüp döke eşk-i giryânın²⁶⁸
Bağışlar ol kerîm cürm-i ʿisyânın
- 791 Aña çeşm-i rahmetle ider nazar
Kamu murâdâtını iḥsân ider
- 792 Ne murâd eyler ise ider iʿtâ
Cümle ḥevâyicini eyler kazâ
- 26a 793 Günâhuñ ʿafv ider Gaffârüʾz-zunûb
Bir adı da anuñ Settâruʾl-ʿuyûb
- 794 Kûl etse sıdḳ ile ger münâcât
Yalvarup dise yâ Kâdîr-ü-l-ḥacât
- 795 Hemân ol dem duʿâsın eyler kabûl
Anı her maḳşûdına ider rûsûl
- 796 Gör ne lûṭf <u> iḥsân idermiş Mevlâ
Kullarına hiç eylemez istiğnâ
- 797 İḥsân ider ʿâşıkâ vaşl-ı yârı
Fâʿil-i muḥtârdur cenâb-ı Bârî
- 798 Pervâne sıdḳ ile idince duʿâ
Der-gâhında kabûl eyledi Mevlâ
- 799 ʿİşk ile Pervâne olunca şeb-gîr
Dûd-ı âhı eyledi Şemʿa teʿsîr
- 800 Kaçan ʿâşıkın ʿışkı gâlib olur²⁶⁹
Ol dem aña maʿşûḳ <ı> tâlib olur
- 801 Eyler aña lûṭf ile ecr ü cezâʾ
Ne cezâʾ belki vaşlın eyler sezâ
- 802 Meger <kim> bir gün ol Şemʿ-i pâk-dâmân
İncünuben Fânûsʾa oldı gâzbân
- 803 Cân-ı ʿazizi şıkılup oldı pür-derd
Ol Fânûsʾı eyledi yanından redd
- 804 Ferd <ü> vahîd kalmışdı ol Hızr-ı cân
Nite kim zulmet içre âb-ı ḥayvân
- 805 Kûşe-i vahdetde olup tâ nihân
Kendi âteşiyle yandı bir zamân
- 806 Var idi bir zengî anuñ huddâmı
Şeb-i târik oldı cihânda nâmı
- 807 Döndi didi aña ey leyl-i muzlim
Ey ʿayib-pûş-ı kâfir ü müslim²⁷⁰
- 808 Var cihânı ser-be-ser eyle sefer
Çeşm-i ʿibretle ʿâleme kıl nazar

²⁶⁰ derdime: derdüme yerine yazılmıştır.

²⁶¹ çekdügüm: Metinde geçdiğim.

²⁶² Metne < > biçiminde yapılan müdahaleler olmasa, beyit cümle yapısı bakımından bozuk kalacaktı.

²⁶³ K. İhlâs sûresi.

²⁶⁴ Vezin bir hece eksik.

²⁶⁵ İlâveler olmasa, cümle anlam bakımından bozuluyor.

²⁶⁶ derdime, yârime: derdüme, yârüme yerine yazılmıştır.

²⁶⁷ Bir hadîse işâret ediyor. Bk. Fusûs, s. 370.

²⁶⁸ cürmin: metinde "cürmün."

²⁶⁹ âşıkın: âşıkun şeklinde olmalı idi.

²⁷⁰ Vezin bir hece eksiktir.

- 809 Bencileyin var mıdur hūb <u> ra^cnā
Milket-i hūsūn içre müstegnā²⁷¹
- 810 Beni bilüp cihānda var mı söyler
Luṭf idüp bād-ı şabādan al haber
- 26^b 811 Böyle diyince Şeb-i tārīk hemān
Fī'l-hāl itdi ol demde geşt-i cihān
- 812 Bu cihānı devr itdi ser-te-ser
Şeş cihāna birden eyledi nazar
- 813 Gördi <kim> durur bir nemed-pūş dervīş
Ne dervīş kim gam-ı ʿışk ile dil-rīş
- 814 Diz çöküp oturur günc-i fūrkatde
Şan ehl-i siyāset naṭ^c-ı mihnetde
- 815 İncelüp ʿışk ile bir hilāl olmuş
Kābā-yı ʿışk olup bir hayāl olmuş
- 816 Mülkiyyet sıfātiyle şāhib-bāl
Başı kabaḳ şan bir ḳalender abdāl

XXX. Münāzara-i Şeb-i tārīk bā-Pervāne-i ḡarīb <ü> bī-ḳāre

- 817 Şeb Pervāne'ye rüşenālık itdi
Yanına gelüp āşinālık itdi
- 818 Dedi āyā kimsin sen aduñ nedür
Ne turursun bunda murāduñ nedür
- 819 Dedi ʿışk ile ben bir tehī destem
Adımı bilmezem ʿışk ile mestem²⁷²
- 820 Dedi ʿışkı kim <e> ta^calluk itdün
Bilsem āyā kime ta^caşşuk itdün
- 821 Dedi şāh-ı ʿışka olalı bende
Hep bir oldı ʿāşık <u> ma^cşūk bende
- 822 Didi kim ʿaceb nedür ʿışka nişān
Ḳand'olursun ey zümre-i dervīşān
- 823 Ol dem didi kim bī-nişānlık <dur> ʿışk
ʿĀşık olana lā-mekānlıkdur ʿışk
- 824 Dedi baña beyān eyle ahvālūñi²⁷³
ʿĀşık kimdür göreyim akvālūñi
- 825 Didi mürşid ʿışk olalı baña dāl
Oldem itdi beni münḳaṭī^c <vü> lāl
- 826 Sū²āl itdi kim ʿışkdan nedür ḡaraż
ʿİşkdan ʿāşıkā var mıdır hīç ʿivaż

- 27a 827 Didi andan fenā fī'l-lāhdur ḡaraż
ʿĀşıkā andan bekā bī'l-lāhdur ʿivaż²⁷⁴
- 828 Dedi n^oolur ʿākibet ʿışkdan ḡaşıl
Neye olur ʿāşık ʿışk ile vāşıl
- 829 Dedi kim gam olur ʿışkdan hüveydā
Devāsız derd olur anuñla peydā
- 830 Dedi neyler derdi şāhib-i ʿirfān
ʿĀḳıl olan ider derdine dermān
- 831 Dedi kim bī-gam olan ādem degül
Adem olan elbette bī-gam degül
- 832 Dedi çünki derddür senüñ murāduñ
Derde şabr etseñe nedür feryāduñ
- 833 Dedi evvel derd olunca hem-demüm
Ṭaḡıtdı cümle şabrum ceys-i gamum
- 834 Dedi <kim> ʿışkuñ var mıdur dermānı
Dedi yok teslim itmeyince cānı
- 835 Dedi kimdür derdüñe dermān olan
Dedi mülk-i cismüme sultān olan
- 836 Dedi ʿaḳluñ başuña der ey derdli²⁷⁵
Daḡı olan ʿāşık neylesün ʿaḳlı
- 837 Dedi niçün hep sözlerüñ dīvāne
Dedi gönümdedür ʿışk-ı cānāne
- 838 Terk etseñe dedi ʿışk-ı dil-beri
Dedi etmem iderüm cān u seri²⁷⁶
- 839 Dedi dil-ber vaşlın etmez rāyegān
Dedi cennete olmazmış nerdübān
- 840 Didi oldı vaşl-ı yār senden baʿīd
Dedi cān çıkmayınca kesmem ümīd
- 841 Dedi yokdur anuñ saña vefāsı
Dedi yeter anuñ baña cefāsı²⁷⁷
- 842 Dedi rahm etmez saña zülf-i siyāh
Dedi etmezse ol rahm ider Allāh
- 843 Dedi fāyda yokdur geç bu sözlerden
Cāndan geçdüm dedi geçmem andan²⁷⁸

²⁷¹ Vezin bir hece eksiktir. Eğer içre kelimesini içinde şeklinde okursak vezin tamamlanır.

²⁷² **adımı**: Müstensih telâffuzuna göre yazılmış, **adımı** olmalı idi.

²⁷³ Vezin bir hece fazla. Eğer **eyleyi** it şeklinde okursak vezin düzeliyor. Fakat metne müdahale etmemek için **eyle** bırakıldı.

²⁷⁴ Vezin **ʿāşıkāndan** şeklinde bir ulama ile onbir hece oluyor. İlk mısra da "Didi andan fenā fī'l-lāhdur ḡaraż". Metinde "Didi fenā fī'l-lāhdur andan ḡaraż" şeklindedir. **Andan** kelimesinin yeri, iki mısradaki paralelliği bozmamak için değiştirilmiştir.

²⁷⁵ **derdli**: Metinde **derdtli** şeklinde; müstensih hem yazı geleneğini, hem kendi telâffuzunu bir arada düşünmüş olmalı. Krş. b. 697, 711

²⁷⁶ 838^{ab}-843^{ab} beyitleri Fuzulî'yi hatırlatıyor.

²⁷⁷ Mısraa müstensih yanlışlıkla **cevr** kelimesini de eklemiş

cevr ü cefası şeklinde.

²⁷⁸ Vezin bir hece eksik. **Geçdüm** kelimesi **Geçerüm** şeklinde okunursa vezin düzeliyor. Krş. b. 838^{ab} ile ilgili not.

- 844 Dedi cevri belîñ bükür rāgimîst
Dedi cānum alursa dimezem nîst
- 27b 845 Dedi herkes <e> yokdur vaşla imkân
Dedi hoşdur <ur> bu ʿālemde hicrân
- 846 Şeb Pervâne'ye ne itdise sūʿāl
Cümlesine cevāb virdi o pāy-māl
- 847 Gördi kim bir ehl-i maʿrifet herîf
Gedā şeklinde ammā gāyet zarîf
- 848 Bildi anuñ kime ʿaşık olduğın
Añladı kim içün yanık olduğın
- 849 Nażar idüp anuñ bu ahvāline
Şefkat itdi anuñ garîb hāline
- 850 *Dedi ey āvāre-i dū-çeşm pür-nem
Şim <di> dengirü çekme zerrece gam
- 851 Kevkeb-i bahtuñ ayruk saʿîd oldı
Vaqt-i vuşlatdur hicrân baʿîd oldı
- 852 ʿİnāyet eylemişdür saña Mevlā
Devlet saña iqbāl eyledi cānā
- 853 Vuşlat cāmın şimdengerü eyle nüş
Gam-ı devrānı ayruk kıl ferāmüş
- 854 Günāhına tevbe eyledi devrān
Sitāreñ Müşteriyle itdi kırān
- 855 Murād üzre devlet saña el virdi
Burc-ı saʿddan yılduzuñ tūlūʿ itdi²⁷⁹
- 856 Gayrı şimdengerü kāmurān olduñ
Bunca belāyı çememişe döndüñ²⁸⁰
- 857 Seni ben itdüreyim Şemʿe vuşul
Saña lutf <u> keremin etsin mebzul
- 858 Olasın gül gibi vaşliyle handān
İde yārîñ seni garîk-i ihsān
- 859 Bu sözleri Pervâne idince güş
Şevk <ü> zevkünden oldı mest <ü> medhüş
- 860 Bu müferrih sözlerden oldı şādān
ʿAzm eyleyüp yola oldılar revān
- 861 İdüp kaçʿ-ı menzil tayy-i merāhil
Oldılar Şemʿüñ serāyına dāhil
- 862 Şeb-i tarîk fîl-hāl Şemʿe buluşdı
Selāmetle ol nigāra ulaşdı

²⁷⁹ Kafiye yok.

²⁸⁰ Belāy: Metinde belāya; döndüñ: Metinde döndi şeklindedir.

- 28a 863 Hālinden suʿāl idince ol āfet
Eyledi kıssayı cümle hikāyet
- 864 Didi kim ey haste dillere tabîb
Vey kamu düşmişlere yār u habîb
- 865 Gam-ı ʿışkuñla var bir āvāre dil
Dün <ü> gün şerāb-ı ʿışkuñla kandil
- 866 Hāk-ālūde <vü> ʿışk ile mest olmuş
Ne mest belki ʿışk ile şikest olmuş
- 867 Fenā mülkin itdi kendüye cezim
Dū ʿālemden geçmege itdi ʿazim
- 868 Bu dār-ı dünyayı bir pūla almaz
Gözine metāʿi zerrece gelmez
- 869 Galţāndur çevgān-ı kaşuñā seri
Ser-hōş bilmez <hemān> durduğı yeri²⁸¹
- 870 Ağlamakdan ʿarşa çıkdı efgānı
Merdümin ağartdı çeşm-i giryānı
- 871 Derd-i gamı eyledi anı zaʿîf
Bir hayāl gibi hemān kaldı naḥîf
- 872 Şahne-i ʿışk aldı anuñ dāmānı
Hār-ı gamuñ çāk itdi giribānı²⁸²
- 872 Bu lāyık mıdur ki ey şeh-i ʿālem
Saña kul olan ola böyle pür-gam
- 874 Şerbet-i vuşlatuñla eyle dermān
Azād it anı gamdan eyle handān
- 875 N'ola vaşluñla sevinşün üftāde
Gülşenünd'olsun bir serv-i āzāde²⁸³
- 876 Anı bir dem eşikenden etme dūr
Eşikin yaşıdanup eylesün huzūr²⁸⁴
- 877 Maʿrifetde bî-hem-tā ehl-i kemāl
Ne revādur ki ola böyle pā-māl
- 878 Niçe demdürki ʿışk ile ol maḥzūn
Geşt-i şahrā ider niteki Mecnūn
- 879 Dāmānını kırtar hār-ı cefādan
Halāş eyle garîbi bu belādan
- 880 Bağbān it anı gülistānında²⁸⁵
Ko gönli eglensün busitānuñda

²⁸¹ Vezin iki hece eksiktir. Belki metne bilmez daḥi . bilmez hemān kelimeleri eklenebilir.

²⁸² dāmānı: Metinde dāmānuñ şeklindedir. Ancak cümle yapısı bozulduğu için bu hāliyle bırakılmayıp metne müdahale edilmiştir.

²⁸³ Vezin bir hece fazla; mısraın ilk iki kelimesi ulama ile okununca bir hece eksilebilir.

²⁸⁴ eşikenden: Müstensihin telâffuzuna göre yazılmıştır. Ancak yazı dilinin kurallarına göre eşikünden olmalı idi.

²⁸⁵ gülistānında: Doğrusu gülistānuñdadır.

- 28b 881 Gülşenünde bülbül gibi olsun zâr
Nahl ü nihâlünde eylesün karâr
- 882 Bûstānunda gül ü şeftālî dersün
Hadîka-i hüsnüñe eli irsün
- 883 Bu sözleri <şeb> idince tekellüm
Hemân başladı etmege tebessüm
- 884 Dedi kanı ol ğarîb-i âvâre²⁸⁶
Kande ise beri gelsün bî-çâre
- 885 Aña vaşlumu eyleyem râyegân
Olsun lutf <ü> ihsānumla şādumân
- 886 Cennet-i vaşlum itdüm aña Me'vâ
Zirâ ğarîb çok çekdi cevri <ü> cefâ
- 887 Vuşlatum cāmını <hem> eylesün nüş
Zevk <ü> şevkden eylesün cüş <u> hurüş
- 888 Güş idince bu sözleri Pervâne
Sevincinden mest oldı ol dîvâne
- 889 Gördi ki tulûc itdi şubh-ı vişâl
Döndi şol mağrib <îye> ki buldı māl²⁸⁷
- 890 Yârinden idince bunı istimâc
Kalkup bir az şevkinden itdi semâc
- 891 Yere düşüp geldi hâlet-i vecde
Eyledi şükrâne bir niçe secde
- 892 Dedi hâmd ü senâ ey yâr-ı Hudâ
Ki beni eyledün bu lutfâ sezâ
- 893 Lisân-ı hâl ile tekellüm itdi
Ol demde bu şî'ri terennüm itdi

VI. Gazel²⁸⁸

1. Minnet Hudâya vaşlıyla şād oldum
Kalb-i virân iken ben âbād oldum
2. 'İşk ucından olmuşken ğama esîr
Kurtulup ol belâdan âzād oldum
3. Çok zamândur Mecnûn'a şāgird idüm
'İşk pişesinde hele üstād oldum
4. Büy-ı vuşlatla tağ yıksam tañ mı ki
Cân-ı şîrîn virmekde Ferhād oldum
5. Hâmdü li-llâh ki gönüm oldı âbād
Niçe def'a gerçi kim ber-bād oldum

29^a²⁸⁶ ğarîb-i: Metinde ğarîbî.²⁸⁷ Bir atasözüdür.²⁸⁸ Onbir hecelidir.

6. Tarîk-i 'ışkda çok çekdüm arıĝlık
Şimdi pîr-i muĝāndan irşād oldum

7. Zer gibi 'ışk âteşinde olup kâl
Feyzî henüz kâmil âdem-zād oldum

- 894 Nâkıl-ı suhân <kim> ol tûtî-i rāz
Ney-i şekeristānda idüp pervāz
- 895 Süy-ı vaşl-ı yârdan açup per ü bāl
Bu gûne naql itdi hadîs-i vişâl
- 896 Dedi bir 'âşık-ı belâ-yı hamûl
Hâşâki olmaya yârına vuşul
- 897 Kime kadeh şunsa sâkî-i devvār
Hiç çeker mi ol endîşe-i humār
- 898 Ol zamānda ki 'âşık Pervâne²⁸⁹
Râyegân buldı vuşlat-ı cānâne
- 899 Vuşlat ile eyleyüp zevk ü şafâ
Cân <u> dilden eyledi hâmd ü seña
- 900 Pây <u> destin eyleyüp gâh <i> takbîl
Şevk <ü> zevkden 'aklı olurdu zâ'îl
- 901 Âĝuşa çeküp ol ince miyânın
Her gice öpüp kucardı cānânın
- 902 Bâĝına girüp ol hüsn bûstānının
Dererdi gül <ü> şeftālūsın anuñ
- 903 Sükker-i la'îni idüp selsebîl
Mîve'-i hüsnin etmişidi sebîl
- 904 İderken yârile bu gûne 'işret
Eylerken şubhâ-dek tenhâca şohbet
- 905 Dedi aña Pervâne ey Hızr-ı cān
Çok çekmişem derd-i 'ışkuñla hicrân
- 906 Bâr-ı 'ışkuñ etmişdür kaddüm dū-tā
Cānuma kâr etmişdür derd-ü belâ
- 907 Hâmdü li-llâh hele oldum ber-murād
Bu felekde kām alup oldum dil-şād²⁹⁰
- 29b 908 Şimdi vuşlat cāmını eyledüm nüş
Gam-ı devrân <ı> eyledüm ferāmüş
- 909 Dedi kim ey 'âşık-ı şikeste bāl
Bād-ı hevâ olmaz metâ'-ı vişâl
- 910 'İşkuñla cānānuñ olmasa yanık
Seni hicrânına etmezdi lâyık

²⁸⁹ Vezin bir hece eksiktir.²⁹⁰ alup: Metinde olup.

- 911 Şanma ki yokdurur saña şefkatüm
Cândan artukdur saña maḥabbetüm
- 912 Sensiz aslâ bir lahza râhat etmem
Sen râzî olmaduğın yola gitmem²⁹¹
- 913 Şu deñlü maḥabbet etmişem saña
Cân <u> başum senüñ yolında fedâ
- 914 Bir lahza görmesem seni añarum²⁹²
Derd-i ʿışkuñla mûm gibi yanarum
- 915 Pervâne'nüñ gönlin idüp tesellî²⁹³
Hemân şevkinden eyledi tecellî
- 916 Şabra tākātı kalmadı âhır kâr
Ol tecelliden mest oldu Musâ-vâr
- 917 Gördi kim bir nürdur oldu hüveydâ
Cânın atup ol nûra itdi fedâ
- 918 Nâr-ı celâle yanup kalb-i selîm
Cânını cânâne eyledi teslîm
- 919 Anda ol demde dediler hâzırûn
İnnâ li-llâhi ve innâ ileyhi râciʿün²⁹⁴
- 920 Dilâ göre luṭf-i Şemʿ-i süzâneyi
Kendi yanmadan yakmaz Pervâne'yi

XXXI. Her vuşlatıñ soñı fūrkat ve nûş âhırı nîş ve her gülşene hazân ve (2) devlet soñı zillet muḥarrer olup Şubḥ-ı şâdık nâmında bir nâ-murâd-ı (3) şâhib-hurûc zuhûr idüp şebistânı ḥarâb ve nâm-ı Şemʿi nâ-pedîd (4) ve nâ-yâb itdüğüdür ki tafşîl üzere beyân olunur.

- 30^a 921 Katı bed-hûy olur çarḥ-ı sitem-kâr
Ḥilâf üzre döner felek-i devvâr
- 922 Tâ ezelde budur âyîn-i devrân²⁹⁵
Ki ide ʿârifî ḥâk ile yeksân
- 923 Kimseye rahm eylemez ol bî-idrâk
Herkesi derd ile ider sîne-çâk
- 924 Niçelerin ḥânesin eyler ḥarâb²⁹⁶
Cümleñün menzilin idiser türâb
- 925 Neylersin gayri ey şâhib başîret
Yalıñuz bu yetişür saña ʿibret

²⁹¹ Metinde **olmaduğın**. Müstensihinin telâffuzuna göre yazılmıştır. **olmaduğın** olmalı.

²⁹² **añarum**: Metinde **anarum**.

²⁹³ **Pervānenüñ**: Metinde **pervāneñ** biçiminde eksik yazılmıştır.

²⁹⁴ K 2:156 "Biz Allahın kuluyuz; öldükden sonra yine Ona döneceğiz". İkinci mısradaki hece fazlalığı, kelime sonlarındaki ünlülerin ayarlanması ve son kelimeyi iki heceli olarak okumak suretiyle giderilebilir.

²⁹⁵ **budur**: Metinde **budurur**. Bu takdirde vezin bir hece fazla oluyor.

²⁹⁶ **niçelerin**: Metinde müstensihinin telâffuzuna göre yazılmıştır. **niçelerün** olmalı.

- 926 Ki her kim bu câyda eyledi karar
ʿÂkîbet göçdi bundan çâr u nâ-çâr
- 927 Sebeb-i nâs kanı Âdem <ü> Havvâ
Niç'oldı Şît yâ İdrîs iy bu'l-hevâ
- 928 Kanı Cemşîd kanı Dahḥâk-i mārî
Netdi felek Ferdûn-ı cihân-dârî²⁹⁷
- 929 Kāvus kanı yâ Rustem-i Dāsîtân
Kande gitdi bunca mülûk-i cihân
- 930 Sikender kanı mülkin neyledi Dārâ²⁹⁸
Kanı bunca ehl-i ḥikmet ʿuḳalâ
- 931 Kanı Sokrât u Buḳrât <u> Eflâtûn
Hoḳkaların şikest eyledi gerdûn
- 932 Bâḥşûş niçe'oldı Ḥazret-i Süleymân
Naḳd-ı ʿömrin yelle yok itdi devrân
- 933 Götürürken köşkini hevâda bād
ʿÂkîbet oldu cümle mülki ber-bād
- 934 Kanı Yûsuf kanı ḥüsni hengâmî²⁹⁹
Kendi yok ortada söylenür nâmı
- 935 Yûsuf-ı şânî gibi niçe ḥübân
Gelüp anları ḥarca sürdi devrân³⁰⁰
- 936 Her biri olmışken ḥüsneine maḡrûr
ʿÂkîbet oldu nâ-bûd <u> nâ-peydâ³⁰¹
- 937 Daḥî niçe şâh-ı cebbâr <u> maḡrûr
Hep bu yoldan geçüp itdiler ʿubûr
- 938 Huşûşâ kim enbiyâ vü evliyâ
Bu fenâdan itdiler ʿazm-i bakâ
- 30^b 939 Gör Ḥabîbu'l-lâhî şâhib şerʿat
Ol daḥî bakâya eyledi rıḥlet
- 940 Cihânda ger olaydı ḥayr-ı ʿuzzâm
Ḥazret-i resûl idünürdi maḳâm
- 941 Dünyâ fânî olduğın kavî bürhân
Ḥitâb-ı Ḥâḳ Külli men ʿaleyhâ fân³⁰²
- 942 Çünki vardur her zevâlün kemâli
Kezâlik var her kemâlün zevâli

²⁹⁷ ferdûn: Metinde Ferîdûn. Böyle okunursa vezin bir hece fazla oluyor.

²⁹⁸ neyledi: yerine netdi şeklinde okunursa vezin düzelebilir.

²⁹⁹ ḥüsni: Metinde ḥüsñin.

³⁰⁰ **anları**: Metinde **anlara** bu şekliyle cümleinin yapısı bozuluyor. İkinci mısradaki **ḥarca**; doğrusu ḥarice olmalı. Vezin dolayısıyla kısaltılmış.

³⁰¹ Birinci mısradaki olmışken: metinde olmuş iken şeklindedir. Vezin dolayısıyla düzeltilmiştir. İkinci mısradaki nâ-peydâ: Bu hâliyle beyitte kafiye yok. Ancak kelime maḥḥûr şeklinde okunursa iki mısra kafiyeleşmiş olur.

³⁰² K 55:26 "Yer yüzünde olma her canlı fânidir"

- 943 Cihānda yüz tatarsa saña devlet
Muḳarrerdür anuñ sonunda zillet³⁰³
- 944 Zevk ile bāde nüş etsek bī-ḳarār
Ağırdur derd ile başuñ ḡumār
- 945 Kemāline irişince gülistān
Lā-būd aña irişür bād-ı ḡazān
- 946 °Āşıkların öldürmiş nite dünyā
Otururdu ol Şem°-i zarīf tenhā
- 947 Ne °āşık u ne ḡam-gūsār u enīs
Ne yār u ne aḡyār ne <ḡör u> ḡabīs³⁰⁴
- 948 °Āşkın añarken olurdu sūzān
Ḥayretde ḡalmışdı vālih <ü> ḡayrān
- 949 Yānarken derd ile günc-i fūrḡatde
Dururken °aciz <ü> bī-kes ḡasretde
- 950 Bir gün ḡaraf-ı maşrıḡdan nā-ḡehān
Belürüp zuhūr itdi bir pehlevān
- 951 Ser-verlikde kimse olmaz muvāfiḡ
Nāmına dirleridi Şubḡ-ı şādık
- 952 Şebistāne seḡerī başdı ḡadem
Maḡdeminden āḡāh oldu hep °ālem
- 953 Lenger ḡurup idince anda ḡarār
Hemān ol dem Şebistān itdi firār
- 954 Bu heybeti ḡorince anda hemen
Ḳaçup ol dem eyledi terk-i vaḡan
- 955 Şubḡ-ı şādık yerinde oldu kā°im³⁰⁵
Ḥalkı ḡafletden uyarurdu dā°im
- 956 Hemān ol dem nāmeler idüp inşā
Emrine muḡi° oldu cümle dünyā
- 31^a 957 Ziyā-ı °adl ile cānā ol server
Cümle °ālemi eyledi münevver
- 958 Bir güzel oḡlı vardı şāḡib-niḡāb³⁰⁶
Nāmına dirlerdi anuñ Afītāb
- 959 Gerçi rif°atde idi ḡadri °ālī
Līk <in> yüzi yerde ḡalkuñ pā-mālī
- 960 Zihī ḡudret-şināsidi germ ancak
Ol daḡı °āleme virmişdi revnāk
- 961 Her dem mevlevī gibi eyler semā°
°Ālem andan eyler idi intifā°

³⁰³ Metinde sonunda şeklidir.; sonunda olmalı.

³⁰⁴ ḡör u: okunamayacak kadar mürekkep dağılmış. ḡör şekli konuşma dilindedir. Doğrusu ḡvārdır.

³⁰⁵ şubḡ-ı şādık: Metinde şubḡ u şādık şeklinde.

³⁰⁶ vardı: Metinde var idi şeklindedir. Bu takdirde vezin bir hece fazla oluyor.

- 962 ḡorince bu hāli Şem°-i nūr-efzā
Nūr ḡe kendüzin eyledi ihfā³⁰⁷
- 963 ḡördi raḡbet etmedi ferd-i vaḡīd
Başın aldı ḡidüp oldu nā-pedīd
- 964 Ḳurduḡı bunca takvīmler bozuldu
Şanki °āleme gelmemişe döndi
- 965 Kimse maḡrūr olmasun bu cihāne
Zirā bāḡı ḡalmadı Süleymāne

XXXII. Bu ḡikāyet-i pūr-şikāyetden ḡaraż ve erbāb-ı dile ḡışşadan ḡişşe ne idüḡi (2) zıkr oldu. Şeylerin te°vīli³⁰⁸ ne ḡünedur beyān ve °ayān olundu.

- 966 Eyyühā°n-nāzır <mā> fī ḡāze°l-kitāb
İrfā° °an ḡalbıke°ş-şekke ve°l-ḡicāb³⁰⁹
- 967 Ḥaḡikatle buradan eyle ḡüzer
Çeşm-i °ibretle °āleme ḡıl naḡar
- 968 Zāḡirdür ref° olunca bundan niḡāb
Ḥāzihi °ibret li°evveli°l-elbāb³¹⁰
- 969 Cümlesi ḡaḡikatde °ibāretdür hep³¹¹
°Ārife bir remz <ü> işāretdür hep
- 970 Efsündür bu şanma ki efsānedür
Baḡr-ı °ademden dürr-i yegānedür
- 31^b 971 Ne olur ḡurı efsāne ile maḡşül
Ma°nīsıdūr anuñ her demde maḡbül³¹²
- 972 Ḳışşadan ḡişşedür °ārife maḡşüd
Yoḡsa ḡışşa-ḡünlik virmez aşlā <süd>
- 973 Kāmile ḡışşamdan ḡişşedür °ivāz
Yoḡsa ḡışşa-ḡünlik degüldür ḡaraż
- 974 Ḳışşa şanma bunı bu bir misāldür
Ehl-i °ışḡ olanlara ḡasb-i ḡāldür
- 975 Kim ki ḡizb diyüp etmezise taşdıḡ
Anı ebleh ü nādān bil sen taḡḡık
- 976 Yalan şanma bunı sen cümlesi ḡaḡ
Velī taşdıḡ etmeyen oldu aḡmak

³⁰⁷ kendüzin: aynı zamanda gündüzin şeklinde de okunabileceğini şâir biliyor ve bu ikinci anlama beyitte işaret etmiş oluyor. Bu mısrada vezin bir hece eksiktir.

³⁰⁸ Metinde şeylerin fakat aslında şeylerün olmalı idi.

³⁰⁹ 'Ey bu kitabı görenler, kalbinizden şüpheyi ve perdeyi kaldırın.'

³¹⁰ 'Doğru anlamaya başlamak için bu bir işarettir.'

³¹¹ Vezin bir hece fazladır. °ibāretdür kelimesi yerine mânâ bakımından da daha uygun olan °ibretdür kelimesi konursa vezin düzelir.

³¹² anuñ: iki kere yazılmış; anuñ her demde anuñ şeklinde.

- 977 'Älemde bir efsâne k'ola durûğ
Fî'l-meşel oldu bir Şem'e-i bî-furûğ
- 978 Çün baş olındı bu kışsa-i cemîl
Lâzım oldu ma'nîsin etmek te'vîl
- 979 Evvelâ dimiş idüm Şem'e-i cihân
Andan murâd olmuşdı zâtü'l-îmân
- 980 Ehl-i 'ışka nûrî etse tecellî
Vucûdî mahv ider anuñ 'ameli
- 981 Hem dinilmişdi Pervâne-i nâ-şâd
Bir dîl-i bî-çâredür andan murâd³¹³
- 982 Rûz <u> şeb 'ışk ile olmuşdı şeb-gîr
Pervâne-veş ol Şem'e oldu dîl-gîr
- 983 Bâd-ı şarşar didük ehl-i zerâfet³¹⁴
Hevâ vü hevese oldu işâret
- 984 Ol ki Fânûs dinmişdi Şem'e nişâb
Fî'l-meşel'insânda yetmişbiñ hicâb
- 985 Vucûd-ı insânda oluben hâ'il
Mânî' olur olmağa Hakk'a vâşıl
- 986 Şeb-i târik dimişdüm Şem'ün yâri
Hakîkatde oldu 'inâyet-i Bârî³¹⁵
- 987 'Âşıklara olupdur ecr-i Cemîl
Kim hidâyet râhına oldu delîl

Temmetü'l-kitâb bi-'avnihi

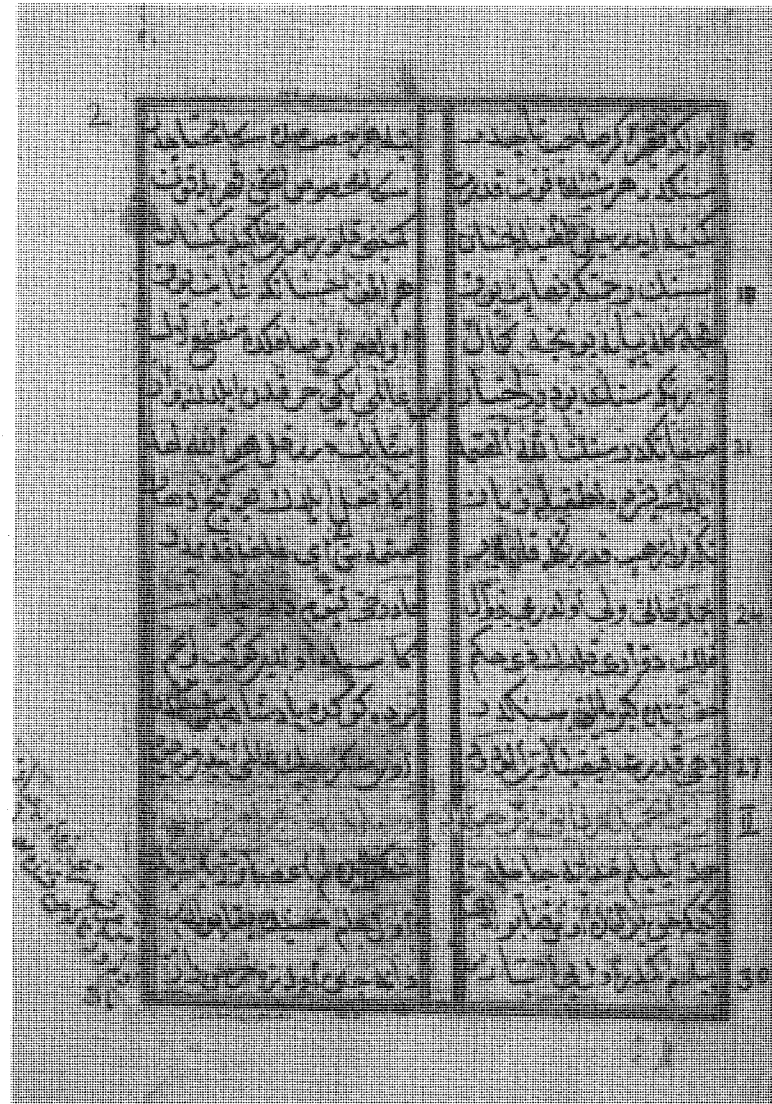

3. Şem' ü Pervâne'nin Tıpkıbasımı

³¹³ dîl-i: Metinde dîli şeklindedir.

³¹⁴ didük: Metinde didük şeklinde.

³¹⁵ İkinci mısradaki vezin bir hece fazladır.

55. دوزخ اسباب چهار بار کفر
 اول کفر است بربوبیت
 دوزخ برود که انچه از کفر
 در حق الله تعالی منضم
 قنوبینه البیدر اقتدا
 - از راه دوزخ و نفاق و عدا
 56. ای مجبور و مودع عالم
 در حقیقت است کل زمین
 سنک خفته بر زمین و آسمان
 سبک بر آید و بلند را و آسمان
 و اندک این بر کینه آسمان
 قبل چنانکه از شدت خوار
 71. بی تو که کلش آید بک خدا
 کس در بند هم بر باقی آید
 اول بخیر و اول بر سر
 سده است و سده و سده
 طاقه این اول و سده و سده
 بر آید و سده و سده
 74. هم دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 نکتة این اسرار و فاسد و آید
 این تویی اول و سده و سده
 از دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 77. بر دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 از دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 80. دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 از دوزخ و آسمان و کفر و خیار

55. دوزخ اسباب چهار بار کفر
 اول کفر است بربوبیت
 دوزخ برود که انچه از کفر
 در حق الله تعالی منضم
 قنوبینه البیدر اقتدا
 - از راه دوزخ و نفاق و عدا
 56. ای مجبور و مودع عالم
 در حقیقت است کل زمین
 سنک خفته بر زمین و آسمان
 سبک بر آید و بلند را و آسمان
 و اندک این بر کینه آسمان
 قبل چنانکه از شدت خوار
 71. بی تو که کلش آید بک خدا
 کس در بند هم بر باقی آید
 اول بخیر و اول بر سر
 سده است و سده و سده
 طاقه این اول و سده و سده
 بر آید و سده و سده
 74. هم دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 نکتة این اسرار و فاسد و آید
 این تویی اول و سده و سده
 از دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 77. بر دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 از دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 80. دوزخ و آسمان و کفر و خیار
 از دوزخ و آسمان و کفر و خیار

4	قدمم عنم المسمى اولها	اول خطب کا اول درجہ	ان
3	دماش و مارید و یکر و شتر	راہ عشقہ ایکو فی ملک	
33	ورقہ در لہ برید ادا	مکملشہ در لہ برید عشقہ	
	ایکینہ عشقہ اولشہ در خراب	الحق عشقہ برید کی کتاب	
	بر بریک عشقہ اولشہ درین	کتو لہ ایدر کسو محراب	
6	در لہ عشقہ اولشہ در یاد	نتم اولشہ در شری اولشہ	
	در لہ سر بخاک عشقہ	بر کتابہ بنیانہ خال برین	
	حاصلی بدلم قصہ دراز	دوقی سخن بود ایتل پرواز	
9	باندید عشقہ پنجم مہمال	بر دم کلور عشقہ در و شمل	
	بر بریک عشقہ ایکو الہ	عاقبت نامہ اولشہ در لہ	
	عزا ایچمدر سید برین اولشہ	حب قلور کویہ بدو حرا	
92	اصحابی فرادہ ایچمدر سید	دور بود عشق ایتل در لہ	
	کہر و بدکم دوسری اندکام	حب عشقہ ایتل در لہ	
	دوسری القیوم عشقہ ایتل در لہ	نامہ ایکو عشقہ	
95	کاخ امیر برین اولشہ	نہ لہ برین کویہ در لہ	
96	کاخ امیر برین اولشہ		

[illegible]

- 112 خلیفه تاقی ایچ جهان حبیب الله علیها السلام
 حبیب الله سینه بر خطا جغتو آرد صغر از ایدو
 دیر بر سول کسیدو کریم نذر سکون آرد و خیرین
 شریک شاه ایچاد لاینا آماخین ایدو بی اهل سما
 علقه کر نظر اندو بی بالا حبیب در هر سوی و در حق
 بال الله سینه در دوزخ ایشوزن غاصیه شفاعت
 118 دخی جلد من من من منات اول لراش دوزخ در خات
 119 مظهر الطاف غفر جهاز حقر من غفر جهاز
 امام ثالث جاعت و من حافظ ابیستان مبارک
 121 نور الله ایچ خدیو شریک ایچ خدیو
 شریک ایچ خدیو شریک ایچ خدیو شریک ایچ خدیو
 124 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات
 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات
 127 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات

- 128 خلیفه تاقی ایچ جهان حبیب الله علیها السلام
 حبیب الله سینه بر خطا جغتو آرد صغر از ایدو
 دیر بر سول کسیدو کریم نذر سکون آرد و خیرین
 شریک شاه ایچاد لاینا آماخین ایدو بی اهل سما
 علقه کر نظر اندو بی بالا حبیب در هر سوی و در حق
 بال الله سینه در دوزخ ایشوزن غاصیه شفاعت
 131 دخی جلد من من من منات اول لراش دوزخ در خات
 132 مظهر الطاف غفر جهاز حقر من غفر جهاز
 امام ثالث جاعت و من حافظ ابیستان مبارک
 133 نور الله ایچ خدیو شریک ایچ خدیو
 شریک ایچ خدیو شریک ایچ خدیو شریک ایچ خدیو
 137 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات
 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات
 140 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات
 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات
 143 دخی جلد من من من منات دخی جلد من من من منات

1444 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 147 شاه نوان لشکر اولیاده
 منقرم عدو به جلد روح
 150 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 153 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 156 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 159 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده

160 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 163 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 166 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 169 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده
 172 اولیاده بیور علی بن علی
 کوریک که کما اولیاده عیاز
 چو که حق اولیاده اولیاده
 راجه چو که سلیم اولیاده

190	افضل بند خدایت	کل زبانی نعل معرفت
	دور ز قلی کور زبان	مکر و شمدیز و زور و تان
	سیند جان کسکه از آفت	مکر که کل ایمن بیل از آفت
193	ضبط و نظیر سر و تیر	است و محال و دل و جیب
	اولیج المصین محمد نام	ایشای بیک تخت و آفرام
	بر کذا اولدم بستانده قول	اندی لطف و گرمین کا جلد
196	سایه سینه ادرم کافه	خیز افروز و آیدیا کافیت
	کریم آید و یک کوی خلدن	معرفت اهل و دردی همان
	حاصل ابروی کا بریت	او کسید و بوی کل کیم جنت
199	جلوه ن دخی اول علی است	علی کفیل انکار اولدی سب
	خوان اخلاص اید و غیرت	دو لفته کرم و دم اید و کاز
	منش و اولدی و چون حرم	کافدا اولدی و غیرت حرم
202	ایده ایدم اولدی و عا اید	و اید اولدی و مشکور اید
	الهی اید و زمان	بر و کاز اید و زمان
	سیر حضرت و غیرت	سید و حضرت علی اید
205	حی و عظمی کیم اید	وی عشق و عظمی کیم
	کود و اید و غیرت	بر و اید و غیرت

جلوه

174	دور ز قلی کور زبان	مکر و شمدیز و زور و تان
	سیند جان کسکه از آفت	مکر که کل ایمن بیل از آفت
177	ضبط و نظیر سر و تیر	است و محال و دل و جیب
	اولیج المصین محمد نام	ایشای بیک تخت و آفرام
	بر کذا اولدم بستانده قول	اندی لطف و گرمین کا جلد
180	سایه سینه ادرم کافه	خیز افروز و آیدیا کافیت
	کریم آید و یک کوی خلدن	معرفت اهل و دردی همان
	حاصل ابروی کا بریت	او کسید و بوی کل کیم جنت
183	جلوه ن دخی اول علی است	علی کفیل انکار اولدی سب
	خوان اخلاص اید و غیرت	دو لفته کرم و دم اید و کاز
	منش و اولدی و چون حرم	کافدا اولدی و غیرت حرم
186	ایده ایدم اولدی و عا اید	و اید اولدی و مشکور اید
	الهی اید و زمان	بر و کاز اید و زمان
	سیر حضرت و غیرت	سید و حضرت علی اید
189	حی و عظمی کیم اید	وی عشق و عظمی کیم
	کود و اید و غیرت	بر و اید و غیرت

207	فشنه در دریا نازد خواب طالعی آنجا لکی سبدا بله	خانه فلجی خاد بر باد است در شبیه عرفی مندا بله
210	با عکدن اولیغز بر سر و زده خدا هست در روزی هسان ابد	امین ایمنی من هر مرده و هر حصصن کاهن ابد
213	ابد و سبیل احمد الفی الحسن حال اشیق با مان و بولداشیق قران	دعیه که با محزون از حوال دگر و فکون اکاو برد و زان
216	سکاف جنتیاب کوش قبل کر مکنز فیضیان هر و غلار	عمل صالحی کار صبر قبل اندون غنچه طبعی عزیز
219	ایله یازمراغده و دجدر امین در میان از خانه طاعت فیضی	بر و غایه هر کم دویه امین در میان از خانه طاعت فیضی
226	چار ساز دستگیر افلاک من و بود سبیل خواهر اعدنا	ای طبیعت خنده دلان جهان سندرز او خنده دلان دوا
229	هم آفرین جسد و روح سید نه فلک باز از پیسند هوا	سر هم بود دل مجروح سبیل جو عیدم قدر نداد در مواج
232	با شکر قطره جنت غلغلا عزقه المین عجز ابدین بدو	عاصق شکره در کون کار از مکر سبیل طالعی من مثلاً
235	درای دهنان ابد منور در میان از خانه طاعت فیضی	قدم حصان کرایه در خوش در میان از خانه طاعت فیضی

223 حاشیہ بیان باد کرم
 حاشیہ چند بیرون ایتم کما
 حاشیہ نام غنم عصبان بیرون
 226 کعبه فرزند بر خند بردار
 الحاشیہ مبتلا فرزند عسقم
 الحاشیہ عسقم اولدم بی بی جان
 227 بر سر عسقم بیکرا غنم الی
 اولدم الی عسقم بر سر
 هر چی غنم غنم غنم غنم
 232 اگر غنم غنم غنم غنم
 و آردی مسجد کربلا غنم
 سوختن ایلیه غنم غنم
 235 غنم غنم غنم غنم
 باد کرم ایلیه غنم غنم
 صبح کرم ایلیه غنم غنم
 238 بر حاشیہ غنم غنم غنم
 اولدم غنم غنم غنم

240⁹ باکوب دما دم سهو آید و کیم
 اهدر جمله عالم اولور بیدار
 عباد ان اعلم ابدا باطل
 243 جرم غصبا نینم غایت یوق
 مرشد و سالک داخ حقیق اب
 حقیق عشق ایلد نبد یل
 246 لایق شمع بزم وصال ایلد
 رحمت کله نین غاصبه فل عطا
 حاشا که دخی ایلد سن یا دلچا اولد
 249 ذکر و فکری دلی کوبل قبل
 پایمال درم یلم اتمه ذلیل
 252 کس کا هیچ کسه اولور نظایر
 عشاقین آه ایدور و روی شفا
 سخی ایدور ذکر انجمن اهل سما
 255 جمله انبیاء نیک نادر جمیل
 که انک نسلدن کلمه نیت
 امتنندن جکده و بی کلمه نیت

جمله عالم کولور نبد و کیم
 باکوب سنم آید و کیم اول بار
 یا اللهی نبدیم کیم بن بر حال
 حاصل کیماهه نعتات یوق
 لطف احسان کیم کاتوق اب
 بنی بولید ایلد خور حلیل
 عشق کله نین اهل کال ایلد
 جرم کون بکا اتمه عذاب
 قبولد بر محتاج ایلد سنو ال
 نکا علم و طاعت کیم اعطایل
 بی ذات پاک نور جمیل
 256 بهر کیم حقیق اولور ای صبر
 نه آه انجمن کیم ایلر اولر استماع
 عرس کیم انجمن کیم نور اعلی
 257 همی بفریدن نیک نیاز جمیل
 بی ذات اولور ادم و حق
 ادم نال و روح بفریدن جمیل

257 جنت کیم کیم حقیق
 کیم حقیق کیم کیم کیم
 260 جنت کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم
 263 جنت کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم
 266 جنت کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم
 269 جنت کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم
 272 جنت کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم

10	مجنون بود بلبل کی با نفسین	قنقن اغش کانه نغمه استغلیان
274	مقله بود از کل بیان ابله	سره و کین مجنون شبنم عیان
	مردی در لک المصور جمله یازن	نقوش آیت بلبل خورشید خان
277	سبب دوازشک کجک کجک دور	باعث انش عشق کجک دور
	فدیه کلاه سبیل و روایتک نذر	بهر کی سبیل شکایتک نذر
	ناله قلم و سون بونک ابرو خرواش	سبب ناله او هر سبب جانک
280	اصول نه ایا بر تصنیف سبب	جس اولد بر نوا نینف سبب
	علی التفضیل بکاسن اید بیان	نذر او کدر یو که باو بد اصف
	سر جامک بر خیره استن اید	فتی کدر در ده بکی عیان اید
283	مراخت حسن بچند بی حس	مگر کم و اریک بر خیره حس
	جد کوز لوقه زالدی باج	کنو حبه ایچن او خطیج
	کم مانند ذره اید عیاقاب	سویله نیک حسله اولد مستظا
286	دشک ایدره حسند خورخان	چقو صالسه او اطار حنجان
	صناستکم جشمه ایجان	دهندون افری قند نبات
	جایندل بیرونی ترک جفا	یوننه اکر یور یی بوکرهما
289	مجنونش ایدره غم منی	ذلف شمنی نور یی لیلی
	کدرای کور کلدن نام شریف	کور یی لیل و عادی مسکفر
	هجوم باقمه ایدره دهانه	کور شریف و حساری بود

292	مرد کور کور کور کور	آد کور یی زنجیر زلفی
	حاصلی شرد ایدره شفا	جوانی منی و نغمه و شفا
	اکا ایشلایم جانیه مایل	آد کورم اولد منای شفا
295	یادم عشق نکر بر و الله	کدر کور و قور استیا کانه
	له رطله باقمه داهم و الله	نه حرکت اتمه عاقه و الله
	افقینز انکم اغشیم شراب	دور کور عشق کور اتمه شراب
298	کریم بایند ایدره لایان	لیک و صلی حرام ایدره لایان
	بوسه ایدره حبه جانیه شایان	دور کور ایدره حرم و شایان
	دعای خیال و صلی کاردم	آشک کور ایدره حرم و شایان
301	گاه اشعار و بیات ایدره کاف	نار عشق کور ایدره کاف
	بی عشق ایدره بر سر کاف	مستاه و ایدره کاف
	باز ایدره حبه جانیه شایان	دور کور ایدره حرم و شایان
304	نحو اول بار ایدره بر آید	اولد کور ایدره حرم و شایان
	نکته دان علیه عامل ایدره	هر کور ایدره حرم و شایان
	صدق اهل ایدره حرم و شایان	بکدر ایدره حرم و شایان
307	سره و کین مجنون شبنم عیان	سره و کین مجنون شبنم عیان
	نقوش آیت بلبل خورشید خان	نقوش آیت بلبل خورشید خان
	باعث انش عشق کجک دور	باعث انش عشق کجک دور
	بهر کی سبیل شکایتک نذر	بهر کی سبیل شکایتک نذر
	سبب ناله او هر سبب جانک	سبب ناله او هر سبب جانک
	جس اولد بر نوا نینف سبب	جس اولد بر نوا نینف سبب
	نذر او کدر یو که باو بد اصف	نذر او کدر یو که باو بد اصف
	فتی کدر در ده بکی عیان اید	فتی کدر در ده بکی عیان اید
	مگر کم و اریک بر خیره حس	مگر کم و اریک بر خیره حس
	کنو حبه ایچن او خطیج	کنو حبه ایچن او خطیج
	سویله نیک حسله اولد مستظا	سویله نیک حسله اولد مستظا
	چقو صالسه او اطار حنجان	چقو صالسه او اطار حنجان
	دهندون افری قند نبات	دهندون افری قند نبات
	یوننه اکر یور یی بوکرهما	یوننه اکر یور یی بوکرهما
	ذلف شمنی نور یی لیلی	ذلف شمنی نور یی لیلی
	کور یی لیل و عادی مسکفر	کور یی لیل و عادی مسکفر
	کور شریف و حساری بود	کور شریف و حساری بود

- 312 مکر اندک نامند بر لرم یخ جان
کجه تا صیدک اندرم غنچن
315 لسان خالیم آید ی ندان
وای سیر امید کام هوس
طو ندن اول خصم کربانی
318 بعدن دیار عدمه قدم
کهنردن اچدن اکا بیوان
321 فیرکده اولدی خاکیم بکسان
نی غباری اولدن دخی براد
324 غملمی فی وارطالید بدایت
کون نظم ایچم دلبور دانا
327 کور اورنایه بریج کور خاخر
مدام اکلم اهل عشق اوله
کون و جان ملک سرخا سار
327 اکلم لرجه فضیلت کی
ارباب دل قند بادشاه
هفته ده بر کتاب ابدیک پیدا
- مستند ادبی بو ظاهر دینها
و حذر بر کجه اغندک کلون
دوندی همان دیک اولور خدا
ای بو عطل ایچدن فال بکس
دست اجل المدن دامانکی
سفرک اولدک دریای علم
طابو طکی اهل اندن زور
نشر تحنه اولدک سلطان
برده دورد لوجبکی انده فاد
خواب غفلتک بیدار است
ای ملک معرفتک بی هست
بو عرض کل لا و مرک لایله
سر بر نظم کل بر قدم باص
پیشنه عشاقه هم همش اوله
سوزلنه نه ایسه عالمه نامرک
بیلهر کس سنک بو قدر کی
محمد الله ملک نظم ایچم نشانه
شود کلو قدر و برش کا خدا

- 330 نه لور زورن بر نیت ایلک
وارانک صیدک بو حسن حال
333 با حصص هم بخور سوز اهل دل
نه دو ادر که غفلت ایلک سن
336 انیس علمک خلفه بیتان
د اغلده فرادی غم بخورن
عشقه و اغری تحفه فرهاد
آه قتلان انسه تلسل زار
339 عالمه کسبه بار اولدی
زیلچا کر اولسه عشقه اسیر
مکافی اولسه کلمه اخوان
با حصص عالمه مستوره اولدک
342 بجه دمن و هو دی بولدی فنا
سن ایسه اولانین حصص مردم
غیرت این اوله مقبل مردمه چار
345 بو کونه ابرام ایلدی اول بکار
من بر دی ندن از هو غمت
دیدم ای بار شهر بن قند نبات
- کدو کندونه هفت ایلک
خیبر اینم بن بخور ایدرین اهل
دو کون شراب غنچه قندیل
بو مجلدن قباحت ایلک سن
کوشه غمده فاله دی تو نشانه
عالمه اکلو بر میدی اولور
عجب اولور مدیغ نام ترین
برج اولور دی انک کل لور
سرجه کلو اعتبار اولور یک
انسه عشق بوست کا نابور
قالدی اکا بولدی نام نشان
کون کچی و لکی مسرور اولور
لبک نامین انک عالمه جیا
دو ای ایلک سن ناسکی هم
سود ما فی الفیض نوافی ایلار
اتما عرض اینخان ایدر غنچه
اسامی ککالندن دونه کور فدا
سوزلن لور غنچ ایتدغای حیات

348
 349
 351
 354
 357
 360
 363

کریم کو کجی ابدی خندان
 هر زده کسده کاش بقصور
 لیک غایت کلاک طبع وار
 کر کویا اولم فلسفہ مراد
 لشکر غم بر کایا لبر هجوم
 بخردم که غنبد کمرانم
 حاصل بر کایا غم و حزن
 بر کایا جود اولم غم و حزن
 وفاسی یوق معاشی غم و حزن
 بنده سوز سر کایا غم و حزن
 دیدی سوز در کایا غم و حزن
 لعلی سوز در کایا غم و حزن
 روز شب کدو کایا غم و حزن
 یاری کدو کایا غم و حزن
 حریف کدو کایا غم و حزن
 دیکه کدو کایا غم و حزن
 عاشق اولم کایا غم و حزن

ند کینه بی اقلک شادمان
 نردخی قلم اقلدی خطور
 در کدو ملاست قلم وار
 اساس کلام اور غنبدیاد
 مانع اولور شکم باد سموم
 کوزی ایشو غم و حزن
 اسوه معال اولم غم و حزن
 دمانه غم و حزن
 طالع غم و حزن
 ندر کدو کایا غم و حزن
 دیکه کدو کایا غم و حزن
 لعلی کدو کایا غم و حزن
 روز شب کدو کایا غم و حزن
 یاری کدو کایا غم و حزن
 حریف کدو کایا غم و حزن
 دیکه کدو کایا غم و حزن
 عاشق اولم کایا غم و حزن

366
 369
 372
 375
 378
 381

ایده و بهر کدو کایا غم و حزن
 ندر واد مرسلان ایده شکست
 ارا بر و بیرون اولم تمام
 نه جفا و وفا این بخدوم
 بوند عاشق واد مرکه مثلاً
 نیه ایرمز مادی نصایته
 سنی ایسه مرده جسم کجایان بولد
 احوالکی بر خوش حکایت ایله
 حسنی باغدان بلبل خوش طعنه
 سترکی کشف ایله دواست ایله
 حسنی خلقک مدح ایله اندک حزن
 دلکه ال قصه شمع و پر وانه
 حبیب حالک اکامشکل ایله
 دخی بوکه بکر زخم کلمات
 بویه و بیوه ترخنه نظام
 بنی اندر نفیحه دلشاد
 هان اولدن ال اورم خامه
 بوز اورم دایه اندک کافه

ایوب فوجده اولمده اندیشه
 فکرتدن منفیله بار لطف
 بلکه باری سوتلر اولور کلام
 ایکسینده شبنم سوز اولم حزن
 یاری کور مرکه جانی الیر فدا
 بلکه قالد اولم حزن
 شوی بکر زخمی راکان بولد
 کاه شکر کاه شکایت ایله
 اولم شمع ایوب بوز و حزن
 عشق کایا اظهار است تراک ایله
 ناک بوس سوز است تلوتازه جان
 ارا بر و اولم سوز هان کاه
 شمع و بیوه فوسل ایله
 سوبالوب نفی ایله عیانت
 نجی بر فوسل بوز اقلدی انعام
 حق تعالی انی اشق بر باد
 نقش و نگار کایا غم و حزن
 دو مال ایلم یار کاهینه

13 384	و به هم بو نظم و لکشد و باج افق ک هر دو من این لر غبت عار بند در ترجمه بلا صند	ایده بن خستیه لطیفه علاج اهل دل فشان اوله ذوقیت یکه سر بود و اینت بالاسند
387	نه و اینر ایله جمله وار داند کنج دلدن کند و در و اندر	
XVI	ما قبت عشق ک انسان کامل اولوب دانی عشق غلبی دهر و هر فصل مقصود اوله ایده عشق ایچم سهند دهر	دانی عشق غلبی دهر و هر فصل مقصود اوله ایده عشق ایچم سهند دهر
390	عشق باینه کشاده اندی کار عشقه فاندرو عالیشان شبهه سز یار دلمزی بر افلاک	عشق باینه کشاده اندی کار عشقه فاندرو عالیشان عشقه دمسبدی اگر لولاک
393	اکا اوجاع اولور ایچم صابر ولی کاذان انسان مظفر نورینه دره اولور آفتاب	عشق کلام نساند اولور قیام عزیز لعل عشق هبت مظفر بر نقطه عشق اولور عشق بیک
396	نظم اولور اکا در برای محیط اکا انتساب این باد شاه نقد جان ایچم اولور اکا با	عشق کلام نساند اولور قیام عزیز لعل عشق هبت مظفر عشق و اسع و نور سبط عالم ایچم بو عشق اولور شاه کهر عشق اولدی بر تر کن جمله عشقه طیفه نو کرده

399	مرد عشق بنده بن قیام نه سبدر اول بو عشق بنده نظم عشق اگر ایلم ضعیف	جمله سنده طیفه زرخ زنجیر کم بیده انک بر ج طیفه سب غائب اولور طهر سبدر
402	مرد عشق هر چه بوقه سن نور حقیقت عشق شخصی لام یار قلب اهن عشقه کم فصل اولور	زیراد و لنت قش هر باشد قش سالك مر سبدر و مر مر ادر سمیانه سنک خار لعل اولور
405	هر چه بوقه عشق او کیدر ره عشق نور و هر چه بلق فاندرو کنی عشق دوراید بر علا فاندرو	صنیم عشق اده ایلم بر ره سلون اهلای سمر احمه زور ایچم ایچم ایچم خلا فاندرو
408	زیر اخلاطیه حبت دین تجور عشق مردی ایلم روانه زیر اخلاطیه حبت دین	همه اندر کب تقریب فلا ناشوا شیا اوله بر کانه دمادم اده ایلم اند شیا
411	زاهد هوش هر کز بوله کن هر کیم اولدی ایلم شاه غفیر عاشق او بون اهل فکل اولور	ایده قورقان باز دکان فاندرو لنی سن بیکه شاه عالمه رول هر جفا به اهل نخل اولور
414	اکا طلوع ایلم شاه اقرار جمله اشیا اولور اوله بنده بر نقطه به نظر اوله جان	بر کون اکا کشف اولور در لعل بقا میندن اولور سن صبح اکا اندر معلوم اولور سن شیا

414 اول قطعه به پیش کلمه امر
برگشتی بچند عشق اوله پند
آکنده لوگند اوله امر
سند ده وار به اگر کم عقل
سند بر شمع آفرودن
عشق کند و بی اهل کمال
اوقی مردم اهل عشق افسان
اند و بچند درج اولدیر و صفا
اند عجبی عیون او نور کشاد
اون سکر بیت عالی ایدر سیران
ایلمدن دار بقایه نقل
بر شمع پروانه و شمع زار
لایق هم شمع نیم وصال است
دهر کمال کاه شمع کاه پروانه
است که چشمک افدوب روان الله
اهل عشق عشق بیان الله
میلاد کاستان عشق عشق عشق
ناتل اخبار کشاده ضمیمه
دیدیم کون ایچره اول دنیا
وار ایدی بر مملکت بی بان
کوشنی بر بوله صفا اول غار
هر کس اعتقاد او نه صحت
شکایت کسه انز قتل فال
اولدی جمله خوف ظلمدن ایمن
بنلک ای خلفه یونعک ندا
420 ایلمدن دار بقایه نقل
بر شمع پروانه و شمع زار
لایق هم شمع نیم وصال است
دهر کمال کاه شمع کاه پروانه
423
426
429
432

433 اول ملک اول ملک در اول
مکر کرم اول روایت کاه
وار ایدی بزرگد و صفا
کوشنی ایچره اول دنیا
فدیا کالار خال باکین نر
بالا بلیک خوش طبع بر کرم
نار کلبه کید صان بر کل خنداز
ایچمن خلقه بر نور راغز
کویا که اینده بخت عالم
استد و نوروی پیش عزت
ما آتای حلسه اوله اول
کسه هم کسه اندی نظر
حنیده شکار دی حرم آیدک
حسن بنیولده افتاب السور
بر کرم اول توخ شمع کاد
آکنده کوشنی ایچره صفا
دو کویا اول شکار کویا
باشنه المشراییدیم تاج در زیر
436
439
442
445
448
کویا

451	15	کیدی بسیار مستحق کودهای این ملک مستحق ملکت حسن و احسن بناک مجاد و خلعی برانوار رخساری اندی سرور و احسن رسلک بدر لیلند احسان صدق کون کوثر و کرم لطف بزمند امیر و کرم نیجه مصیبت مشاع و دینار کودیکه حسن و اولاد مبارک توب جانده نالیدی و عا بدی و قدی و عی و عیلم بناغ و قاه رکن مسین بنی که حسن و احسن باغ کا زده و عی و عیلم ذوق داران ملک و عی و عیلم ایلدک قیصر و عی و عیلم لیلی و عی و عیلم	مزار کوز اندی و عی و عیلم نود و عی و عیلم دوره و عی و عیلم قو و عی و عیلم سلا و عی و عیلم میانده و عی و عیلم لطف و عی و عیلم نکس و عی و عیلم لاد و عی و عیلم هان اولاد و عی و عیلم لسان و عی و عیلم وی و عی و عیلم جد اسد و عی و عیلم ملک و عی و عیلم مجا و عی و عیلم امار و عی و عیلم نشد و عی و عیلم مع و عی و عیلم
454			
457			
460			
463			
466			

469	وام ذلغله و کلاه سبیل چونکه زلف ابدک بارت کند اولسه دلقه عاشق نا کام النه المسه کوهی صراف النه السه افی جاهل و عار بلتور و ای حوجه النون خاص کوره و عی و عیلم اولسه و عی و عیلم یا کز و عی و عیلم افزاده و عی و عیلم شمع حسبی و عی و عیلم	دو سر و عی و عیلم بورخی و عی و عیلم اسباب و عی و عیلم نیم و عی و عیلم صخره و عی و عیلم محک و عی و عیلم لا و عی و عیلم نام و عی و عیلم نام و عی و عیلم عاشق و عی و عیلم قول و عی و عیلم
472		
475		
478		
481	مکر که اول و عی و عیلم مژگان و عی و عیلم کلاه و عی و عیلم اول و عی و عیلم	اول و عی و عیلم اول و عی و عیلم ایلدک و عی و عیلم اند و عی و عیلم
484		

ط

499	دود کون نور منور	هر طرف مجسمه ابدی
502	فرخنده ای که در پیش اورد	فرخنده ای که در پیش اورد
505	نتیجه ملاحظه ای که در پیش اورد	نتیجه ملاحظه ای که در پیش اورد
508	ایده و روش و فکر و فکر	ایده و روش و فکر و فکر
II	عزت اکا که اولد و از او عیش	عزت اکا که اولد و از او عیش
1	ظاهر عیش و طرب و طرب	ظاهر عیش و طرب و طرب
2	دولت و باطن و باطن و باطن	دولت و باطن و باطن و باطن
3	دولت و باطن و باطن و باطن	دولت و باطن و باطن و باطن

485	16	اهل عشق و زوایا	طریق عشق با بحر اول مرشد
488		دشمن قتل الخیر و الا فاسکوت	دشمن قتل الخیر و الا فاسکوت
491		اولدیدی منع معدن عفران	اولدیدی منع معدن عفران
494		اولدیدی منع معدن عفران	اولدیدی منع معدن عفران
497		اولدیدی منع معدن عفران	اولدیدی منع معدن عفران
I		ملکت ناز ابر و ابر و ابر	ملکت ناز ابر و ابر و ابر
1		کلیدی بوردی عالمی و سیاه	کلیدی بوردی عالمی و سیاه
2		بوزنی فلک کور و بحر و بحر	بوزنی فلک کور و بحر و بحر
3		بوزنی فلک کور و بحر و بحر	بوزنی فلک کور و بحر و بحر

17	شاه عشقه جانکی ابدی	کیم سعادتمند و سعادتمند
4	عشقه مستم اول ای مدعی	
5	اکلیقه روح اولور غدا عشق	
xlx	بروانه بیچاره به افش عشق تا یرو سرگردان ابد و کید	
510	بوفان جهان دل فویدر	یدی حقه لی بر علاق طیب
	دل فرخ چون و بر ساجین	صکری بقا ظاهر ک ابد محزون
	زهر الودین ایلک صنفه شفا	سم هلاهل صواری اول سکا
513	صورتی دهر زن زیبا کویت	دل المقه اهل و فاکو ریز
	اینه جیدر صنفه حکمت کویت	آدمه دهرن جو صنفه کویت
	بری روی کویت صنفه نعلانی	که عشقه مبتلا ابد انشانی
516	عشقه ایسه اولد شفا	لک صکری غایت ایل جفا
	عشقه تحلل ایلر انسان	اینکون دیر لرجیله مرع ان
	عشقه جان فدا ایلر برانا	او حوزا الیم دیوسونو جانانا
519	صکری عشق ایلر کف زار حین	دهو حریف کدونه اولور قرین
	کلش ایکی بری اولور شفا	قدق دقا ایلر محنت یان
	بدما ایکی اولور هلاک زنجیر	شیر مرغ خور ایکی اولور ضیف
522	سنگ حریف صلبی ایلر شکف	کدونی حریف ایلر حریف
	ظفر لاله مرآت زنجیران	دم او کویت و شکل اغیاران
	اول عشق ایلر اولش ایکی عقید	دلخ درون بر کجای غیب

525	اولشکی عشقه جسمی فید	اولده او در بر کازم شفا
	عاشق بچاره به دهر اوزر	طاغلو طافت کتور مر کلام
	نار حریف ادنی ایلر ملوک	ملک دل جذب غم ایلر نزل
528	شش جانی ضبط ایلر جمیل	هیب مستریت عذمه ایلر غم
	ظلاله دل خانه بیلور و برن	لشگری عشق و جوی ایلر نال
	مواد و بر کرم ایلر فقر	سبل اشکی افتدن اولور نال
531	بر حال فورانی اول بخت سیاه	بغری فی کیم لراه واه
	اسره حال ایلر اولر بر دی	اه دار دن غیور ایلر بر دی
	بر مر تبیه عشق ایلر امانا	بروانه و نیش عشقه اولور شفا
534	تا طلوع آفتاب دوزی صفا	بخت سباهی اولر اسف حال
	وصل بابه ایلر نتیجه اولر شاه	غم غصه دن اولر فانی زاد
	عاشق اولدی شمع چنک بروانه	عشقه اولدی قنبر لیل و ناله
537	بوید بازی از لاجق قلم	کا و لم عشق شمع بروانه
	الف قنماتی بو کرب اولدی ال	هوا ده اجور با اولدی حریف
	نار حریف جگر بر خور ایلر	درم سندی بار عشق نزل
540	غفل و فکر و غد و طالع دوز	طاقلدی کاسلسله عشق
	محمدی یوق چشم کران دن غدی	بر عکساری یوق فغان دن غدی
	دو کون عشق ایلر چشم کران	دوه دل اوسته صالای باران
543	باشین اوب ایلر غم کج	سایه سنده غیری یوق کاجا

544	18	یار ایدوب کند و بد لغز ایدوب	اجان و ولدان افندی جعفری
III		در حسیب حال او گشت	
1		بفرستد ایدوب کرمان العراق	ارطغر غنچه سوزن الغراف
2		نار فرقت ایدوب جانم نادر	الغراف ایدوب فست و دوزن الغراف
3		دور بد صحرایه و غنیم عاقبت	فقد صمیم اولدو لایان الغراف
4		دور بد و دهان بولور عجب	عجب ایدوب و قهر اسان الغراف
5		عجب غنیمه و غنیمه غنیمه غنیمه	
III		عجب غنیمه و غنیمه غنیمه غنیمه	
547		بروانه عشق ایدوب کردان	صحرایه گوزن کردان و صحرایه
		بر غنیمه و است کلرب عیار حاله	مرحمت ایدوب و حاله
		ایر کرمان و بحر شربت افروز	بروانه گوزن و کیند و بیان ایدوب
		جان ده و دفعه ایدوب	حاشا که اولد و عاقبت قبول
		ده مانی عشق که ایدوب ایدوب	ای سمع قول استغاث ایدوب
547		غم بمانده و ایدوب	فغنی بروانه و مشهور حجاز
		عالمی طور ایدوب و مشهور	گوزن و مشهور مشهور
		افراد و یا مشهور ایدوب	اکله و یا مشهور ایدوب
550		جایگاه ایدوب و مشهور	فغنی کرد و مشهور ایدوب
		فقد ایدوب ایدوب و مشهور	ناکاح ایدوب و مشهور ایدوب

552		صحرایه گنشا ایدوب کردان	ضلال ایدوب حکری برمان
		ناکاح جنیم و مشهور ایدوب	نه غنیمه و مشهور ایدوب
		خادم تخت سلیمان و مشهور	نامنه و مشهور ایدوب
555		لسان حالیه و مشهور	حالتی که باشد ایدوب
		ایدوب حاله و مشهور	ما هو فی الحال و مشهور
		نه گنیمه و مشهور	جمله منی ایدوب و مشهور
558		ایدوب حاله و مشهور	دکتر ایدوب و مشهور
		چونکه اولد و مشهور	مرحمت ایدوب و مشهور
		دیده کم ای و مشهور	بغ غنیمه و مشهور
561		ای غیرت بتلای و مشهور	وی ایدوب و مشهور
		ضیق و مشهور	زندها و مشهور
564		بعد ازان و مشهور	در حسیب کند و مشهور
		عقلی و مشهور	هجری و مشهور
		یادیک و مشهور	نوح و مشهور
567		حرمه و مشهور	مشاور و مشهور
		بلکه ایدوب و مشهور	دو و مشهور
		حام و مشهور	چکه و مشهور
		حرمه و مشهور	بلکه و مشهور

570¹⁹ از کما بود شمع افشاوار
در عجب و جفا اندر کما
بر راستانده در عجب
هر بر خالرم بر همان
دور از خضارده در عجب
بروی تار و پری خالرم
ایلیون در تمام عجب
او زمان ملک بول بکار
تکلیک ایلیوب بر همان
مراد پرونیاد بر کلمه
کلمه در دین علم
بویکه المیزانیم زینت
چون که من کما بیدار
کلا ایلیوب ز کیدم
فرصتین بولید خاند
با سخی اندیم کما
پرو که بکر زنی بکر
قطع خنزل ایند زل

573 استغفر بنیزه متعذر
دینم بریدن انتقام
صانع برانده جهاد
سیکس اولمدر و حمان
ایلیون برده در عجب
بایلیون بن دخی
ایلیون بن دخی
مرجه زینت ایلیوب
طلیق قلمدر کوزه
باری او غلغلن
رجوعی بوقایه
لیک سکا اندی
منار و صله جاندر
و ارم اول باره
طوب ضرر دست
با سخی خاندان
سولیم بایلیوب
فدایه بولید

576 ایلیون بن دخی
مرجه زینت ایلیوب
طلیق قلمدر کوزه
باری او غلغلن
رجوعی بوقایه
لیک سکا اندی
منار و صله جاندر
و ارم اول باره
طوب ضرر دست
با سخی خاندان
سولیم بایلیوب
فدایه بولید

579 ایلیون بن دخی
مرجه زینت ایلیوب
طلیق قلمدر کوزه
باری او غلغلن
رجوعی بوقایه
لیک سکا اندی
منار و صله جاندر
و ارم اول باره
طوب ضرر دست
با سخی خاندان
سولیم بایلیوب
فدایه بولید

582 ایلیون بن دخی
مرجه زینت ایلیوب
طلیق قلمدر کوزه
باری او غلغلن
رجوعی بوقایه
لیک سکا اندی
منار و صله جاندر
و ارم اول باره
طوب ضرر دست
با سخی خاندان
سولیم بایلیوب
فدایه بولید

585 ایلیون بن دخی
مرجه زینت ایلیوب
طلیق قلمدر کوزه
باری او غلغلن
رجوعی بوقایه
لیک سکا اندی
منار و صله جاندر
و ارم اول باره
طوب ضرر دست
با سخی خاندان
سولیم بایلیوب
فدایه بولید

588 ایلیوب و مادام از روی صاف
ماکور اندر بویوزدن بجز اولد
فاوون نایمده بر ترقیب
شعاع ز لادکی خلد
ندکوا ایله قول دای
حمد اشیا لوه
و شش سعید
اول زمانه خدا
چون که حمله
حفظ آیدری
لیک کدی غایت
اصاوردی اول
هر کچه لطیفه
سورده جانیه
بارین دینا
دو زینب
ردن آیدری

591 صنعه که بود
زیرا که
ایلیون
جمله آسافی
بر کسده
شمعی صاف
بوحصر
الوردی
وصلت
ناسته
فرزنی
یو کونه
پاننا
شعاع

594 صنعه که بود
زیرا که
ایلیون
جمله آسافی
بر کسده
شمعی صاف
بوحصر
الوردی
وصلت
ناسته
فرزنی
یو کونه
پاننا
شعاع

597 صنعه که بود
زیرا که
ایلیون
جمله آسافی
بر کسده
شمعی صاف
بوحصر
الوردی
وصلت
ناسته
فرزنی
یو کونه
پاننا
شعاع

600 صنعه که بود
زیرا که
ایلیون
جمله آسافی
بر کسده
شمعی صاف
بوحصر
الوردی
وصلت
ناسته
فرزنی
یو کونه
پاننا
شعاع

603	20	کسته او غمغری یار نه قریب انگله در هپ عشاقی بل واز حرمه کرمک حال اندر حال	کوی دیل و لوزمان رد و نوب او کی حفظ ایدر تنگ خاز نه دکلو و لوزنه فکر خال
606		بولادی همجی صوفی و صوفی انز لیک فرصت و بر صوفی العباد ذیر ایلدی نه مجهر احوال	جوق قدسی ایلدی باد صبر وارقون صوفی ایشدی یاد عاقبت ترک اندر اردو کار
609		اوردی لاف کدافه ناولد خجل باشن الوبا ایلدی ترک دیار کوی طاعن ایلدی نیت نه	نیشمان اولدی اولاد فخر دل چون عاجز اولدی بوجو قیاد چوب اولدم ایلدی غم صحر
612		بغی سیر نه ذلی بچاره او به ناز غنیم زار خرب در دیله کوندن کونا اولدی رقی	مالکن فالده اندر اولاد کوی یارده ایلدی اهانیز عظاک الوب ایشدی عشق خشن
615		اولی بچاره دولوزری سرگردان جایجا ایلدی حرمه دخول منشظر امید صبح و صول	ایلیوب د منادم کونه جولان جایجا ایلدی حرمه دخول منشظر امید صبح و صول
617		اندک لایه بر کسه مانع اولاد اندک لایه بر کسه مانع اولاد اندک لایه بر کسه مانع اولاد	چون که صبح و صلال لایع اولور قدیم که آمله بر نام حبیب اندک لایه بر کسه مانع اولاد

619		در فتنه کمال مال بر کنج اولاد حال عاشقون بلور کنی بوقدر فدیه کم کوننده بر روی لدار	لایه انده اولمور از دهر بر فتنه کمال مال بر کنج اولاد یازده وارنک صوفی قضا
622		د بیل ایلدی هم بقبض شقاق بکوب ایلدی صوفی کنش واز دلانی ایلدی ایلد ایلد ایلد	دو نوز نا کون ایلد ایلد ایلد صکوه فرق سیر کنی بلور لدار زیر ایلدی ایلد ایلد ایلد
625		سنی بر کون بلور یار نه نفاق اور عاشق دلستانه نفاق یاد دهم راد بر عاشق ناستادی	جد ایلدی سنی کونیدن ایلد نتکم بیلدی کستانه نفاق صانکم نریندن ایلد ایلد
628		سنی محض کنی ایلد اول سنید باری محبت بر سنی ایلد ایلد اولش ایکن سن وصلنه حرم	سکا حرم اولور ایلدی ایلد عاقبت وصلتی ایلد ایلد ایلد زار اولور سنی کوننده حرم
631		ضایع اولور حله سخن حقوق قوز املک حقیقی فراموش ایلد شیمی بله دور ایلد بر روانه دن	بویخیزمان کرمکن اولور حرم سنی لایه بر یلاید و صول دیده جکی یارده بر روانه دن
634		آسبی چوندن ایلد بر فوق کوی فانی کوی یارده بر فوق یلدیم شمع جانیه عاشقانه	وار قیاس ایلد بر فوق اولور حرم حش ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد بولدم مجانی و بر کسه صافه

656	نسخه سوره بر ایلر اده نامکه بغلیوب ایسات استار عرضکی با مال ایلدر او فلا کجا نام و کجا عرض و کجا عار	هرده مده دلاشور بر ایلر دلایوب دیک ایلر اشکار این چه حالست حسره و غافل یا حبیب لم اخذته الحار
659	فورخ نم بود رجائا اول خیمت ایلیکجه بوند خلاف اسرها هماندهم آیتجه بوسوزی کور عصبندن جان اول شوهر کور	بلکم بریاوز سوزه اوله شمع ایلدر ایلک سوز اوله جان دلدن ایلدی اولدم خور صنا سنکم اولدر بر ایلر
662	سوز جلالتی البوس اجلا اولدم ایلدی بزنامه انشا	
xxii	شماره پروانه ارسال ایلدی کی نامه در که ذکر اولدی	
665	نامه حمد ایلد ایلد عابد نجه نکات قرآنیوب شمع طریف دیری ای عاشق دله خنده ناکام ای مبتلا دیو ره عشق و الم	هم رسول حضرتیه قلده دوینده دونه نامه الفنا و الطیف ستا ایلک خجیه و لاله الوده اندوه و غم و ستم
668	وی سیرد ره مندا میلکام ای ششاعشورم فرید ایا بونه کشته لند رک ای شوخ	مرغ اواره گرفتار دوام وی بکانه دورن فرخ وید بازار عرضده بر بر سر شوخ

اذکر

21	غیر شده چکر ای ایلدی اجدی باب فتندن خجیه مال	باقدی ای حسنه ایلر خرف ایلدی چون فن فتندن خیال
638	دیلدی بر ایلدی ای درگاه چالشدی و نمره او ریشه طاق	حیلده باشلیدی همان کاه باشلیدی نکره غریب نقاق
641	دلا و زاد و سبا کا نصیحت وی دلبری مستناله دما	ظاهره شمه کویا شغف دیلدی ای شمع دلاری حفا
644	طالع اقبال کی سبب استوار سایه و قنک افکنده سیم	ذات و حق عمر کی نیر استوار سنان دولتش بند سیم
647	ضیاء خنده ابر مسوز و مال ملک حسنه نهها مستند اول	خواجه سوزیه حق و بر مال خواجه حسنه نهها مستند اول
650	عاقبت ملک کی بر ایلر اوله داستان ایلر دلد نام شریف	دول کول هند دسکیر اوله لا شکر بر ایلر دلد نام شریف
653	سویله بر ایلر ناموز و اهل بخصوص ناسکی خلقه ایلر فانی	نکته و لاله بر ایلر سکانه عاشق و کینه اول و مال
	نذر آن آبریلوب بر ایلر دلد دولتور بر ایلر اول سر کور	کینه و آبریلوب بر ایلر ایلر دلد بر ایلر اول سر کور
	دولتور بر ایلر اول سر کور دولتور بر ایلر اول سر کور	ایلر دلد بر ایلر اول سر کور ایلر دلد بر ایلر اول سر کور

689	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
690	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
693	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
695	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
698	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
701	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
704	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی

عاقبت

22	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
672	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
675	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
678	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
681	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
684	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی
687	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی	دیدی که اولیاد شریف هر حرفی از لعل کانی

ایوب بن عثمان دست صحرا
چرخ اسباجغر بر روی
کز دردی طاغیر بحر سرگردان
الفن آید ای کماله جمل حیوان

xxv
719
722
725
728
731
734
737
740
743
746
749
752
755
758
761
764
767
770
773
776
779
782
785
788
791
794
797
800
803
806
809
812
815
818
821
824
827
830
833
836
839
842
845
848
851
854
857
860
863
866
869
872
875
878
881
884
887
890
893
896
899
902
905
908
911
914
917
920
923
926
929
932
935
938
941
944
947
950
953
956
959
962
965
968
971
974
977
980
983
986
989
992
995
998
1001
1004
1007
1010
1013
1016
1019
1022
1025
1028
1031
1034
1037
1040
1043
1046
1049
1052
1055
1058
1061
1064
1067
1070
1073
1076
1079
1082
1085
1088
1091
1094
1097
1100
1103
1106
1109
1112
1115
1118
1121
1124
1127
1130
1133
1136
1139
1142
1145
1148
1151
1154
1157
1160
1163
1166
1169
1172
1175
1178
1181
1184
1187
1190
1193
1196
1199
1202
1205
1208
1211
1214
1217
1220
1223
1226
1229
1232
1235
1238
1241
1244
1247
1250
1253
1256
1259
1262
1265
1268
1271
1274
1277
1280
1283
1286
1289
1292
1295
1298
1301
1304
1307
1310
1313
1316
1319
1322
1325
1328
1331
1334
1337
1340
1343
1346
1349
1352
1355
1358
1361
1364
1367
1370
1373
1376
1379
1382
1385
1388
1391
1394
1397
1400
1403
1406
1409
1412
1415
1418
1421
1424
1427
1430
1433
1436
1439
1442
1445
1448
1451
1454
1457
1460
1463
1466
1469
1472
1475
1478
1481
1484
1487
1490
1493
1496
1499
1502
1505
1508
1511
1514
1517
1520
1523
1526
1529
1532
1535
1538
1541
1544
1547
1550
1553
1556
1559
1562
1565
1568
1571
1574
1577
1580
1583
1586
1589
1592
1595
1598
1601
1604
1607
1610
1613
1616
1619
1622
1625
1628
1631
1634
1637
1640
1643
1646
1649
1652
1655
1658
1661
1664
1667
1670
1673
1676
1679
1682
1685
1688
1691
1694
1697
1700
1703
1706
1709
1712
1715
1718
1721
1724
1727
1730
1733
1736
1739
1742
1745
1748
1751
1754
1757
1760
1763
1766
1769
1772
1775
1778
1781
1784
1787
1790
1793
1796
1799
1802
1805
1808
1811
1814
1817
1820
1823
1826
1829
1832
1835
1838
1841
1844
1847
1850
1853
1856
1859
1862
1865
1868
1871
1874
1877
1880
1883
1886
1889
1892
1895
1898
1901
1904
1907
1910
1913
1916
1919
1922
1925
1928
1931
1934
1937
1940
1943
1946
1949
1952
1955
1958
1961
1964
1967
1970
1973
1976
1979
1982
1985
1988
1991
1994
1997
2000
2003
2006
2009
2012
2015
2018
2021
2024
2027
2030
2033
2036
2039
2042
2045
2048
2051
2054
2057
2060
2063
2066
2069
2072
2075
2078
2081
2084
2087
2090
2093
2096
2099
2102
2105
2108
2111
2114
2117
2120
2123
2126
2129
2132
2135
2138
2141
2144
2147
2150
2153
2156
2159
2162
2165
2168
2171
2174
2177
2180
2183
2186
2189
2192
2195
2198
2201
2204
2207
2210
2213
2216
2219
2222
2225
2228
2231
2234
2237
2240
2243
2246
2249
2252
2255
2258
2261
2264
2267
2270
2273
2276
2279
2282
2285
2288
2291
2294
2297
2300
2303
2306
2309
2312
2315
2318
2321
2324
2327
2330
2333
2336
2339
2342
2345
2348
2351
2354
2357
2360
2363
2366
2369
2372
2375
2378
2381
2384
2387
2390
2393
2396
2399
2402
2405
2408
2411
2414
2417
2420
2423
2426
2429
2432
2435
2438
2441
2444
2447
2450
2453
2456
2459
2462
2465
2468
2471
2474
2477
2480
2483
2486
2489
2492
2495
2498
2501
2504
2507
2510
2513
2516
2519
2522
2525
2528
2531
2534
2537
2540
2543
2546
2549
2552
2555
2558
2561
2564
2567
2570
2573
2576
2579
2582
2585
2588
2591
2594
2597
2600
2603
2606
2609
2612
2615
2618
2621
2624
2627
2630
2633
2636
2639
2642
2645
2648
2651
2654
2657
2660
2663
2666
2669
2672
2675
2678
2681
2684
2687
2690
2693
2696
2699
2702
2705
2708
2711
2714
2717
2720
2723
2726
2729
2732
2735
2738
2741
2744
2747
2750
2753
2756
2759
2762
2765
2768
2771
2774
2777
2780
2783
2786
2789
2792
2795
2798
2801
2804
2807
2810
2813
2816
2819
2822
2825
2828
2831
2834
2837
2840
2843
2846
2849
2852
2855
2858
2861
2864
2867
2870
2873
2876
2879
2882
2885
2888
2891
2894
2897
2900
2903
2906
2909
2912
2915
2918
2921
2924
2927
2930
2933
2936
2939
2942
2945
2948
2951
2954
2957
2960
2963
2966
2969
2972
2975
2978
2981
2984
2987
2990
2993
2996
2999
3002
3005
3008
3011
3014
3017
3020
3023
3026
3029
3032
3035
3038
3041
3044
3047
3050
3053
3056
3059
3062
3065
3068
3071
3074
3077
3080
3083
3086
3089
3092
3095
3098
3101
3104
3107
3110
3113
3116
3119
3122
3125
3128
3131
3134
3137
3140
3143
3146
3149
3152
3155
3158
3161
3164
3167
3170
3173
3176
3179
3182
3185
3188
3191
3194
3197
3200
3203
3206
3209
3212
3215
3218
3221
3224
3227
3230
3233
3236
3239
3242
3245
3248
3251
3254
3257
3260
3263
3266
3269
3272
3275
3278
3281
3284
3287
3290
3293
3296
3299
3302
3305
3308
3311
3314
3317
3320
3323
3326
3329
3332
3335
3338
3341
3344
3347
3350
3353
3356
3359
3362
3365
3368
3371
3374
3377
3380
3383
3386
3389
3392
3395
3398
3401
3404
3407
3410
3413
3416
3419
3422
3425
3428
3431
3434
3437
3440
3443
3446
3449
3452
3455
3458
3461
3464
3467
3470
3473
3476
3479
3482
3485
3488
3491
3494
3497
3500
3503
3506
3509
3512
3515
3518
3521
3524
3527
3530
3533
3536
3539
3542
3545
3548
3551
3554
3557
3560
3563
3566
3569
3572
3575
3578
3581
3584
3587
3590
3593
3596
3599
3602
3605
3608
3611
3614
3617
3620
3623
3626
3629
3632
3635
3638
3641
3644
3647
3650
3653
3656
3659
3662
3665
3668
3671
3674
3677
3680
3683
3686
3689
3692
3695
3698
3701
3704
3707
3710
3713
3716
3719
3722
3725
3728
3731
3734
3737
3740
3743
3746
3749
3752
3755
3758
3761
3764
3767
3770
3773
3776
3779
3782
3785
3788
3791
3794
3797
3800
3803
3806
3809
3812
3815
3818
3821
3824
3827
3830
3833
3836
3839
3842
3845
3848
3851
3854
3857
3860
3863
3866
3869
3872
3875
3878
3881
3884
3887
3890
3893
3896
3899
3902
3905
3908
3911
3914
3917
3920
3923
3926
3929
3932
3935
3938
3941
3944
3947
3950
3953
3956
3959
3962
3965
3968
3971
3974
3977
3980
3983
3986
3989
3992
3995
3998
4001
4004
4007
4010
4013
4016
4019
4022
4025
4028
4031
4034
4037
4040
4043
4046
4049
4052
4055
4058
4061
4064
4067
4070
4073
4076
4079
4082
4085
4088
4091
4094
4097
4100
4103
4106
4109
4112
4115
4118
4121
4124
4127
4130
4133
4136
4139
4142
4145
4148
4151
4154
4157
4160
4163
4166
4169
4172
4175
4178
4181
4184
4187
4190
4193
4196
4199
4202
4205
4208
4211
4214
4217
4220
4223
4226
4229
4232
4235
4238
4241
4244
4247
4250
4253
4256
4259
4262
4265
4268
4271
4274
4277
4280
4283
4286
4289
4292
4295
4298
4301
4304
4307
4310
4313
4316
4319
4322
4325
4328
4331
4334
4337
4340
4343
4346
4349
4352
4355
4358
4361
4364
4367
4370
4373
4376
4379
4382
4385
4388
4391
4394
4397
4400
4403
4406
4409
4412
4415
4418
4421
4424
4427
4430
4433
4436
4439
4442
4445
4448
4451
4454
4457
4460
4463
4466
4469
4472
4475
4478
4481
4484
4487
4490
4493
4496
4499
4502
4505
4508
4511
4514
4517
4520
4523
4526
4529
4532
4535
4538
4541
4544
4547
4550
4553
4556
4559
4562
4565
4568
4571
4574
4577
4580
4583
4586
4589
4592
4595
4598
4601
4604
4607
4610
4613
4616
4619
4622
4625
4628
4631
4634
4637
4640
4643
4646
4649
4652
4655
4658
4661
4664
4667
4670
4673
4676
4679
4682
4685
4688
4691
4694
4697
4700
4703
4706
4709
4712
4715
4718
4721
4724
4727
4730
4733
4736
4739
4742
4745
4748
4751
4754
4757
4760
4763
4766
4769
4772
4775
4778
4781
4784
4787
4790
4793
4796
4799
4802
4805
4808
4811
4814
4817
4820
4823
4826
4829
4832
4835
4838
4841
4844
4847
4850
4853
4856
4859
4862
4865
4868
4871
4874
4877
4880
4883
4886
4889
4892
4895
4898
4901
4904
4907
4910
4913
4916
4919
4922
4925
4928
4931
4934
4937
4940
4943
4946
4949
4952
4955
4958
4961
4964
4967
4970
4973
4976
4979
4982
4985
4988
4991
4994
4997
5000

عاقبت شمعین امری بیدار
بانشین الوب ابلدی نزلد و بار
آتش اوق کیمی اولد نر بیدار
او غریب کدر باد نسیم کیمی
ایلیوب فرمان باری استماع
آلوداع سنی ای فن دور
مسند ام اولد فن بیدار
چند کسانیم بو کفاهل

23
707
710
713

کندون فی خوردن ابلدی خفا
اه بولعی کندوبه ابلدی خفا
بر نشان کونتم مدر اولد خفا
بونیق بو کوب صابک بر نسیم کیمی
دیدی یار سکا یوق الوداع
الوداع در تلی یاره مله دور
ال سوزینه اوجی جفا بیدار
خدا بیدار بود لاهدر

716

بو گونه اردن کیمی
بر شعری افردی کیمی

1
2
3
4
5

دوستلو قطره بر نرود
نور نسیم صدوش اولور خفا
و فاسن او مار کیمی جفا بیدار
هنور بولش اکی دره بیدار
جفا اخر اولش اکی جفا
نه دادر که صفاد ابلد

اول زمانده بر ب فضل و
بلقی بو کدی حشر فاشی کیمی

3	سبیل انکم اقب در بار اوله	غرقه و بری علی اشد طوفانم	731
4	موی غنیمت اولمش ایدم مدد هوش	صو صاجدر یوزیم جنیم کر بایم	732
5	بلیبل اسلخه فریاد انیم	حسب	733
xxvii			
731	بور سده البور بحوم نداه	و فراتندی اندن صیت صد	734
	کورد یکم اولدر کذوبه جاز	ناچار اولور شیه فاله بچاره	735
	بورزد و ندر و براندرن اولان	قال لهم لا احب الا انهم	736
xxviii			
734	کچ فرقه بر وانه دل صا	مکرانه لشدر اعکاف	737
	عم غنیمت اولمش ایدر بریاد	کچی کور سایلر ایدی استداد	738
	نیر غنیمت اکا اصلا برغم غمکسا	که اکا ایلده سوزنی اخبار	739
	سوز غنیمت ایدر کوراه واه	چشمه دوش اولدر کور کور نوز ماه	740
	ما اهله کوز و دوش اولدر برو	یا غنیمت باشلیر ماه تابانله	741
	و بری ای دین بانی چرخ کردی	وی نور چشم بیرون قلمون	742
	نکون سن نور چشم علم سلطه	انکون قورمش بدن اعظم سیر	743
	جمله ل غنیمت اولدر دوزی	بخت سمیل اولدر نیک یلدوزی	744
	سکاه خدیر حب عالم صفت	سنگ نیر لش صابلمر عالم	745
	قرجه باشک چقدر آفلاک	لیک صالده لک لغف ضیاعی خاک	746

744	کچ فرقه بر وانه دل صا	مکرانه لشدر اعکاف	747
	عم غنیمت اولمش ایدر بریاد	کچی کور سایلر ایدی استداد	748
	نیر غنیمت اکا اصلا برغم غمکسا	که اکا ایلده سوزنی اخبار	749
	سوز غنیمت ایدر کوراه واه	چشمه دوش اولدر کور کور نوز ماه	750
	ما اهله کوز و دوش اولدر برو	یا غنیمت باشلیر ماه تابانله	751
	و بری ای دین بانی چرخ کردی	وی نور چشم بیرون قلمون	752
	نکون سن نور چشم علم سلطه	انکون قورمش بدن اعظم سیر	753
	جمله ل غنیمت اولدر دوزی	بخت سمیل اولدر نیک یلدوزی	754
	سکاه خدیر حب عالم صفت	سنگ نیر لش صابلمر عالم	755
	قرجه باشک چقدر آفلاک	لیک صالده لک لغف ضیاعی خاک	756
xxviii			
759	بور سده البور بحوم نداه	و فراتندی اندن صیت صد	762
	کورد یکم اولدر کذوبه جاز	ناچار اولور شیه فاله بچاره	763
	بورزد و ندر و براندرن اولان	قال لهم لا احب الا انهم	764

778	جمله غماز و اینها حق خوبی که از آن مهر اخراج و لذت بد که بدیم هجران جهان منک بیک براسا حق	تقریر صفا و صفا حق عاشقانه دل که حال ایکی کوز منک دو کد کما حق کون و مکان و روضه صفا
781	ذات او لایق آمد و صمد تو صاحب چهار بار حق	همه صفا و صفا حق جمله اهل ایمان و بار حق
784	قرن البحر اسما و لطف حکمت در رفیع ابد و	سنگ عظمت و کبریا حق بر رحمت یاریم ابد و
787	یکایک از نام لطف جان و دل و کون و ما	اب و صلیب ایستاد کمال من لطفی حاجت بر و
عاشقانه صفا و صفا حق ماخذ آنک دعایین المرقول		
xxix	عاشقانه صفا و صفا حق عاشقانه صفا و صفا حق	
790	بر عاشقانه صفا و صفا جمله اهل ایمان و بار حق	قول ایدر اشد و بار حق باغش و دل که نیم جرم صفا
	ناله مرد ایدر اعظم جمله اهل ایمان و بار حق	خو مراد انی لطف جمله اهل ایمان و بار حق

کاهک

27	ای صفا و صفا حق من کل آنکه کما حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق
761	بر حرم ایدر اشد و بار حق بر حرم ایدر اشد و بار حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق
764	جمله اهل ایمان و بار حق جمله اهل ایمان و بار حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق
767	بر حرم ایدر اشد و بار حق بر حرم ایدر اشد و بار حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق
770	جمله اهل ایمان و بار حق جمله اهل ایمان و بار حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق
773	بر حرم ایدر اشد و بار حق بر حرم ایدر اشد و بار حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق
776	جمله اهل ایمان و بار حق جمله اهل ایمان و بار حق	لطفی و صفا و صفا حق لطفی و صفا و صفا حق

812	توبه بخت نشین تارک هوا بوی خندان و دل بیهوش کوی خندان و در بر خندان دیز خندان و در کوی خندان بخت کوی خندان بر هلال اولش	فی الحال آید و اولش کوی خندان سختی خندان بر دل بیهوش نه در کوی خندان غمش کوی خندان صان اهل سبب است غمش کوی خندان قفا و غمش کوی خندان و اولش	نظر
815	ملکیت صفایت صاحب باله بانی قیام صان بر قلندر ایداله		
818	شب بر و نشاند و نشاند دوی ایا کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان	باشند کوی خندان و اولش نه طود و سبب کوی خندان دوی غمش کوی خندان بسم ایا کوی خندان هیبت بر اولش غمش کوی خندان	نظر
821	دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان	هیبت بر اولش غمش کوی خندان قفا و غمش کوی خندان عاشق و اولش غمش کوی خندان عاشق کوی خندان اولش غمش کوی خندان	نظر
824	دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان دوی غمش کوی خندان	عاشق کوی خندان اولش غمش کوی خندان عاشق کوی خندان اولش غمش کوی خندان عاشق کوی خندان	نظر

دوی

26	کاهک غمش کوی خندان قوی غمش کوی خندان همان اولش غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان احسان اید غمش کوی خندان بر و نشاند غمش کوی خندان غمش کوی خندان چرخ غمش کوی خندان ایمان کوی خندان عاشق کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان	بر و نشاند غمش کوی خندان قوی غمش کوی خندان همان اولش غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان احسان اید غمش کوی خندان بر و نشاند غمش کوی خندان غمش کوی خندان چرخ غمش کوی خندان ایمان کوی خندان عاشق کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان کوی غمش کوی خندان	نظر
794			
797			
800			
803			
806			
809			

- 27 ددی فانی الله در این غرض
 828 ددی نه او نور عاقبت غرض حاصل
 ددی غم او نور غرض هوید
 ددی نیل در می صلحا علی
 831 ددی غم او لای آدم دکل
 ددی جو که در رشتن مرگ
 ددی اول در او بچه هدم
 834 ددی غمک و هر در مرگ
 ددی که در مرگ در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 837 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 840 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 843 ددی غمک که در مرگ او

- 845 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 848 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 851 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 854 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 857 ددی غمک که در مرگ او
 ددی غمک که در مرگ او
 860 ددی غمک که در مرگ او

28
864
867
870
873
876
879

ایله عشقه جلا خست
دینم و عشقه یار و حبيب
دور کون نمرغ عشقه قندیل
نه مست بلک عشقه شکرین
دو عالمون چکد ایتدی غم
کوزینه مناعی نذر جلا کلمن
سرموخی بلند و دروغی برع
عز مین اغرند چشم کربانی
برجبال کبی همان فاله تحیف
خار غلک جلاک ایتدی کربانی
سکا او لون قرین او لوبله برغم
اذا دابت الی عمدت الیه قندیل
کلنکله ادر کون بر سر و زاده
شکن بصد انور الیمن و صور
نه ده ادر که اول لوبله یا حال
کنت صحر ایدر شک مجنون
خلوصی بر غریب بر لوبله
فوکوکی ایلون بر سنا کلمن

حالتی سوزا ایدر یخه او ی قوت
دینکم ای خسته دلق و حبیب
غم عشقه کله وار بر او زور
حال ایتدی عشقه مناسا و نمر
فنا ملکی ایتدی کندی به جرم
بودار نیای بر بوله انز
غلط اندر چکان فاشد کرم
اغلمدن عرشه جفا ایتدی
در غمی ایلدی آتی نسیم
شخصه عشق ایدر ایتدی دلمانک
بر لا یقیده که ای غم عالم
شربت وصلنکله ایلد همان
نوله وصلکم سوین سون افاد
آتی بر دم شکندن انه دور
معرفتدی همن اهل کالی
حله مدد که غمی ایدر او کون
د اما غمی دور بار خا جفا دن
یا عیان ایتدی کلساند

882
885
888
891

کلنکله بلبل کبی ادر سوزا
بر سنا کلمن کل و شغالی در سوزا
بر سوزا بر ایدر نکلیم
دیدی قنی ادر غری او ان
اکا و صلی ایلیم و ایتان
جنت و صلکم ایتدی اکا و صلی
وصلکم ایتدی ایلیم و نمر
کونش ایتدی بر سوزا و بر و نکل
کونش ایتدی بر سوزا و بر و نکل
یاندر ایتدی بونی استماع
بر و دوشیر کدی حالت و دن
دیدی حمد و ثنا ای بار خدا
لسان خالید تکلم ایتدی

نخل و نکلده ایلیم قران
حدیقه حدنکله الحار سوزا
همان با ایلیم نکلیم
قدن ایتدی بر و کلسون
اوتون لطف احسان
دیرا غریب جوی و کلسون
دوق شوق ایتدی غریب
سوزا جیدر مست اولدیر اول
دوق شوق ایتدی غریب
فالغیر بر ایتدی شوق
ایله شکر ایتدی بر حجه بیجا
که غمی ایلد بر لطفه سن
اولدیم و نکلیم نمر ایتدی

لا
1 منت خدایه و صلکم شاد
2 عشق ایتدی ایتدی ایتدی
3 جوق و نکلیم ایتدی ایتدی
4 بر و وصلکم ایتدی ایتدی

عشق
اولد

29 و حدیقه که کرم از او بر آید / چو دانه که کرم بر سبزه آید اولدم
 6 هر کس عشق چون کلمه آید / نهد بر میانه اندر او شاد اولدم
 7 ذری عشق از نده او نور آید / صفی صورت کمال اعم داد اولدم
 844 و فلحی اول طوطی داد / فی شکرستان ایدر بر داد
 845 و صلی از کعبه بر داد / بکون نعل ایدر بر داد
 846 و ری عایشی از کعبه بر داد / حاشا که ایدر بر داد
 897 و کعبه قدح صندقه شاد / هم چو کعبه اول نعل بر داد
 و کعبه اول نعل بر داد / و کعبه اول نعل بر داد
 و صلی از کعبه بر داد / و صلی از کعبه بر داد
 900 و باقی دستان ایدر بر داد / شوق ذوق از کعبه بر داد
 و افریده چو کعبه اول نعل بر داد / هر چه ایدر بر داد
 و باغچه کعبه اول نعل بر داد / در دستان ایدر بر داد
 903 و سکر لعلی ایدر بر داد / سحر فصلی از کعبه بر داد
 و ایدر بر داد / و ایدر بر داد
 و دبی که ایدر بر داد / و دبی که ایدر بر داد
 906 و باغچه کعبه اول نعل بر داد / حاشا که ایدر بر داد
 و کعبه اول نعل بر داد / و کعبه اول نعل بر داد

908 و حدیقه که کرم از او بر آید / چو دانه که کرم بر سبزه آید اولدم
 911 و صلی از کعبه بر داد / حاشا که ایدر بر داد
 914 و کعبه قدح صندقه شاد / هم چو کعبه اول نعل بر داد
 916 و کعبه اول نعل بر داد / و کعبه اول نعل بر داد
 917 و باقی دستان ایدر بر داد / شوق ذوق از کعبه بر داد
 920 و سکر لعلی ایدر بر داد / سحر فصلی از کعبه بر داد
 و ایدر بر داد / و ایدر بر داد
 و دبی که ایدر بر داد / و دبی که ایدر بر داد
 906 و باغچه کعبه اول نعل بر داد / حاشا که ایدر بر داد
 و کعبه اول نعل بر داد / و کعبه اول نعل بر داد

و لا کور اطف شمع سوزانده
 کند بر اندر باغچه بر آید
 هر که عشق از نده او نور آید / صفی صورت کمال اعم داد اولدم
 و کعبه اول نعل بر داد / و کعبه اول نعل بر داد
 و باغچه کعبه اول نعل بر داد / در دستان ایدر بر داد
 و سکر لعلی ایدر بر داد / سحر فصلی از کعبه بر داد
 و ایدر بر داد / و ایدر بر داد
 و دبی که ایدر بر داد / و دبی که ایدر بر داد
 906 و باغچه کعبه اول نعل بر داد / حاشا که ایدر بر داد
 و کعبه اول نعل بر داد / و کعبه اول نعل بر داد

فنی

30 اولی فیض الله صلی الله علیه و آله
 922 حقیر بنی سول الله علیه و آله
 925 کذلک وار هر کمال و کمال
 928 لایزال کایر غریب و غریب
 931 فخر بنی سول الله علیه و آله
 934 همان اولدم شبت ان اولدم
 937 خلی عظیم بنی سول الله علیه و آله
 939 اولی فیض الله صلی الله علیه و آله
 942 کذلک وار هر کمال و کمال
 945 لایزال کایر غریب و غریب
 948 فخر بنی سول الله علیه و آله
 951 همان اولدم شبت ان اولدم
 954 خلی عظیم بنی سول الله علیه و آله

939 اولی فیض الله صلی الله علیه و آله
 942 کذلک وار هر کمال و کمال
 945 لایزال کایر غریب و غریب
 948 فخر بنی سول الله علیه و آله
 951 همان اولدم شبت ان اولدم
 954 خلی عظیم بنی سول الله علیه و آله

[illegible]

نمت الكتاب بقونه

۴۴

[illegible]

1990	1991	1992	1993	1994
1995	1996	1997	1998	1999
2000	2001	2002	2003	2004
2005	2006	2007	2008	2009
2010	2011	2012	2013	2014
2015	2016	2017	2018	2019
2020	2021	2022	2023	2024
2025	2026	2027	2028	2029
2030	2031	2032	2033	2034
2035	2036	2037	2038	2039
2040	2041	2042	2043	2044
2045	2046	2047	2048	2049
2050	2051	2052	2053	2054
2055	2056	2057	2058	2059
2060	2061	2062	2063	2064
2065	2066	2067	2068	2069
2070	2071	2072	2073	2074
2075	2076	2077	2078	2079
2080	2081	2082	2083	2084
2085	2086	2087	2088	2089
2090	2091	2092	2093	2094
2095	2096	2097	2098	2099
2100	2101	2102	2103	2104
2105	2106	2107	2108	2109
2110	2111	2112	2113	2114
2115	2116	2117	2118	2119
2120	2121	2122	2123	2124
2125	2126	2127	2128	2129
2130	2131	2132	2133	2134
2135	2136	2137	2138	2139
2140	2141	2142	2143	2144
2145	2146	2147	2148	2149
2150	2151	2152	2153	2154
2155	2156	2157	2158	2159
2160	2161	2162	2163	2164
2165	2166	2167	2168	2169
2170	2171	2172	2173	2174
2175	2176	2177	2178	2179
2180	2181	2182	2183	2184
2185	2186	2187	2188	2189
2190	2191	2192	2193	2194
2195	2196	2197	2198	2199
2200	2201	2202	2203	2204
2205	2206	2207	2208	2209
2210	2211	2212	2213	2214
2215	2216	2217	2218	2219
2220	2221	2222	2223	2224
2225	2226	2227	2228	2229
2230	2231	2232	2233	2234
2235	2236	2237	2238	2239
2240	2241	2242	2243	2244
2245	2246	2247	2248	2249
2250	2251	2252	2253	2254
2255	2256	2257	2258	2259
2260	2261	2262	2263	2264
2265	2266	2267	2268	2269
2270	2271	2272	2273	2274
2275	2276	2277	2278	2279
2280	2281	2282	2283	2284
2285	2286	2287	2288	2289
2290	2291	2292	2293	2294
2295	2296	2297	2298	2299
2300	2301	2302	2303	2304
2305	2306	2307	2308	2309
2310	2311	2312	2313	2314
2315	2316	2317	2318	2319
2320	2321	2322	2323	2324
2325	2326	2327	2328	2329
2330	2331	2332	2333	2334
2335	2336	2337	2338	2339
2340	2341	2342	2343	2344
2345	2346	2347	2348	

24

93

SOURCES OF ORIENTAL LANGUAGES & LITERATURES

Edited by Şinasi Tekin & Gönül A. Tekin

Published at NELC
Harvard University

The basic goal of this Series is to reproduce old MSS. in Facsimile with Translations and/or Transliterations along with philological and historical Commentaries & Indices. The Series deals with three areas of scholarship: I. **Turkish Sources** (Islamic & Pre-Islamic texts). II. **Islamic Sources** (Arabic & Persian texts). III. **Central Asian Sources** (Mongolian, Iranian etc.).

Several volumes have been already published:

1. THE UIGHUR TRANSLATION of Sthiramati's Commentary... (231 pages, 1970) by Ş. Tekin.
2. MANĀHİCÜ'İ-İNŞĀ, The Earliest Ottoman Chancery Manual... (158 pages, 1971) by Ş. Tekin.
3. AĦMED-i DĀ'Ī and his Çengnâme... (58 pages, 1973) by Gönül Alpay.
4. ŞALTUK-NĀME. The Legend of Şarı Şaltuk; Facsimile with critical Analysis and Index by F. İz & Gönül Alpay Tekin (7 Parts, 1287 pages, 1973-1984).
5. HEŞT BİHİŞT, The Tezkire by Sehî Beg... by Günay Kut (423 pages, 1978).
6. THE BOOK OF ADVICE... The earliest Old Ottoman Turkish Version of KĀBŪSNĀME; text in facsimile from the unique 14th C. Ms. by Eleazar Birnbaum (264 pages, 1981).
7. MAĦMŪD el-KĀŞĠARĪ, Compendium of the Turkic Dialects (Dīvānū Lügāt-it-Türk). Edited & translated with Introduction and Indices by Robert Dankoff in coll. with James Kelly (Part I, xxii + 416 pages, 1982; Part II, iv + 381 pages, 1984; Part III, 337 pages, 1985).
8. SHAIKH JAMĀLĪ DIHLAVĪ, Maḡnawī Mir'ātul Ma'ānī (Persian text)... by Hameed-ud Din (Edition has been prepared by Gönül A. Tekin, 30 + LXXIX pages, 1984).
9. KANŪN-NĀME-i SULTĀNĪ li 'AZĪZ EFENDİ... by Rhoads Murphey (x + 82 pages, 1985).
10. 'ALĀ'UDDAWLA SIMNĀNĪ, Opera Minora (Persian & Arabic texts) W. M. Thackston, Jr. (XXXi + 263 pages, 1988).
11. THE SEYAHATNAME of EVLIYA ÇELEBİ, Facsimile of TS Bağdat 304: Part 1 [1^a-106^a] by Fahir İZ (14 + 216 pages, 1989).
12. THE SEYAHATNAME of EVLIYA ÇELEBİ, Index [Part 1]... by Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin (241 pages, 1989).
13. MUNYATU'L-GHUZĀT, A 14th C. Mamluk-Kiptchak Military Treatise... by Kurtuluş Öztopçu (iv + 223 pages, 1989).
14. AN EVLIYA ÇELEBİ GLOSSARY... by Robert Dankoff (1991).

Some of the forthcoming volumes are:

KEFE DEFTERİ... by H. İnalcık; ÇENGİNĀME, Aĥmed-i Dā'ī... by Gönül A. Tekin; BĀBUR-NĀME (Persian, Chaghatay and English)... by W.M. Thackston, Jr. and VĀHĪDĪ's ḤVĀCE-i CEĤĀN... by A. Karamustafa.

•••

Individual volumes of the Series and the **Journal of Turkish Studies**
may be ordered thru
The Journal of Turkish Studies
at

The Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
6 Divinity Ave. Cambridge, MA. 02138/USA.

